

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**JOHN RAWLS VE NORMAN BARRY'DE SOSYAL
ADALET DÜŞÜNCESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nisanur Öney

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Birden GÜNGÖREN BULGAN

HAZİRAN, 2022

ÖNSÖZ

Sosyal yaşam iktisadi, siyasi, hukuki birçok yönüyle pek çok soruna gebe dir. Çünkü herkes öneminde hemfikir olsa dahi nasıl hayata geçirileceği noktasında uzlaş ıya bir türlü var ılamayan kavramlar vardır. Adalet, eşitlik ve özgürlük gibi temel mefhumların etrafında şekillenen sorunlar, nesiller boyu süren arayışlara rağmen tam anlamıyla çözülebilmış değildir. İnsanlar, iyi düzenlenmiş bir topluma ulaşmak için çaba gösterdiklerinde bazen kısmi sonuçlar almış ancak hiçbir zaman tam anlamıyla bu hedefi başaramamışlardır. Devrimler, hak mücadeleleri kimi zaman halkta coşku yaratsa da hemen her zaman kendi muhaliflerini de meydana getirmiş, insanlık Sisifos gibi her seferinde yeniden başlamak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum hiçbir zaman bir umutsuzluk göstergesi değildir, olmamalıdır da.

Sosyal adalete duyulan inanç, onun düğüm lenmiş bir sisteme uzatılmış bir reçete oldu ğu düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Devletler, anayasalar ve toplumsal kurumlar uzunca yıllar bir hedef olarak ona ulaşmaya çalışmışlardır. Fakat bugün gelinen noktada sosyal adalet eski önemini çoktan yitirmiş hukuki ve siyasi düzenler için nihai bir amaç olmaktan çıkmaya başlamıştır. Yine de çoğumuz bu değişimin teorik arka planını görmekten uzağız. Dolayısıyla sosyal adalet ile ilgili bir tanım yapmaktan ziyade onun neden eleştirildiğini anlamak daha büyük bir önem kazanıyor. İşte çalışmada da yapılmak istenen budur. Tez, iki liberal düşünürün sosyal adalet söz konusu olduğunda aldıkları düşünsel pozisyonları karşılaştırmalı olarak ele alırken hangi noktaların çatışmaya ve ayrışmaya sebep olduğunu tespit etmektedir. Burada ne sosyal adalete yönelt ilen eleştirilere cevaplar üretilmeye çalışılmış ne de kavrama yönelik bir savunma yapmak amaçlanmıştır. Yapılmak istenen sosyal adalet mefhumunu daha iyi anlayabilmek için onu bir sedye üzerine yatırıp parçalarına ayırmak ve böylece onun diğer kavramlarla da ilişkisine değ inmektir. Özgün bir iddiada bulunmak için öncelikle sorunları tespit etmek, meseleyi analiz etmek gerekmektedir. Konu hakkındaki ayrışma noktaları liberal şemsiye altında yer alan görüşler bakımından ele alınmak istenmiş ve John Rawls ve Norman Barry'nin düşünceleri ekseninde sınırlandırılmıştır.

Böylesi zor bir mesele üzerinde çalışma yaparken samimi ve özverili desteğini her zaman hissettiğim danışmanım Doç. Dr. Birden Güngören Bulgan'a tez yazım süreci boyunca yardımlarından dolayı minnettarım. Süreç boyunca kendisinden öğrendiklerimin ileri akademik çalışmalarım açısından da besleyici olacağı inancındayım. Bununla beraber tez konumu belirlerken bulundu ğu kıymetli tavsiyeleri için Dr. Öğr. Üyesi Rabia Sağ lam'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalışma boyunca adalet üzerine olan makale ve kitaplarından da bu vesile ile bolca istifade etmiş bulunmaktayım.

Tez jürisinde bulunarak benimle kıymetli görüşlerini paylaşmasından büyük sevinç duyduğum değerli hocam Prof. Dr. Oktay Uygun'a çalışmama dair verdiği aydınlatıcı fikirlerden ve yapıcı eleştirilerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Yine tez jürimde bulunan ve böylece değerli düşüncelerini benimle paylaşan sayın hocam Prof. Dr. Rıdvan Akın'a teşekkürlerimi sunarım.

Akademik süreçlerle ilgili her merak ettiğim meseleyi sorarak kendisinden çok şey öğrendiğim Doç. Dr. Betül Önay Doğan'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tez yazım aşamasının başından beri yaptığımız ufuk açıcı konuşmalarla bana yeni fikirler veren ve tezimin planının oluşmasında desteği olan kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Ayşe Nur Yazıcılar ile çalışmamın daha ileri aşamalarında yazdıklarımı okuyarak süreç boyunca yanımda olan Arş. Gör. Rabia Özkan'a teşekkür etmezsem vefasızlık etmiş olacağım.

Son olarak tez sürecinde bunaldığım dönemlerde beni rahatlatarak tekrar çalışmaya dönmemi sağlayan aileme, özellikle babama ve kardeşim Rana'ya da çalışmam boyunca yüreklendirici sözleriyle her an yanımda oldukları için minnettarım.

Haziran, 2022

Balıkesir

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iv
RÉSUMÉ.....	v
ABSTRACT	ix
ÖZET.....	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: JOHN RAWLS ve HAKKANİYET OLARAK ADALET	9
I. Rawls'un Teorisinin Felsefi Kökleri ve Faydacılığa Yönelik Eleştirileri	9
II. Rawls'un Adalet Teorisinin Temel Unsurları.....	14
A. Orijinal Pozisyon.....	14
B. Özgürlüğün Önceliği İlkesi.....	19
C. En Az Avantajlı Grup.....	22
D. Siyasal Adalet Anlayışı ve Düşünsel Denklik	25
2. BÖLÜM: NORMAN BARRY DÜŞÜNCESİNİN GENEL ÇERÇEVESİ.....	30
I. Liberal Gelenek İçindeki Yeri	30
II. Barry'nin Devlet Tahlili.....	34
III. Kendiliğinden Düzen Fikri ve Hayek Etkisi.....	38
IV. Barry'de Hukuk Kavramına Genel Bir Bakış	42
3. BÖLÜM: RAWLS VE BARRY'DE SOSYAL ADALET DÜŞÜNCESİ: BİREY ve ÖZGÜRLÜK KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA.....	50
I. Bireyciliğe Yönelik İki Farklı Bakış Açısı	50
A. Modern Hukuk Döneminde Bireyciliğin Doğuşu	50
B. Bireye İlişkin İki Farklı Fikir: Rawls ve Barry'de Bireyin Anlamı	55
II. Liberal Özgürlük Teorisinde Yol Ayrımları.....	61
A. Özgürlüğe Dair Bir Tartışma: Negatif Özgürlük- Pozitif Özgürlük	61
B. Bireyin Özgürlük Alanının Hukukça Korunması: Haklar	65
C. Rawls ve Barry'de Özgürlüğün Ele Alınışı	69

III. Rawls ve Barry’de Sosyal Adalet Düşüncesi	80
A) Adalet/Özgürlük İkilemi	81
B) Adaletin Amacı Bağlamında İnsan Onurunun Korunması.....	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	98

RÉSUMÉ

Après la révolution industrielle au XIXème siècle, les inégalités socio-économiques se sont accrues. La structure de la société capitaliste est restée presque insoluble face aux conflits entre classes. En même temps, on voit que différentes recherches de justice ont émergé au cours de cette période. Les gens ne trouvaient pas l'égalité devant la loi et prétendaient que le manque de certaines opportunités signifiait que les droits qui leur étaient accordés restaient sur le papier. Ainsi, le système de l'État social, qui vise à assurer aux gens un niveau de vie minimum, a émergé. L'un des principaux objectifs des États sociaux est d'assurer la justice sociale. Dans les sociétés où la justice sociale est acceptée comme une valeur constitutionnelle, le droit est également façonné sur la base de l'égalité, des libertés positives et des droits sociaux. Par conséquent, afin de comprendre et d'interpréter les règles de droit, il faut bien comprendre ce que signifie la justice sociale et ce qu'elle exige en tant que concept avec des résultats concrets. Dans notre étude, nous avons examiné la justice sociale, dont on a beaucoup parlé, en considérant les idées de deux auteurs différents de manière comparative. L'un des principaux objectifs des États sociaux est d'assurer la justice sociale. Dans les sociétés où la justice sociale est acceptée comme une valeur constitutionnelle, le droit est également façonné sur la base de l'égalité, des libertés positives et des droits sociaux. Par conséquent, afin de comprendre et d'interpréter les règles de droit, il faut bien comprendre ce que signifie la justice sociale et ce qu'elle exige en tant que concept avec des résultats concrets. Dans notre étude, nous avons examiné la justice sociale, en considérant les idées de deux auteurs différents de manière comparative.

Rawls et Barry sont deux écrivains libéraux aux idées différentes voire opposées. Pour cette raison, les arguments de l'étude sont des exemples des pensées générales des libéraux classiques et des libéraux égalitaires sur la justice sociale. Les critiques de la justice sociale sont faites à travers les libertés individuelles et la relation pouvoir politique-individu. En conséquence, ces concepts ont été fréquemment utilisés dans le cadre de notre étude, et l'idée de justice sociale a été tentée d'être examinée dans ce contexte.

Comment la justice sociale provoque une division parmi les penseurs libéraux, son cours historique et une brève définition conceptuelle sont discutés dans la partie d'introduction de la thèse. En dehors de cela, la thèse se compose de trois parties. Dans le premier chapitre intitulé « John Rawls et la justice comme équité », les origines philosophiques, l'objectif général et les éléments de base de la théorie de la justice de Rawls, qui fait l'objet d'une comparaison, sont expliqués. Dans la deuxième partie, intitulée "Le cadre général de la pensée de Norman Barry", les vues de Barry sur les principales questions qu'il a traitées afin de développer la théorie libérale classique ont été examinées. Ces deux sections ont été préparées en tant qu'étape préparatoire à la comparaison principale qui sera effectuée dans la troisième section. Puisque l'étude passera par la pensée des deux auteurs, la priorité est consacrée à l'examen de leurs travaux et à l'analyse de leurs idées générales sur les questions juridiques, politiques

et sociales. Dans la dernière partie, les points de vue favorables et critiques à l'égard de la justice sociale ont été évalués en comparant leurs approches de l'individu et leur définition de la liberté.

Dans la première partie, le système de pensée général de Rawls a été tenté d'être expliqué en examinant ses autres articles et écrits, en particulier *A Theory of Justice and Political Liberalism*. Rawls est l'un des théoriciens qui valorisent le plus le concept d'égalité parmi les penseurs libéraux. C'est un penseur créatif qui a créé un effet révolutionnaire en termes de théorie, de philosophie politique et de pensée juridique. Son influence est si grande qu'il est difficile de ne pas mentionner Rawls lorsqu'on pense à la justice. C'est un penseur qui a suscité des débats intellectuels qui dureront des années avec ce qui a été écrit sur lui. Pour cette raison, dans cette section, tout d'abord, les racines philosophiques de sa théorie et ses critiques de l'utilitarisme sont examinées.

Dans le premier sous-titre de la première partie de notre étude, l'effet kantien sur Rawls, son effort pour perpétuer la tradition du contrat social et ses critiques de la pensée utilitariste classique sont discutés. La théorie de Rawls est basée sur des individus se rassemblant dans certaines conditions particulières et choisissant les principes de base de la justice que l'on souhaite placer sur la base des institutions sociales. Ainsi, la théorie de Rawls est conforme à la logique de base de la théorie des contrats. La notion de contrat, qui repose sur le consentement des individus, est à la fois un outil pour expliquer sa pensée et éclairant pour voir sa démarche rationnelle. Les individus parviennent à la justice par le raisonnement, et non par les commandements de Dieu ou les institutions traditionnelles. Cela montre que Rawls a eu recours à des méthodes rationnelles. Dans la section pertinente, cet aspect de la théorie est souligné. Deuxièmement, l'effet des vues de Kant sur Rawls selon lesquelles les gens devraient être tenus à l'écart d'être un outil à des fins sociales ou individuelles en tant qu'exigence de leur valeur a été examiné. Pour cette raison, les critiques de Rawls sur l'utilitarisme sont également discutées. Rawls a créé sa théorie principalement comme une critique de l'utilitarisme, comme il l'a déclaré dans son livre *A Theory of Justice*. La pensée de Rawls selon laquelle les libertés individuelles ne peuvent être violées au profit d'un plus grand nombre de personnes peut être acceptée comme une indication de sa ligne libérale.

Dans une première partie, après avoir examiné le système de pensée de Rawls en général, les éléments de la théorie sont abordés un par un afin de mieux comprendre la théorie de la justice. Rawls crée sa méthodologie en partant d'une situation originale proche de l'état de nature dans les théories contractuelles. Par un moyen appelé le voile de l'ignorance, les gens choisissent les principes de justice dans une position où ils ne connaissent pas leur position sociale, leurs capacités innées. La raison pour laquelle Rawls a choisi cette voie est d'établir l'impartialité. Ensuite, les deux principes de justice de Rawls sont soulignés. Il existe un ordre hiérarchique entre ces principes. La valeur des libertés est antérieure à la réalisation de l'égalité socio-économique. Ici, Rawls donne la priorité aux libertés tout en essayant de trouver un équilibre entre liberté et égalité. Ainsi, les inégalités ne sont acceptables que si elles profitent au groupe le moins favorisé de la société. Si le principe de différence, qui peut être ainsi expliqué, constitue l'un des aspects les plus originaux de la théorie de Rawls, il est aussi devenu l'objet de critiques. Selon Rawls, l'égalité des chances n'est pas suffisante pour une société juste. Pour cette raison, le deuxième principe de justice comprend l'égalité des chances, qui renvoie à une compréhension formelle de l'égalité, ainsi que le principe de différence.

Dans la deuxième partie de notre étude, Norman Barry est présenté comme un autre écrivain dont les réflexions sur la justice sociale seront examinées. Il est difficile de dire que Barry, dont les idées sur la justice sociale seront examinées dans l'aile critique, a construit une théorie originale comme Rawls. Cependant, Barry a réalisé des études traitant des débats actuels sur de nombreux concepts relevant du droit et de la philosophie politique, en particulier sur la justice. Bien qu'il soit un penseur dans la lignée de Hayek-Hume et qu'il ait été influencé par les Lumières écossaise, il n'hésite pas à critiquer la tradition de pensée dans laquelle il s'inscrit. À cet égard, il a apporté d'importantes contributions au développement du libéralisme classique, qui est une théorie de la société libre. Ces dernières années, il est un penseur dont les travaux sont fréquemment référencés dans les études universitaires de notre pays. À la lumière de ces explications, le deuxième chapitre commence par la détermination de la place de Barry dans la tradition libérale. Barry attire l'attention sur le danger d'une conception égalitaire de l'État, qui s'est accrue avec l'effondrement du marxisme, en termes de droits et libertés individuels. Il critique en particulier les pratiques interventionnistes de l'État, qui ont eu une forte influence jusque dans les années 1970, et, par conséquent, les politiques sociales ainsi que les réglementations légales. Barry peut être considéré comme l'un des représentants d'une philosophie sociale appelée la nouvelle droite, qui représente une opposition intellectuelle à l'idée et aux exigences de justice sociale. Après cela, il a été tenté d'examiner comment Barry aborde la relation entre le droit et l'État. Barry déclare que la loi ne crée pas l'État. Le droit peut exister sans l'État. Cependant, il ne peut y avoir d'ordre d'apatride pour lui. Dans notre étude, dans la section intitulée "Analyse de l'état de Barry", il a été déterminé que Barry acceptait dans une certaine mesure les points de vue des théoriciens du choix public, et il a été tenté d'expliquer pourquoi le concept d'intérêt public, présenté comme un critère légitime limitation des droits et libertés individuels, n'avait pas de sens réaliste. En conséquence, cela explique également pourquoi l'État devrait être limité.

Barry a également été influencé par l'idée d'ordre spontané en tant que penseur dans la lignée de Hume-Hayek. Mais dans le cadre de cette pensée, il ne s'abstient pas de critiquer Hayek. Dans la section intitulée "L'idée d'ordre spontané et l'effet Hayek", la pensée de Barry selon laquelle cette approche serait insuffisante pour expliquer la formation de toutes les institutions sociales est expliquée. Barry a souligné qu'un effort particulier est nécessaire pour l'émergence d'institutions contre la pensée évolutionniste. En ce sens, il accuse Hayek d'être aveuglément attaché aux idées évolutionnistes.

Le principe de la primauté du droit est très important pour Barry comme pour de nombreux penseurs libéraux. Dans le titre de "Un aperçu général du concept de droit chez Barry", la critique selon laquelle le droit public a commencé à occuper la place du droit privé dans l'ordre juridique, parallèlement aux interventions croissantes de l'État dans la vie socio-économique est discuté. Dans cette partie, les opinions de l'auteur sur la common law sont examinées. Dans ce contexte, il a été déterminé que l'effet de la rationalité formelle de Weber sur la modernisation juridique est considéré plutôt que l'influence de Hayek dans l'approche du droit de Barry.

La troisième et dernière partie de notre étude s'intitule "L'idée de la justice sociale chez Rawls et Barry: une comparaison sur les concepts d'individu et de liberté". Jusqu'à présent, deux penseurs dont les idées ont été examinées sous l'angle de la justice sociale sont comparés sur certains concepts.

Le but poursuivi ici est d'accepter la justice sociale dans son ensemble, de la diviser en certaines parties conceptuelles et de l'évaluer sur ces parties. Les pièces en

question sont basées sur des questions dans lesquelles la justice sociale trouve une réflexion concrète. L'objectif est d'examiner l'anatomie de la justice sociale, qui est notre concept central. Bien qu'une évaluation ait été faite sur l'axe des sous-rubriques de la liberté et de la compréhension individuelle, d'autres questions telles que l'égalité, l'ordre économique et la démocratie ont également été mentionnées dans le cadre du chapitre. Cette partie de notre étude fournit également un cadre pour la détermination et la définition de l'existence de la justice sociale.

Dans le premier sous-titre, dans lequel deux perspectives différentes sur l'individualisme sont présentées, on a tout d'abord examiné comment l'individualisme libéral s'est développé parallèlement à l'émergence du droit moderne. Bien que Rawls et Barry aient une compréhension libérale de l'individualisme, les étapes de l'émergence de la compréhension que l'individu est prioritaire sur la société sont examinées sans examiner les hypothèses de base qui les conduisent à différents points, puis il est expliqué par quelles caractéristiques l'individu est défini et placé au centre de Rawls et Barry. Contre l'individu rationnel mais raisonnable de Rawls, l'attention de Barry à faire preuve d'une approche réaliste, d'une bienveillance limitée, mais extrêmement loin de travailler pour un bien commun, est un individu qui priorise son propre intérêt. Les résultats de cette différence d'approche ont été examinés sous l'angle de nombreux enjeux sociaux ainsi que de la solidarité interpersonnelle.

Dans un autre sous-titre "Divisions dans la théorie de la liberté libérale", les concepts de liberté négative et positive ont d'abord été examinés, puis la réflexion de ces concepts politiques dans le droit a été discutée. Les différentes approches de Rawls et Barry pour définir la liberté ont également affecté leurs perspectives sur les droits et les questions juridiques. Par conséquent, il s'est concentré sur la façon dont la relation que les deux penseurs ont établie entre liberté et égalité se reflète sur les droits individuels et la loi.

Enfin, la signification de la justice sociale pour les deux auteurs est expliquée dans le cadre des concepts de justice/liberté et de dignité humaine.

ABSTRACT

After the Industrial Revolution in the 19th century, socio-economic inequalities increased. The capitalist society structure remained almost insoluble in the face of conflicts between classes. At the same time, it is seen that different searches for justice emerged in this period. People did not find the equality in the law sufficient and claimed that the lack of certain opportunities meant that the rights granted to them remained on paper. Thus, the social state system, which aims to provide people with a minimum standard of living, has emerged. One of the biggest goals of social states is to provide social justice. In societies where social justice is accepted as a constitutional value, law is also shaped on the basis of equality, positive freedoms and social rights. Therefore, in order to understand and interpret the rules of law, what social justice means and what it requires as a concept with concrete results should be understood well. In our study, we examined social justice, which has been discussed a lot, by considering the ideas of two different authors in a comparative way. One of the biggest goals of social states is to provide social justice. In societies where social justice is accepted as a constitutional value, law is also shaped on the basis of equality, positive freedoms and social rights. Therefore, in order to understand and interpret the rules of law, what social justice means and what it requires as a concept with concrete results should be understood well. In our study, we examined social justice, which has been discussed a lot, by considering the ideas of two different authors in a comparative way.

Rawls and Barry are two liberal writers with different or even opposite ideas. For this reason, the arguments in the study are examples of the general thoughts of classical liberals and egalitarian liberals about social justice. Criticisms of social justice are made through personal freedoms and the political power-individual relationship. As a result of this, these concepts have been frequently used within the scope of our study, and the idea of social justice has been tried to be examined in this context.

How social justice causes a division among liberal thinkers, its historical course and a brief conceptual definition are discussed in the introduction part of the thesis. Apart from that, the thesis consists of three parts. In the first chapter titled "John Rawls and Justice as Fairness", the philosophical origins and general purpose and basic elements of Rawls's theory of justice, which is the subject of comparison, are explained. In the second part, titled "The General Framework of Norman Barry Thought", Barry's views on the main issues he dealt with in order to develop classical liberal theory were examined. These two sections have been prepared as a preparatory stage for the main comparison to be made in the third section. Since the study will proceed through the thoughts of the two authors, priority is devoted to the examination of their works and the analysis of their general ideas about legal, political and social issues. In the last part, the supportive and critical viewpoints towards social justice were evaluated by making a comparison between their approaches to the individual and how they define freedom.

In the first part, Rawls's general thought system has been tried to be explained by examining his other articles and writings, especially *A Theory of Justice* and *Political Liberalism*. Rawls is one of the theorists who value the concept of equality the most among liberal thinkers. He is a creative thinker who has created a revolutionary effect in terms of theory, political philosophy and legal thought. His influence is so great that it is difficult not to mention Rawls when thinking about justice. He is a thinker who has ignited the intellectual debates that will last for years together with what has been written about him. For this reason, under this section, first of all, the philosophical roots of his theory and his criticisms of utilitarianism are examined.

In the first sub-title of the first part of our study, the Kantian effect on Rawls, his effort to continue the social contract tradition and his criticisms of classical utilitarian thought are discussed. Rawls' theory is based on individuals coming together under certain special conditions and choosing the basic principles of justice that are desired to be placed on the basis of social institutions. Thus, Rawls' theory conforms to the basic logic of contract theory. The idea of contract, which is based on the consent of individuals, is both a tool to explain his thought and enlightening to see his rational approach. Individuals arrive at justice through reasoning, not through God's commandments or traditional institutions. This shows that Rawls resorted to rational methods. In the relevant section, this aspect of the theory is emphasized. Secondly, the effect of Kant's views on Rawls that people should be kept away from being a tool for social or individual purposes as a requirement of their value has been examined. For this reason, Rawls' criticisms of utilitarianism are also discussed. Rawls created his theory primarily as a critique of utilitarianism, as he stated in his book *A Theory of Justice*. Rawls' thought that individual freedoms cannot be violated for the benefit of more people can be accepted as an indication of his liberal line.

In the first part, after examining Rawls' thought system in general, the elements of the theory are discussed one by one in order to better understand the theory of justice. Rawls creates his methodology by starting from an original situation similar to the state of nature in contract theories. Through a means called the veil of ignorance, people choose the principles of justice in a position where they do not know their social position, their innate abilities. The reason why Rawls chose this path is to establish impartiality. Then, Rawls' two principles of justice are emphasized. There is a hierarchical order among these principles. The value of freedoms is prior to the achievement of socio-economic equality. Here Rawls gives priority to freedoms while trying to strike a balance between freedom and equality. Accordingly, inequalities are acceptable only if they benefit the least advantaged group in the society. While the principle of difference, which can be explained in this way, constitutes one of the most original aspects of Rawls' theory, it has also become the focus of criticism. According to Rawls, equal opportunity is not sufficient for a just society. For this reason, the second principle of justice includes equality of opportunity, which points to a formal understanding of equality, as well as the principle of difference.

In the second part of our study, Norman Barry is discussed as another writer whose thoughts on social justice will be examined. It is difficult to say that Barry, whose ideas on social justice will be examined in the critical wing, constructed an original theory like Rawls. However, Barry has done studies dealing with current debates on many concepts within the scope of law and political philosophy, especially on justice. Although he was a thinker in the line of Hayek-Hume and was influenced by the Scottish Enlightenment, he did not hesitate to criticize the tradition of thought in which he was involved. In this respect, he made important contributions to the

development of classical liberalism, which is a theory of free society. In recent years, he is a thinker whose works are frequently referenced in academic studies in our country. In the light of these explanations, the second chapter started with the determination of Barry's place in the liberal tradition. Barry draws attention to the danger of an egalitarian state understanding, which has risen with the collapse of Marxism, in terms of individual rights and freedoms. He especially criticizes the interventionist state practices, which had a strong influence until the 1970s, and, accordingly, social policies together with legal regulations. Barry can be considered one of the representatives of a social philosophy called the new right, which represents an intellectual opposition to the idea and requirements of social justice. After that, it has been tried to examine how Barry approaches the relationship between law and the state. Barry states that the law does not create the state. Law can exist without the state. However, there can be no stateless order for him. In our study, in the section titled "Barry's State Analysis", it was determined that Barry accepted the views of public choice theorists to a certain extent, and it was tried to explain why the concept of public interest, which was brought as a legitimate limitation to individual rights and freedoms, did not have a realistic meaning. Accordingly, it also explains why the state should be limited.

Barry was also influenced by the idea of spontaneous order as a thinker along the lines of Hume-Hayek. But in the context of this thought, he does not refrain from criticizing Hayek. In the section titled "The Idea of Spontaneous Order and the Hayek Effect", Barry's thought that this approach would be insufficient in explaining the formation of all social institutions is explained. Barry emphasized that a special effort is required for the emergence of institutions against evolutionist thought. In this sense, he accused Hayek of being blindly attached to evolutionist ideas.

The rule of law principle is very important for Barry as it is for many liberal thinkers. In the title of "A General Overview of the Concept of Law in Barry", the criticism that public law has begun to occupy the place of private law in the legal order, in parallel with the increasing interventions of the state in socio-economic life, is discussed. In this part, the author's views on common law are examined. In this context, it has been determined that the effect of Weber's formal rationality on legal modernization is seen rather than Hayek's influence in Barry's approach to law.

The third and last part of our study is titled "The Ideation of Social Justice in Rawls and Barry: A Comparison over the Concepts of Individual and Freedom". So far, two thinkers whose ideas have been examined from the perspective of social justice are compared over certain concepts.

The aim pursued here is to accept social justice as a whole, to divide it into certain conceptual parts and to evaluate it over these parts. The pieces in question are based on issues in which social justice finds concrete reflection. The aim is to examine the anatomy of social justice, which is our central concept. Although an evaluation was made on the axis of the sub-headings of freedom and individual understanding, other issues such as equality, economic order and democracy were also mentioned within the scope of the chapter. This part of our study also provides a framework for the determination and definition of the existence of social justice.

In the first sub-title, in which two different perspectives on individualism are presented, first of all, how liberal individualism developed in parallel with the emergence of modern law was examined. Although Rawls and Barry have a liberal individualism understanding, the stages of the emergence of the understanding that the

individual is prioritized over society are examined without examining the basic assumptions that lead them to different points, and then it is explained by which characteristics the individual is defined and brought to a central position in Rawls and Barry. Against Rawls' rational but reasonable individual, Barry's attention to showing a realistic approach, limited benevolence, but extremely far from working for a common good, is an individual who prioritizes his own self-interest. The results of this difference of approach have been examined in terms of many social issues as well as interpersonal solidarity.

In another sub-title "Divisions in the Theory of Liberal Freedom", first of all, the concepts of negative and positive freedom were examined, and then the reflection of these political concepts in law was discussed. Rawls and Barry's different approaches to defining freedom also affected their perspectives on rights and legal issues. Therefore, it has been focused on how the relationship that both thinkers have established between freedom and equality reflects on individual rights and law.

Finally, the meaning of social justice for both authors is explained within the scope of the concepts of justice/freedom and human dignity.

ÖZET

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ardından sosyo-ekonomik eşitsizlikler artmıştır. Kapitalist toplum yapısı, sınıflar arasındaki çatışmalar karşısında neredeyse çözümsüz kalmıştır. Bu dönemde aynı zamanda farklı adalet arayışlarının da ortaya çıktığı görülmektedir. Kişiler, yasalarda yer alan eşitliği yeterli bulmuyor ve belli imkanlardan yoksun olmanın kendilerine tanınan hakların kağıt üzerinde kalması anlamına geldiğini iddia ediyorlardı. Böylece kişilere asgari bir yaşam standardı sağlamayı amaçlayan sosyal devlet sistemi ortaya çıkmıştır. Sosyal devletlerin en büyük amaçlarından biri sosyal adaleti sağlamaktır. Sosyal adaletin anayasal bir değer olarak kabul edildiği toplumlarda hukuk da eşitliği, pozitif özgürlükleri ve sosyal hakları temel alarak şekillenir. Dolayısıyla hukuk kurallarının anlaşılması ve yorumlanması için sosyal adaletin somut sonuçları olan bir kavram olarak ne ifade ettiği ve ne gerektirdiği iyi bir biçimde anlaşılmalıdır. Biz de çalışmamızda hakkında birçok tartışma yapılan sosyal adaleti, iki farklı yazarın onun hakkındaki fikirlerini karşılaştırmalı bir biçimde ele alarak inceledik. İki düşünürün sosyal adaleti nasıl ele aldıkları meselesi üzerinden karşılaştırmalı bir çalışma yapılmasının sebebi, kavramın hukuki ve siyasi anlamda toplumsal hayatta ciddi etkileri olmasına rağmen birçok tartışmaya sebep olmasıdır. Uzunca bir zamandır sosyal adaletin, ulaşılması gereken bir ideal olup olmadığı tartışılmaktadır. Hal böyle olunca bu tartışmaların temelde ne ile ilgili olduğu sorusu büyük önem kazanmaktadır. Çalışmamız, özünde, sosyal adaleti sistemleştirme ve geliştirme taraftarı olanlar ile ona yönelik ciddi eleştiriler getirenlerin temelde hangi noktalarda birbirlerinden ayrıldıkları meselesini ele almayı amaçlamaktadır. Fakat birbirleriyle yarışan bu görüşler, iki düşünürün fikirleri özelinde sınırlandırılmıştır.

Rawls ve Barry farklı hatta zıt denebilecek fikirlere sahip liberal değerlere bağlı iki yazardır. Bu sebeple çalışmada yer alan argümanlar, sosyal adalet hakkında klasik liberaller ile eşitlikçi liberallerin de genel düşüncelerine birer örneklik teşkil etmektedir. Sosyal adalete yönelik eleştiriler kişisel özgürlükler ve siyasi iktidar-birey ilişkisi üzerinden yapılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da çalışmamız kapsamında bu kavramlara sıklıkla başvurulmuş, sosyal adalet düşüncesi bu bağlamda incelenmeye çalışılmıştır.

Sosyal adaletin liberal düşünürler arasında nasıl bir bölünmeye yol açtığı, tarihsel seyri ve kavramsal olarak kısa bir tanımı tezin giriş kısmında ele alınmaktadır. Bunun dışında tez üç bölümden oluşmaktadır. “John Rawls ve Hakkaniyet Olarak Adalet” başlıklı ilk bölümde fikirleri karşılaştırmaya konu olan Rawls’un adalet kuramının felsefi kökenleri ve genel amacı ile temel unsurları açıklanmıştır. “Norman Barry Düşüncesinin Genel Çerçevesi” başlıklı ikinci kısımda ise Barry’nin klasik liberal teoriyi geliştirme amacıyla ele aldığı temel meseleler hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Bu iki bölüm, üçüncü bölümde yapılacak esas karşılaştırmaya hazırlık aşaması olarak hazırlanmıştır. Çalışma iki yazarın düşünceleri üzerinden ilerleyeceği için öncelik onların eserlerinin incelenmesine ve hukuki, siyasi toplumsal konular ile ilgili öne sürdükleri genel fikirlerin tahliline ayrılmıştır. Son bölümde ise her ikisinin

de bireye yönelik yaklaşımları ve özgürlüğü nasıl tanımladıkları noktasında bir karşılaştırmaya yer verilerek sosyal adalete yönelik destekleyici ve eleştirel bakış açıları değerlendirilmiştir.

İlk bölümde Rawls'un, başta Adalet Teorisi (A Theory of Justice) ve Siyasi Liberalizm (Political Liberalism) adlı eserleri olmak üzere diğer makaleleri ve hakkında yazılanlar incelenerek genel düşünce sistemi açıklanmaya çalışılmıştır. Rawls, liberal düşünürler arasında eşitlik kavramına en çok değer veren teorisyenlerden biridir. Kuramı, siyaset felsefesi ve hukuk düşüncesi bakımından adeta devrim etkisi yaratmış yaratıcı bir düşündürdür. Etkisi o kadar büyüktür ki adalet hakkında düşünölmeye başlandığında Rawls'tan bahsetmemek zordur. Hakkında yazılanlarla beraber yıllarca sürececek fikri tartışmaların fitilini ateşlemiş bir düşündürdür. Bu sebeple bu bölüm altında öncelikle teorisinin felsefi kökleri ve faydacılığa yönelik eleştirileri incelenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünün ilk alt başlığında Rawls'un üzerindeki Kant etkisi, sosyal sözleşme geleneğini devam ettirme çabası ve klasik faydacı düşünceye yönelttiği eleştiriler ele alınmıştır. Rawls'un kuramı, bireylerin belli özel şartlarda bir araya gelerek toplumsal kurumların temeline yerleştirilmesi arzu edilen adaletin temel ilkeleri seçmelerine dayanır. Böylece Rawls'un teorisi sözleşme kuramının temel mantığına uygundur. Bireylerin rızasına dayanan sözleşme fikri, onun düşüncesini açıklamak noktasında hem bir araçtır hem de ondaki akılcı yaklaşımı görmek noktasında aydınlatıcıdır. Bireyler adalete Tanrı'nın buyrukları ya da geleneksel kurumlar aracılığı ile değil bir akıl yürütme ile ulaşırlar. Bu da Rawls'un akılcı yöntemlere başvurduğunu gösterir. İlgili kısımda, kuramın bu yönü vurgulanmıştır. İkinci olarak Kant'ın, kişilerin değerinin bir gereği olarak onların toplumsal ya da bireysel amaçlar için bir araç olmaktan uzak tutulması gerektiği yönündeki görüşlerinin Rawls üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bunun için Rawls'un faydacılığa yönelttiği eleştiriler de ele alınmaktadır. Rawls, kuramını öncelikle Adalet Teorisi adlı eserinde de belirttiği gibi, faydacılığa karşı bir eleştiri olarak meydana getirmiştir. Rawls'un daha çok kişinin faydası için bireysel özgürlüklerin ihlal edilemeyeceği düşüncesi, onun liberal çizgide olduğunu bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

İlk bölüm kapsamında Rawls'un düşünce sistemi genel olarak incelendikten sonra adalet kuramının daha iyi anlaşılabilmesi bakımından teorisinin unsurları tek tek ele alınmıştır. Rawls, sözleşme teorilerindeki doğa durumuna benzer bir orijinal durumdan hareket ederek metodolojisini oluşturur. Kişiler cehalet peçesi adı verilen bir vasıta ile toplumsal konumlarını, doğuştan getirdikleri yetenekleri bilmedikleri bir pozisyonda adalet ilkelerini seçerler. Rawls'un bu yolu seçmesinin sebebi tarafsızlığı tesis edebilmektir. Ardından Rawls'un iki adalet ilkesinin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bu ilkeler arasında hiyerarşik bir sıralama vardır. Özgürlükler değeri sosyo-ekonomik eşitliklerin sağlanmasına önceldir. Rawls burada özgürlük ve eşitlik arasında bir denge sağlamaya çalışırken özgürlüklere bir öncelik tanır. Buna göre eşitsizlikler ancak toplumda bulunacak en az avantajlı grubun faydasına ise kabul edilebilirdir. Bu şekilde açıklanabilecek fark ilkesi Rawls'un teorisinin en özgün yanlarından birini oluştururken aynı zamanda eleştirilerin de odağı haline gelmiştir. Rawls'a göre fırsat eşitliği adil bir toplum için yeterli değildir. Bu sebeple adaletin ikinci ilkesi şekli bir eşitlik anlayışına işaret eden fırsat eşitliği ile beraber fark ilkesini de içerir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise sosyal adalete yönelik düşünceleri incelenecek olan bir diğer yazar olarak Norman Barry ele alınmaktadır. Sosyal adalet, konusunda eleştirel kanatta fikirleri incelenecek olan Barry'nin, Rawls gibi orijinal bir

teori kurguladığını söylemek zordur. Fakat Barry adalet başta olmak üzere hukuk ve siyaset felsefesi kapsamındaki birçok kavram hakkındaki güncel tartışmaları ele alan çalışmalar yapmıştır. Hayek-Hume çizgisinde bir düşünür olmasına ve İskoç Aydınlanmasından etkilenmesine rağmen içinde bulunduğu söz konusu düşünce geleneğini de sık sık eleştirmekten geri durmamıştır. Bu açıdan bir özgür toplum teorisi olan klasik liberalizmin geliştirilmesi için önemli katkılarda bulunmuştur. Son yıllarda ülkemizdeki akademik çalışmalarda da eserlerine sıklıkla başvurulmuş bir düşünürdür. Bu açıklamalar ışığında ikinci bölüm Barry'nin liberal gelenek içindeki yerinin tespitiyle başlamıştır. Barry, Marksizmin çöküşüyle beraber yükselişe geçen eşitlikçi bir devlet anlayışının bireysel hak ve özgürlükler açısından tehlikesine dikkat çeker. Özellikle 1970'li yıllara kadar etkisini güçlü bir şekilde sürdüren müdahaleci devlet uygulamalarını ve buna bağlı olarak hukuki düzenlemelerle beraber sosyal politikaları eleştirir. Barry, sosyal adalet düşüncesi ve gerekliliklerine karşı entelektüel bir karşı çıkışı temsil eden ve yeni sağ adı verilen bir sosyal felsefenin temsilcilerinden biri olarak kabul edilebilir. Bundan sonra Barry'nin hukuk ile devlet arasındaki ilişkiye nasıl yaklaştığı incelenmeye çalışılmıştır. Barry, hukukun devletin yaratmadığını ifade eder. Hukuk, devlet olmadan da var olabilir. Bununla beraber onun için devletsiz bir düzen de söz konusu olamaz. Çalışmamızda "Barry'nin Devlet Tahlili" başlıklı kısımda Barry'nin kamu tercihi teorisyenlerinin görüşlerini belli ölçüde kabul ettiği tespit edilerek kişi hak ve hürriyetlerine meşru bir sınırlama olarak getirilen kamu yararı kavramının gerçekçi bir anlamının neden olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak devletin neden sınırlandırılması gerektiğini de açıklamaktadır.

Barry aynı zamanda Hume- Hayek çizgisinde bir düşünür olarak kendiliğinden doğan düzen düşüncesinden etkilenmiştir. Fakat bu düşünce bağlamında Hayek'i eleştirmekten de geri durmaz. "Kendiliğinden Düzen Fikri ve Hayek Etkisi" başlıklı kısımda Barry'nin bütün toplumsal kurumların oluşumunu açıklama noktasında bu yaklaşımın yetersiz kalacağı düşüncesi açıklanmıştır. Barry evrimci düşünceye karşı kurumların ortaya çıkışında özel bir çabanın da gerekli olduğunu vurgulamıştır. Hayek'i de bu anlamda evrimci düşüncelere körü körüne bağlanmakla suçlamıştır.

Hukukun üstünlüğü ilkesi birçok liberal düşünür için olduğu gibi Barry için de oldukça önemlidir. "Barry'de Hukuk Kavramına Genel Bir Bakış" yasabaşlığında devletin sosyo-ekonomik hayatta giderek artan müdahalelerine paralel olarak hukuk düzeninde de kamu hukukunun özel hukukun yerini işgal etmeye başladığı eleştirisi ele alınmıştır. Bu kısımda da yazarın *common law* üzerindeki görüşleri incelenmiştir. Bu bağlamda Barry'nin hukuka yaklaşımında Hayek'in etkisinden ziyade Weber'in hukuki modernleşmeye dair biçimsel rasyonalitesinin etkisinin görüldüğü yönünde tespitlerde bulunulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümü ise "Rawls ve Barry'de Sosyal Adalet Düşüncesi: Birey ve Özgürlük Kavramları Üzerinden Bir Karşılaştırma" adını taşımaktadır. Buraya kadar sosyal adalet perspektifinden fikirleri incelenen iki düşünürün belli kavramlar üzerinden karşılaştırılması yapılmaktadır.

Burada izlenen amaç sosyal adaletin bir bütün kabul edilerek belli kavramsal parçalara ayrılması ve bu parçalar üzerinden değerlendirilmesidir. Söz konusu parçalar, sosyal adaletin somut yansımaları bulduğu meselelere dayanmaktadır. Yapılmak istenen, merkez kavramımız olan sosyal adaletin adeta anatomisinin incelenmesidir. Görünürde özgürlük ve birey anlayışı alt başlıkları ekseninde bir değerlendirme yapılmış olsa da bölüm kapsamında eşitlik, iktisadi düzen ve demokrasi gibi başkaca konulara da değinilmiştir. Çalışmamızın bu bölümü sosyal adaletin varlığının tespiti ve tanımının yapılması noktasında da bir iskelet sunmaktadır.

Bireyciliğe yönelik iki farklı bakış açısının sunulduğu ilk alt başlıkta öncelikle modern hukukun ortaya çıkışı ile paralellik arz eden liberal bireyciliğin nasıl geliştiği incelenmiştir. Rawls ve Barry liberal bireycilik anlayışına sahip olmalarına rağmen onları farklı noktalara götüren temel kabuller incelenmeden bireyin topluma karşı öncelendiği anlayışın meydana geliş aşamaları incelenmiş ardından Rawls ve Barry’de bireyin hangi özelliklerle tanımlanarak merkezi bir konuma getirildiği açıklanmıştır. Rawls’un rasyonel ama makul bireyine karşı Barry’nin gerçekçi bir yaklaşım sergilemek konusundaki dikkati ile de bağlantılı olan sınırlı olarak iyilikseverliğe sahip ancak ortak bir yarar için çalışmaktan son derece uzak kendi çıkarını önceleyen bireyi ele alınmıştır. Bu yaklaşım farkının bireyler arası dayanışmada olduğu gibi toplumsal birçok konu bakımından da sonuçları incelenmiştir.

Bir diğer alt başlık olan “Liberal Özgürlük Teorisinde Yol Ayrımları” kısmında öncelikle negatif ve pozitif özgürlük kavramları irdelenmiş ardından bu siyasi kavramların hukuka yansması ele alınmıştır. Rawls ve Barry’nin de özgürlüğü tanımlamak konusundaki farklı yaklaşımları onların hak ve hukuk sorunlarına yönelik bakış açılarını da etkilemiştir. Dolayısıyla her iki düşünürün de özgürlük ve eşitlik arasında kurdukları ilişkinin bireysel haklara ve hukuka nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur.

Son olarak adalet /özgürlük ikilemi ile insan onuru kavramları kapsamında sosyal adaletin her iki yazar için nasıl bir anlam ihtiva ettiği açıklanmıştır.

GİRİŞ

“Adalet nedir?” sorusu birçok ortak kavram ve tartışma konusu bulundurmaları bakımından birbirlerinden ayrı düşünölemeyecek siyaset ve hukuk felsefelerinin en temel ve en kışkırtıcı sorularından birisidir. Sorunun cezbediciliği, meselenin yalnızca insan doğasından iktisadi düzene, bireysel ve toplumsal olanı kuşatmasından kaynaklanmaz. Aynı zamanda bu, adaletin muhtevasının ne olduğu üzerine bir türlü görüş birliğine varılamayan bir fenomen olmasıyla da ilgilidir. Siyaset ve hukuk felsefelerinin sorduğu pek çok temel soru gibi adaletin ne olduğu sorusu da Antik Çağlardan bugüne zamanla değeriini yitirmemiş, eskimemiştir. Bilimin psikoloji, iktisat gibi birçok alanında merak edilenler, muamma olarak kalan şeyler değışip eskiyebilir, bunlara yeni ve daha kati cevaplar üretilebilir fakat bu alandaki temel sorulara kesin yanıtlar bulmak o kadar kolay olmayacağı gibi onlardan vazgeçmek de pek mümkün olmamaktadır. Bu durumun açık bir ispatı olarak da Aristoteles ve Platon’dan bu yana adaletli olanın ne olduğu ve bunun nasıl tesis edileceği meselesi üzerine yapılan tartışmaları göstermek mümkündür. Kavram etrafında cereyan eden bu tartışmalar, adaleti farklı bağlamlarda ele almayı gerektiriyor, tanımları çoğaltıyor fakat bununla beraber meseleyi bir miktar muğlaklaştırıyor, diyebiliriz. Yine de adaleti bir istem olarak düşünmek mümkündür. Adaletsizlik duygusunun önlenmesi bu istemlerin politik bir talep olarak gündemde tutulması ve hukukça hak olarak tanımlanması ile mümkün olacaktır¹. Dolayısıyla hak istemlerinin özünde amaçladığı şey adaletin de ne ile ilgili olduğunu belirleyecektir.

Bugün adalete yönelik ciddi tartışmalar söz konusu istemlerin yalnızca kişilerin sahip olduğu hakların kullanılması ve özgürlükleri önündeki engellerin kaldırılmasını amaçlamasının mı yoksa bireylerin gerçek anlamda özgür olabilmesi ve kağıt üzerinde tanınan haklarını kullanabilmesi için birtakım devlet desteklerini içermesinin mi daha adil olacağı ikileminde kendini göstermektedir. Mesela mülkiyet, yaşam ve özgürlük gibi hakların engelleyici müdahalelerden korunması adil bir düzenin kurulması için

¹ Mehmet Tevfik Özcan, “Adalete Uygun Hukuk: Kendi İçinde Sorgulanmaya İhtiyaç Duyan Bir Arayış”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, No:2, 2018, s. 243-279.

yeterli midir yoksa bireylerin insanca yaşayabilmesi için birtakım kısıtlamalardan kurtulmanın yanında sağlık, eğitim, barınma gibi haklara erişme noktasında gerektiğinde devlet gibi merkezi bir organın desteğinin bulunması da elzem midir?

Bugün adalete yönelik kavrayışta bu soru ayırt edici bir noktada durmaktadır. Verilen cevaplar ise modern dünyanın hukuk ve siyaset anlayışının merkezine aldığı birey, hak ve özgürlük gibi kritik kavramları şekillendirip daha şümüllü bir hale gelerek adalet teorilerini meydana getirirler. Çağdaş adalet teorilerine yönelik tasniflerin genel olarak biçimsel, prosedüral olanı işaret eden usûli adalet ile öze ilişkin olan ve maddi adalet anlayışına denk düşen sosyal adalet biçiminde yapıldığı söylenebilir².

XIX. yüzyıl bir dizi sosyal ve ekonomik gelişmeye sahne olmuş özellikle Sanayi Devrimi ile güçlenen endüstriyel kapitalizm toplumsal yapıyı köklü bir şekilde değiştirmiştir. Sosyal adalet de modern bir kavram olarak işte bu çalkantılı dönemde ortaya çıkmış ve XX. yüzyılın siyasi tartışmalarında önemli bir yer edinmiştir. Sosyal adalet düşüncesinin gelişmesinde sosyalizmin de önemli bir etkisi olmuştur. Kapitalizmin yarattığı gerilim ve çatışmalara sosyalistlerin yönelttikleri sert eleştiriler onları politik bir güç haline getirmiştir. Bu durum dönemin yazarlarının toprak mülkiyeti, üretim araçlarının özel mülkiyeti, mirasla gelen malvarlığı gibi meseleler üzerinde düşünmeye zorlamış; sosyal adalet, sosyalist hareketin sisteme yönelik ağır eleştirilerinin de etkisiyle liberal düşünürler tarafından geliştirilen ve sıkça referans verilen bir kavram haline gelmiştir³. Sınıflararası eşitsizliğe karşı hoşnutsuzluğun giderek arttığı bir dönemde bir fikir olarak gelişen sosyal adalet, adil bir dağıtımın gerekli olduğu savını bünyesinde taşıyordu. Bir toplumda avantaj ve dezavantaj olarak görülen şeylerin bölüşümü hangi prensiplere göre olacaktır? Temeldeki soru bu olmuştur ve sorunun sosyal adaletin sağlanmasının şartları ile ilgili işaret ettiği iki unsur vardır. Mademki bir dağıtımdan söz ediyoruz öyleyse bunu belirli ilkeleri de tespit ederek yapacak merkezi bir kuruma ihtiyacımız vardır. Bu kurum ise devlettir. Toplumsal faydaların ve yükümlülüklerin bölüştürülmesine ilişkin prensiplerin bir dağıtıcı organ tarafından kararlaştırılabileceği kabulü ise bizi toplumsal yaşamın keşfedilebilir yasalara sahip olduğu sonucuna ulaştırır. Sosyal yapıda her bir değişiklik öngörülebilir sonuçlara yol açmalıdır ki adil bir sistem için devlet, topluma belli

² Andrew Vincent, **The Nature of Political Theory**, Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 112.

³ David Miller, **Principle of Social Justice**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999, s. 2-3.

müdahalelerde bulanabilsin. Sosyal adalet için önemli olan toplumsal kurumların adilliği, toplumsal durum ve sonuçlardır⁴. Sistemin belli kurallarla inşa edilmiş olması, herkes için adil bir yarışın şartlarının sağlanması için yeterli değildir. Bu yüzden dağıtım, bireyleri toplum içinde, toplumsal bağlarıyla kabul ederek yapılmalıdır. Fert, toplumsal bütünün bir parçasıdır; onu mensup olduğu ekonomik ya da kültürel grupların bağlarından soyarak ele alamayız. Biçimsel bir eşitlik anlayışı bizi adil olana götürmez. İşte bu sebeple bazı gruplar, toplumsal fırsatlardan yararlanma adına güçlendirilmeli gerekirse toplumda asgari bir yaşam standardı sağlanması adına bir takım ayrıcalıklardan yararlandırılmalıdır. Bunun nedeni açıktır, yasalar önünde eşit sayılan kişilerin sahip oldukları ekonomik, toplumsal ve siyasi hakları kullanarak hakiki manada özgür bireyler haline gelebilmeleri için birtakım imkanlara sahip olmaları gerekmektedir. Bireylerin tam anlamıyla özgür ve eşit olmaları belli ihtiyaçlarının dağıtım süreçlerinde gözardı edilmemesi ile mümkün olacaktır⁵. Sosyal adaletin bu iddiaları bizi başlangıçta belirtilen adaletle ilişkin tartışmalardaki ikili ayrıma tekrar götürür. İnsanca yaşayabilmek ve gerçek manada özgür olabilmek için bize uzanacak bir ele, devletin eline ihtiyacımız var mıdır? Ayrımın öteki ucunda ise adaleti dolayısıyla özgürlüğü negatif niteliği ile açıklayan usûli adalet anlayışı vardır. Bu, şu demektir devlet, siyasi sistemler, toplumsal iktidarlar bireyi zor kullanarak belli bir davranışa sevk etmekten uzak durmalıdır, aksi halde kişi kendine yeten bir varlık olmaktan çıkarak belli amaçları gerçekleştirebilmek için özgürlüğünü yitirmekle kalmayacak aynı zamanda basit bir araç konumuna da düşecektir⁶.

Bu çalışmada, yukarıda kısaca açıklanan sosyal adalet fenomenine liberal bir perspektiften bakılacaktır. İki liberal yazarın sosyal adaletle yönelik fikirleri çalışmanın merkezindedir. Dolayısıyla tezin ayaklarını bastığı zemin liberal düşüncedir. Halbuki XIX. ve XX. yüzyılda sosyal adaleti kavramsallaştırmaya çalışan başka ideolojilerden de bahsetmek mümkündür. Bilhassa sosyalizmin sosyal adalet tartışmalarında önemli bir yeri vardır. Bu durumda, akla neden liberalizmin ve liberal iki düşünürün seçildiği sorusu gelebilir. Bunun cevabı liberalizmi, bugün gelişmekte olan dünyada hakim bir

⁴ Mustafa Erdoğan, “Özgürlük Adalet Refah”, **Sosyal & Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, ed. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1993, s. 276.

⁵ Andrew Gamble, **An Introduction to Modern Social and Political Thought**, London: MacMillan Press, 1981, s. 181; Songül Sallan Gül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısılcığında Refah Devleti**, İstanbul: Etik Yayınları, 2004, s. 112; Rabia Sağlam, **Liberalizm, Adalet ve Ütopya: Hayek, Rawls, Dworkin ve Nozick**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2008, s. 6; Can Tuncay, **Adalet Peşinde**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018, s. 55.

⁶ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Ankara: Liberte Yayınları, 2011, s. 142-143.

ideoloji olarak kabul edebilecek olmamızda yatmaktadır. Uzun bir geçmişe ve oluşumunu sağlayan zengin bir felsefi geleneğe sahip olması, demokrasi ve insan haklarıyla yakın ilişkisi, bireyin hak ve özgürlüklerinin korunup devlet iktidarının sınırlanmaya başladığı yeni bir anlayışın en önemli göstergelerinden biri olan anayasacılık hareketlerine düşünsel zemin oluşturması liberalizmin bugün geniş ölçüde siyasal bir sistem olarak kabul görmesini sağlamıştır. Dolayısıyla mevcut düzende sosyal adaletin ne anlama geldiği tartışılacaksa bunu liberal düşünürlerin yürüttükleri tartışmalar üzerinden yapmak daha aydınlatıcı olacaktır.

Liberalizmin bu hakim konumu, onun köklü bir geçmişe sahip olması ve taşıdığı temel ilkelerin zamanla pek çok toplum tarafından birer hedef haline gelmesiyle etki alanının genişlemesinin bir sonucudur. Fakat zamanın uzun koridorlarından geçen, yayılıp büyüyen her sistemde olduğu gibi liberal ideoloji içinde de bölünmeler, farklılıklar ve çatışmalar ortaya çıkmıştır.

Temeldeki ayrım, devletin mevcut adaletsizlikleri çözmek için neler yapması gerektiği ile ilgilidir. Devletin meşru görevleri, liberalizmin her iki kutbunda da farklı tanımlanmaktadır. XX. yüzyılda da etkili olan sosyal liberalizm, eşitlik vurgusu ile öne çıkar. Eğer bireyler asgari düzeyde de olsa belli sosyo-ekonomik imkanlara sahip olmazlarsa, onlara kanunen tanınan özgürlükler ve fırsatlardan yararlanmaları söz konusu olmayacaktır bu sebeple devlet eğitim, sağlık, işsizlik gibi pek çok sosyal problemi çözmekle görevlidir. Bu ise eşitlikçi sosyal liberal anlayışı, devletin müdahalesini sadece pazarın sağlıklı işleyebilmesi için bazı önlemler alınması ile sınırlı tutan ve devletin tüm yetkileriyle birlikte küçülmesi gerektiğini savunan klasik liberal düşüncenin karşısında konumlandırır.

Bu çalışmada fikirleri tartışılan yazarlar, liberal düşünce içindeki bu ayrımın karşı iki kutbunda yer almaktadırlar. Liberalizm şemsiyesi altında, aklın kusursuz olduğu fikrine şüpheyle yaklaşan ve kurucu rasyonalizmi kabul etmeyen Hume-Hayek çizgisi ile Rawls'un daha eşitlikçi bir çizgide yer alan ve fark ilkesiyle inşa ettiği dağıtıcı adalet teorisi arasında bir bölünmüşlük söz konusudur.

Adalet hakkında yapılan herhangi bir akademik tartışmada, Rawls' u göz ardı etmek pek mümkündür değildir. Adalet Teorisi'yle (A Theory of Justice) bugün hale devam etmekte olan sayısız tartışmanın fitilini ateşlemiş, ortaya koyduğu adalet teorisine yöneltilmiş eleştiriler ve bu adalet teorisine yapılan katkılarla beraber geniş bir literatürün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hukuki ve siyasi pek çok teorik meselenin

onun geliřtirdiđi adalet dűřűncesi etrafında incelendiđini gűrebiliriz. Dolayısıyla bugűn sosyal devlet anlayışının bir yansıması olarak birűok űlkenin anayasasında da yer alan sosyal adalet kavramıyla ilgili yapılacak bir űalıřmada Rawls' un fikirlerine yer vermek aynı derecede űnem arz etmektedir. Rawls, sosyal liberallerin bařından beri űűzűm bulmaya űalıřtıđı toplumsal eřitsizlikler karřısında adaletin nasıl tesis edileceđi sorusuna bir cevap űretmek iűin iki adalet ilkesi űnerir. (a) Herkes, diđerleri iűin de geűerli olan benzer űzgűrlűklerle uyumlu bir řekilde temel űzgűrlűklere iliřkin eřit bertaraf edilemez haklara sahiptir. (b) Sosyal ve ekonomik eřitsizlikler řu iki ilkenin varlıđı ile kabul edilebilir: i) İlki adil fırsat eřitliđi prensibince eřitsizlikler herkese aűık makamlara ve pozisyonlara aűık olmalıdır; ve ikinci olarak ii) eřitsizlikler toplumun en az avantajlı űyelerinin en bűyűk yararına olacak řekilde olmalıdır -ki bu da fark ilkesinin iűeriđini aűıklar- ⁷. Rawls bu iki ilke arasında bir űncelik sırası olduđunu űne sűrer. Buna gűre ilk ilkenin iűerdiđi temel űzgűrlűkleri, ikinci ilke ile tesis etmeye űalıřtıđı eřitliđe karřı űnceler. Dolayısıyla toplumsal eřitliđe űlařma noktasında hiűbir amaű űzgűrlűklerden daha űncelikli deđildir. Rawls'un adaletle ilgili tűm argűmanları bu iki temel ilkeye yapılan referanslarla oluřur⁸. Dolayısıyla űzgűrlűđű eřitlik karřısında vazgeűilmesi műmkűn olmayan bir konuma koymasđ ve bu űzgűrlűklere toplumdaki herkesin eřit bir biűimde sahip olmasđ gerektiđi yűnűndeki argűmanları, onun fikirlerini liberal gűrűřűn teorik sınırları iűinde konumlandırmamızı kolaylařtırır.

Rawls ikinci ilkesiyle, liberal dűřűncede genel olarak kabul gűren fırsat eřitliđine bađlı kalarak, onda bulduđu eksiklikleri fark ilkesiyle tamamlamaya űalıřmaktadır. Fırsat eřitliđi, toplumdaki bűtűn makam ve pozisyonların herkese aűık olduđu, řekli eřitlik anlayışđ geređince yasaların haklı bir gerekűe olmadđı sűrece herkese eřit bir řekilde uygulandıđı bir toplum dűzenine iřaret edilmektedir. Rawls ise bunu adil bir dűzenin tesisi iűin yeterli bulmaz ve fark ilkesini geliřtirir. řekli bir eřitliđin gerűekűi bir eřitlik sađlamaktan ve geűmiřten gelen adaletsizliklerin telafi edilmesi ya da en azından geleceđe de aktararak devam etmesini űnlemekten uzak olduđu iddiasđ bařlangıűta da bahsedildiđi űzere hem adalet anlayışđ iűinde hem liberal dűřűnce geleneđi iűinde bir bűlűnműřlűđe yol aűmıřtır. Rawls da iřte bu bűlűnműřlűk karřısında yerini toplumdaki en dezavantajlı kesimin en űok faydasına olacak řekilde

⁷ John Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001, s. 42-43.

⁸ Brian Barry, **Theories of Justice**, Berkeley: University of California Press, 1989, s. 214.

bir dağıtım yapılması gerektiği anlamına gelen fark ilkesini inşa ederek belirlemektedir. Dolayısıyla hem Rawls'u anlamak bakımından hem de tezin konusu bakımından fark ilkesi son derece önemlidir. Fark ilkesinde temel husus, ahlaken keyfi olarak görülebilecek eşitsizliklerin ortaya çıkardığı sonuçları telafi etmektir⁹. Rawls'un şansa olan yaklaşımı bu anlamda teorinin en önemli kısımlarından birini teşkil etmektedir. Buna göre kişiler arasında tesadüfler sonucu içine doğdukları sosyal ekonomik düzenin veya elde etmek için hiçbir şey yapmadıkları doğal yeteneklerinin bir eşitsizlik oluşturması adil değildir. Bu gibi tesadüfi etkilerin kişilerin yaşamındaki olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için fark ilkesini kuramının merkezine yerleştirdiği prensiplerden biri haline getirmiştir. Rawls'un aslında burada yapmaya çalıştığı şey eşitsizlikleri tümenden ortadan kaldırmaya çalışmak değildir. Rawls'un teorisinde eşitsizliklerin, toplumun en az avantaja sahip kesimine en çok fayda sağlayacak bir sistem kurulduğu sürece bir sorun teşkil etmediğini, hatta eşitsizliklere karşı toplumsal anlamda bir kabulün, bir meşruiyetin sağlanacağını görebiliriz. Bu anlamda Rawls sistemin onarılmasını ama büyük ölçüde korunup sürdürülmesinin yollarını aramaktadır. Sosyal adaletin modern anlayıştaki karşılığı, yahut sosyal bir devlet düzeninin de elde etmek istediği sonuç hemen hemen buna yakın bir şeydir. Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması hedeflenemez, sistemin eşitsizlik yaratan yapısında radikal bir değişikliğe gidilmesi de murat edilmez. Olan sadece bu eşitsizliğin iki ucunu birbirine yaklaştırmak ve bu eşitsizliğin olumsuz sonuçlarını bir miktar telafi etmektir. Eşitlik, adalet anlayışının merkezi kavramlarında biridir fakat toplumsal eşitsizliklerin tümenden ortadan kaldırılamayacağı kabul edilir ve hatta bunu yapmanın daha adaletsiz bir düzene zemin hazırlayabileceği düşünülür. Bu noktada Rawls her ne kadar kimi yazarlar tarafından zaman zaman sosyalist olarak tanımlansa da¹⁰ esasında o, adalet teorisi ile liberalizmin sosyalist argümanlar karşısında güçlenmesine katkıda bulunmuştur¹¹.

Liberalizm içindeki bir ayrım da aklın teoride aldığı pozisyon karşısında ortaya çıkar. Akli farklı açılardan gören kurucu rasyonalist liberaller ile anti-rasyonalist liberaller iki ayrı geleneği temsil ederler. Bu manada farklı bir yaklaşım benimsemeleri adalete, devlet karşısında bireyin konumuna ve hukuka yönelik farklı teoriler de

⁹ Brian Barry, **Theories of Justice**, s. 225.

¹⁰ Andrew Vincent, **Modern Political Ideologies**, Chichester: Wiley- Blackwell, 2010, s.32.

¹¹ Armağan Öztürk, "Çağdaş Liberal Adalet Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2007), s.57.

geliştirmelerine neden olmaktadır. Hobbes, Rousseau gibi sosyal sözleşme kuramcılarının içinde bulunduğu rasyonalist kanat, aklın, değer yargılarından topluma yarar sağlayabilecek kurumların oluşturulmasına kadar pek çok gerçeğin tespitinde güçlü bir araç olduğunu savunur. Akıl güçlü bir araç olarak iyi bir sistemin inşasında da kullanılabilecektir dolayısıyla toplumu dizayn etmede akla duyulan bir güven söz konusudur¹². Rawls da adaletin ilkelerine akıl yürütme üzerinden ulaşırken ve adil sistemin bilinçli bir çaba sonucu oluşabileceğini açıklarken kurucu akla güvenen tarafta yer alır. Buna karşılık Norman Barry, Hume çizgisinde anti-rasyonalist bir düşünürdür. Hume, aklın kusursuzluğuna şüpheyle yaklaştığı epistemolojik görüşlerini teorisinin temeline koyar. Ona göre toplumsal kurallar, belli sorunların çözümü için bilinçli bir keşfin sonucunda ortaya çıkmazlar, söz konusu kurallar aşamalı olarak uzun bir süreçte gözlemlenerek meydana gelirler¹³. Kurucu aklın ilkelerine karşı bu duruş, Hume'dan Hayek'e uzanan düşünce geleneğinde kendiliğinden doğan düzen fikrinin köklerini meydana getirmektedir. Barry de, bu çizginin bir takipçisi olarak akla toplumu inşa etme görevi veren ideolojilerin XX. yüzyılda yaşanan felaketlerin birçoğunun sorumlusu olduğunu öne sürer. Çünkü iktisadi, ahlaki ve hukuki bir sistemin belli bir sonucu elde edecek şekilde, ilkelerinin önceden keşfedilerek düzenlenebilmesi mümkün değildir¹⁴. Bu açıklamalar, Barry'nin belli bir sonucu hedefleyerek bunun için devlete bazı amaçlar yükleyen ve hukuki birtakım kısıtlamalar getiren planlamacı sosyal adalet düşüncesi karşısındaki konumu hakkında da ipucu vermektedir.

İngiliz Aydınlanmasındansa İskoç Aydınlanmasından etkilenen Norman Barry, çağdaş düşünce açısından oldukça önemli bir yerededir. Modern Siyaset Teorisi adlı eseri, bugün sosyal ve siyasal teori ile ilgili çalışmalarda literatürde sıkça başvurulmuş temel bir kaynak haline gelmiştir. Bununla beraber özgür bir topluma ait teoriyi tüm yönleriyle geliştirmek istemiş ve bu anlamda siyasi düşünce alanının yanı sıra anayasa hukuku ve devlet teorisi hakkında da pek çok çalışma yapmıştır. Sosyal adalet ve sosyal devlete ilişkin yazılarını da bu kapsamda değerlendirebiliriz. Barry'nin temel gayesi klasik liberalizmi, onu hedef alan eleştirilere karşı müdafaa

¹² Atilla Yayla, **Liberalizm**, s. 49-50; Atilla Yayla, **Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s. 69.

¹³ Friedrich August von Hayek, **Studies In Philosophy, Politics And Economics**, Chicago: The University of Chicago Press, 1967, s.113.

¹⁴ Norman Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, çev. Mustafa Erdoğan, Ankara: LDT Yayınları, 1997, s.16.

etmek ve bu sayede liberal teoriye katkıda bulunmaktır. Endişesinin esas yönü ise özgürlüklerin ihlal edilmesine yönelik uygulamalardır. Toplumsal açıdan daha fazla eşitlik için bireyin hür tercihlerinin yerine devlet faaliyetlerinin geçmesini kesin bir şekilde reddetmiştir. Bilhassa Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm adlı eserinde klasik liberal teoriye yönelik düşünsel karşı çıkışlara cevaplar üretmeye çalışmaktadır. Bunun için komüniteryen ve sol liberal cenahın argümanlarını ele aldığı gibi liberal teori içinde bazı zayıf noktalar oluşturduğuna inandığı Hayek' i de eleştirmekten geri durmamıştır.

Tez kapsamında bu iki düşünürün ele alınmasının sebebi, onların devlet- adalet ilişkisi bakımından neredeyse birbirlerinin antitezi gibi duran karşıtlıklarıdır. Sosyal adalet düşüncesi ve sosyal devlet karşısında almış oldukları pozisyon bugün hâlâ devam etmekte olan adalet tartışmalarına ışık tutabilecek niteliktedir. Sosyal adalete yönelik eleştirilerin hangi noktalarda ortaya çıktığı ve sosyal adalet fikrinin hangi entelektüel zeminde savunulduğu Barry ve Rawls'un sunduğu argümanlar incelendiğinde daha iyi görülebilecektir. Bu sebeple sosyal adaletin anlaşılmasının bir yolu da bu fenomene yönelik karşı çıkışlar ve bunlara verilen yanıtlar üzerinden inceleme yapmaktır. Tezde karşılaştırmalı bir çalışma yapılması ile amaçlanan da budur.

Tezin ilk iki bölümünde Rawls ve Barry'nin genel fikirleri sosyal adalet ile ilgili düşüncelerini de yakalayabilecek bir perspektiften incelenecektir. Üçüncü bölüm, tezin asıl odaklanmak istediği mesele ile ilgili temel kavramlar üzerinden bir karşılaştırma yapmaktadır. Adaletin niteliği ve nasıl bir anlam ihtiva ettiği meselesi aynı zamanda devlet/siyasal iktidar ve birey arasındaki ilişkinin de nasıl şekilleneceğini belirler. Sosyal adaletin, bir devletin hedefi haline gelmesi özgürlük, eşitlik, hukuk anlayışı, yönetim şekli gibi birçok mesele ile de kaçınılmaz olarak ilgilidir. Söz konusu anlayış bu kavramların içini kendi tanımlarıyla doldurur. Bu kısımda, Rawls ve Barry'nin sosyal adalet karşısında aldıkları entelektüel pozisyonu daha iyi anlayabilmek için nasıl bir birey anlayışına sahip oldukları, özgürlük ve eşitliği nasıl tanımladıkları, ekonomik sistem içinde devlet müdahalelerine ne kadar yer verdikleri, nasıl bir anayasal düzen tasarladıkları gibi meseleler ile kanun hakimiyeti, anayasacılık ve hukuk devleti ilkesi gibi belli kavramlar üzerinden bir inceleme yapılacak ve buradan yol alınarak sosyal adaleti kendine bir hedef olarak alan sosyal devlet düzenine yönelik fikirleri incelenecektir.

1. BÖLÜM: JOHN RAWLS ve HAKKANİYET OLARAK ADALET

I. Rawls'un Teorisinin Felsefi Kökleri ve Faydacılığa Yönelik Eleştirileri

Rawls ortaya koyduğu ve adına “hakkaniyet olarak adalet” dediği teorisi ile XX. yüzyılın en önemli siyaset felsefecilerinden biri olmuştur. Bunun sebeplerinden biri siyaset düşüncesinde yüzyılın ikinci yarısındaki durgunluğa son vermesidir. Siyaset felsefesini kavram analizleriyle sınırlayan anlayışı teorisi ile canlandırmıştır¹⁵. Normatif siyaset felsefesine getirdiği bu hareketlenme adaletle yönelik sosyalist, liberteryen ve muhafazakar taleplerin öne sürdüğü karşı iddialarla giderek daha da büyümüş ve bugüne kadar ulaşmıştır.

Rawls'un siyasi ve hukuki düşünce geleneği içindeki yerini anlayabilmek için adalet teorisinin diğer kuramlar ve kuramcılarla olan ilişkisinin incelenmesi gerekir. Bu anlamda Rawls üzerindeki Kant etkisi, onun sosyal sözleşme geleneğini devam ettirme arzusu ve faydacılığa karşı bir alternatif oluşturma çabası¹⁶ aynı zamanda birbirleriyle ilintisiz düşünülmesi olanaksız argümanlar üreterek teoriye rengini vermiştir.

Rawls'un adalet teorisinin, Kant'a ait ahlak felsefesi ile siyaset teorisi arasında birçok fikri ortaklıklar vardır. Rawls ile Kant arasındaki bu benzerliklerden ilki, her ikisinin de teorilerini varsayımsal bir sosyal sözleşme kuramına dayandırmalarıdır¹⁷. Kant, toplum sözleşmesiyle, bütün düşmanlıkları bitirecek ve ebedi barışın hüküm süreceği bir düzenin tesisini sağlamaya çalışır. Sözleşme kuramcılarının birçoğu gibi kendi kurgusundaki tabii halin tasvirini yapar. Kant'ın doğal hali, mutlak bir barış ortamı değildir ve her an bir savaşın başlamasına müsait şartları taşır. Çünkü düşmanca hareketlerin sergilenmemesi barışın kurulması için yeterli değildir, bunun için tarafların diğerlerine mutlaka güvence vermesi gerekir ve bu güvence de ancak hukuki düzen içinde mümkün olur. Kısaca Kant'a göre gerçek anlamda ve ebedi bir barış için

¹⁵ Alan Ryan, “John Rawls”, **Çağdaş Temel Kuramlar**, der. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, Ankara: Vadi Yayınları, 1991, s.114.

¹⁶ John Rawls, **A Theory of Justice**, Cambridge: The Belknap of Harvard University Press, 2005, s.3.

¹⁷ Ryan, “John Rawls”, s.115.

hukuki bir düzenin tesisi gereklidir¹⁸. Böyle bir düzen ise yapılacak bir toplum sözleşmesi ile devletin ortaya çıkması sayesinde mümkün olacaktır. Kant, ele aldığı sorunsalı bir sosyal sözleşme anlayışı ile çözme yoluna gittiği gibi Rawls da tüm bireysel farklılıklara rağmen herkesin rıza göstereceği bir adalet anlayışının tespiti ile sosyal ve ekonomik kurumların nasıl düzenleneceğini belirleme sorununu kimsenin kendi sosyal statüsünü, içinde bulunduğu sınıfı, doğal yeteneklerini, zekasını, sahip olduğu serveti bilmediği, cehalet perdesi ardından karar vermesi gereken bir başlangıç durumunun tarafsızlık vurgusu üzerinden toplum sözleşmesi kurgusu yaparak çözmeye çalışır¹⁹. Kısaca, Rawls, kendi teorisinin temel ilkelerini belirlerken toplum sözleşmesi kuramının genel mantığına dayanır fakat ardıllarından farklı olarak sözleşme ile meşru devletin meydana gelişinin şartlarını açıklamaz, toplumu bir arada tutacak adalet ilkelerinin belirlemeye çalışır.

Siyasi düşünce geleneğine hakim doktrinlerden biri olan sözleşme kuramı, Rawls'un teorisini inşa ederken seçtiği temel araçlardan biridir. Bu, açıkça kendini, amacının Locke, Rousseau ve Kant'ta gördüğümüz sosyal sözleşme geleneğini sürdürmek ve onu daha yüksek bir soyutlama düzeyine çıkararak geliştirmek olduğu yönündeki ifadesinde gösterir. Rawls, gelenekle bağını sürdürürken çalışmasında Locke' un "Yönetim Üzerine İki İnceleme", Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" ve Kant'ın "Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi" adlı eserlerini ele alır²⁰. Siyasi düşünce açısından bir diğer önemli doktrin olan faydacılık ise toplum sözleşmesi geleneğinin aksine Rawls'un anayasal demokrasi açısından eleştirdiği ve yurttaşlar için eşit temel hak ve özgürlükleri teminat altına alma konusunda inandırıcı bulmadığı bu sebeple de alternatifini üretmeye çalıştığı bir düşünce geleneğidir. Bu iki baskın gelenek karşısında takındığı fikri tutum, Rawls' un bir teorisyen olarak hangi değerleri öncelediğini, toplum ve devlet karşısında bireyi nasıl konumlandığını anlamak bakımından önemlidir.

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan ve hukuki, sosyal, siyasi pek çok alanda etkili olan faydacılığa göre bir eylem, kurum ya da politikanın haklılığı onun mutluluğu artırma derecesiyle belirlenir. Bu davranışların haklılığı ile ilgili tutum belli kabulleri de beraberinde getirmektedir. İnsanlar hazzı arzulayan ve acıdan kaçan canlılar olarak

¹⁸ Immanuel Kant, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, çev. Yavuz Abadan-Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960, s. 17.

¹⁹ Rawls, **A Theory of Justice**, s.136-137.

²⁰ **A.g.e.**, s.11.

kendi çıkarları peşinde koşan varlıklardır. Bu sebeple bireylerin, hazzın en üst seviyede olduğu durumu tercih edecekleri varsayılır. Faydacılık toplumsal ölçekte “en fazla sayıdaki kişinin azami mutluluğu” formülünü kullanır²¹. Faydacılığın ahlak felsefesi açısından iddiası ise bir eylem yarar yani haz ve mutluluk sağlıyorsa onun doğru ve değerli bir eylem olduğu yönündedir. Buradan şunu çıkarmak mümkündür: toplumun çoğunluğu için mutluluğu arttıran eylem azınlık için aynı şeyi ifade etmese bile bu göz ardı edilebilir. Elbette bu açıdan faydacılık bazı problemlere sahiptir ve eleştirilmiştir. Çünkü klasik anlamda fayda ilkesi bizi, toplumun genel yararının artmasını sağladığı sürece birey hak ve özgürlüklerinin ihlal edilebilir olduğu sonucuna götürecektir²².

Rawls’un eleştirisi de bu noktaya yöneliktir. Daha fazla insan tarafından paylaşılan büyük bir iyinin bazıları için özgürlük kaybına sebep olmasının haklı görülmesi ona göre adaletle asla bağdaşmaz²³. Faydacılığın toplumun genel yararı için azınlığın hak ve özgürlüklerine dokunulmasına göz yuman anlayışı ile Rawls’un özgürlükleri siyasi pazarlıklara ve toplumsal çıkar hesaplarına terk etmeyen adalet anlayışı birbiriyle çatışır. Faydacılığın ilgisinin yalnızca toplumsal refah üzerinde olmasını, toplam tatminin o toplumda yaşayan bireyler arasında nasıl dağıtılması gerektiği meselesini önemsememesini eleştirir çünkü bu durum kaçınılmaz olarak özgürlükler ve haklarda bazı eşitsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır²⁴.

Rawls’u sözleşme kuramı ışığında Kantçı etiğe bağlayan temel fikir insanların, toplam refah ya da mutluluk için araç olmadıklarıdır. Adalet ilkeleri, toplumsal yapıda kişilerin araç olarak değil birer amaç olarak ele alınmaları gerektiğinin tezahürüdür²⁵. Rawls, bu düşünceyi garanti altına almak için her bireyin eşit temel haklara sahip olması ilkesini adil bir toplumun inşası için gerekli gördüğü diğer ilkelere daha öncelikli bir yere koyar²⁶. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı bir şekilde açıklanacak olan özgürlüğün önceliği durumu, özgürlüğün ancak özgürlük için kısıtlanabileceği anlamına gelir²⁷. Bir kimse ancak başka bir kimsenin hareket alanını

²¹ Andrew Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, çev. Hızır Murat Köse, İstanbul: Küre Yayınları, 2017, s. 440.

²² **A.g.e.**, s.441.

²³ Rawls, **A Theory of Justice**, s.3.

²⁴ **A.g.e.**, s.26.

²⁵ **A.g.e.**, s.179.

²⁶ Ryan, “John Rawls”, s.116.

²⁷ Rawls, **A Theory of Justice**, s.245.

ihlal edecek ise bu duruma müdahale edilmelidir. Dolayısıyla hiçbir fertten kolektif refah ve mutluluk için kendi özgürlüğünden vazgeçmesi beklenmez çünkü bu tutum, adaletle bağdaşmayan sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Rawls'un teorisi bu anlamda deontolojiktir. İyiye doğruya önceleyen faydacılığa karşı orijinal durumda toplumdaki herkesi kapsayacak şekilde düzenlenen eşit özgürlükler ilkesi ile herkesin yararına olan ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin sınırlandırılması ilkesini teorisinin merkezine koyan Rawls doğruyu iyiye karşı önceler²⁸. Bu, birey toplum ilişkisi bağlamında bireyin haklarını ve özerkliğini topluma karşı koruma duyarlılığının bir işaretidir. Teorisinin hangi çizgide olduğu tespit edilirken onun bireylerin ihlal edilemez özgürlüklerine yaptığı bu vurgu göz ardı edilmemelidir.

Rawls'un, faydacılığın karşısında konumlandırarak ve sözleşme kuramından faydalanarak oluşturduğu hakkaniyet olarak adalet anlayışı, iyi düzenlenmiş adil bir toplumun kurumlarının temelinde bulunması gereken aklın ilkelerine dayanır. Dolayısıyla adalet, bireylerin rasyonel seçimlerinin bir parçası olarak ortaya çıkar. Nasıl ki Kant'ın kesin buyruk ilkesi insanın aklı sayesinde davranışlarına yön verebilecek ilkeleri bulabileceğine işaret ediyorsa²⁹, Rawls'un rasyonel bireylerin seçimleri sonucu ortaya çıkan adalet anlayışı da güçlü bir akıl yürütmenin sonucudur.

Rawls'u Locke'a, Rousseau'ya, Kant'a bağlayan fikri vasıtalarından, onu klasik faydacılık karşısında konumlandıran düşüncelerinden ve böylece ortaya çıkması için şartlarını hazırladığı adalet ilkelerinden bahsettikten sonra bizi başa döndürecek bir soru sormalıyız. Rawls'un amacı neydi, ne yapmaya çalışıyordu?

Rawls hem istikrarlı hem de adil bir toplum düzeninin nasıl kurulabileceği sorunsalını ele alarak bununla ilgili anayasal demokrasilerde böylesi bir düzene ulaşmak için neler yapılması gerektiğini açıklamak istiyordu. İstikrar ve adaletin nasıl sağlanacağı, üzerinde uzlaşa kurulabilmiş meseleler değildir. Mesela istikrarlı toplum oluşturmaya ilgili temel problem liberal toplumlarda desteklenen çoğulcu yapının, aynı zamanda kendi içinde bir çatışmaya yol açabilme ihtimalinin meydana getirdiği çelişkidir. Demokratik toplumlar, birbirine muhalif olsa da pek çok felsefi, dini ve ahlaki doktrinin özgür bir ortamda bir arada yaşamasını mümkün kılar. Böyle bir durumda hoşgörülü bir toplum nasıl yaratılacaktır? Diğer temel sorun özgür ve eşit bireylerden oluşan bir toplumda sosyal işbirliğinin adil kurallarının nasıl bir adalet

²⁸ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 31.

²⁹ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019, s. 201.

anlayışı ile belirleneceğidir³⁰. Rawls sosyal adalete yaklaşımını anlamak bakımından da önem arz eden sorunu Adalet Teorisi adlı eserinde açıkça ortaya koyduğu hakkaniyet olarak adalet anlayışı ile cevaplamaya çalışır. Hakkaniyet olarak adalet, Locke ve Rousseau'nun temsil ettiği iki geleneği uzlaştırma çabasının bir sonucudur. Rawls için bu iki düşünce geleneği arasındaki çatışma adaletin demokratik toplumlarda ne anlama geldiği üzerine bir fikir birliği sağlanmasını engelleyen temel sebeptir³¹.

Hemen burada bir parantez açıp eşitlik ve özgürlük açısından Rawls' un da işaret ettiği bu bölünmüşlüğü açıklamakta fayda var. Buna göre çizginin bir tarafında yer alan mülkiyetçi bireycilik anlayışına sahip olanlar eşitsizliği toplumsal yaşamın bir parçası olarak görürler çünkü kendi faydasını maksimize etmeye çalışan bazı insanlar vardır ki onlar arzuladıkları faydaya ulaşmak için diğerlerinden daha fazla kabiliyete ve güce sahiptirler. Locke da bu anlayışın bir yansıması olarak eşitsizliğin doğal olduğunu savunur, sınıflar arası eşitsizliği tabii bulur. Locke için önemli olan da hakların bu mülk sahibini korumasıdır³². Rawls'un da modern özgürlükler olarak altını çizdiği ve sınırlarına dahil ettiği mülkiyet hakkı, hukuk devleti ilkesi gibi unsurlar bireyler arasında eşitlik tesis etmekle değil onların sahip oldukları hakları bir iktidara, güce ya da baskıya karşı korumakla alakalıdır. Bu anlamda modern özgürlükler ile birinci kuşak haklar arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Rousseau ise kimsenin kimseden üstün olmadığı toplum öncesi doğa durumundan ayrılmanın eşitsizliği getirdiğini söyleyerek bu durumu özel mülkiyetin ortaya çıkması ile bağlantılı görür³³. Rousseau'nun özgürlük anlayışı siyasi katılım ve kendi kendini yönetme olarak ortaya çıkar, özgürlüklere sahip olmak isteniyorsa eşit temsil hakkı sağlanmalıdır³⁴. Siyasi katılım ve demokrasi ile bireyin otonomisi ve özgürlüğü birbirine paraleldir. Bu, vatandaşların ancak yaşadıkları toplumu şekillendirmek için katılımında bulundukları sürece özgür oldukları anlamına gelir ki özgürlükler Rousseau için, Locke'un aksine, pozitif bir anlam ifade eder³⁵.

³⁰ John Rawls, **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 49-50.

³¹ **A.g.e.**, s. 50-51.

³² Bryan Turner, **Eşitlik**, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 1997, s. 88,94.

³³ Ralf Dahrendorf, **Essays in the Theory of Society**, Stanford: Stanford University Press, 1968, s. 157.

³⁴ Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 253.

³⁵ **A.g.e.**, s. 323.

Adaletin nerede aranacağı sorusuna, ancak kişilerin davranış ve tasarruflarının adil veya gayri adil olduğundan söz edebiliriz şeklinde bir cevap vermek mümkündür; fakat Rawls, adaleti toplumsal kurumların sahip olması gereken bir erdem olarak tanımlar³⁶. Adaletin esas meselesi toplumun temel yapısıdır. Yani adaletli olması gereken Rawls'ın büyük kurumlar olarak ifade ettiği anayasa, ekonomik sistem, pazar, eğitim, sağlık, özel mülkiyet ve aile gibi kurumlardır. Adalet ilkelerini benimseyerek toplumsal işbirliğinden doğan avantajları dağıtılması ile temel hak ve özgürlüklerin tahsisinin yapılması da yine bu kurumlar eliyle gerçekleşecektir. Kurumlara atfedilen bu önem, bireylerin içine doğup büyüdükleri sistemin onların yaşamlarını büyük ölçüde etkilemeleri ile ilgilidir. Rawls bu etkinin son derece derin olduğunu belirtir. Dolayısıyla bir devletin kurucu belgesi olan anayasaların belirlenmesinden ekonomik ve sosyal sistemin hangi esaslar üzerine kurulacağına kadar bir dizi mesele adalet ilkeleri gözetilerek yapılmalıdır. Bu büyük kurumların adaleti nasıl tesis edeceği ise toplumsal avantaj ve dezavantajlar ile temel hak ve özgürlüklerin tahsisinin nasıl yapılacağı üzerine sunulan tasarı ile ilişkilidir³⁷.

Bundan sonra Rawls'un yukarıda açıklanan yöntem ve araçlarla ideal bir toplum düzeni meydana getirmek için sunduğu adalet teorisinin hangi ilkeleri ortaya çıkardığını incelemek için kuramın başlıca unsurları açıklanacaktır.

II. Rawls'un Adalet Teorisinin Temel Unsurları

A. Orijinal Pozisyon

Rawls'un liberal toplumlarda adil bir sistem inşa etme gayesinden ve bunun için sosyal yapıdaki kurumların temeline yerleştirilmesi gereken adalet ilkelerini ortaya çıkarma çabalarından bahsettik. Şimdi ise esas soru, bu ilkelere nasıl, hangi yolu izleyerek ve hangi varsayımlarda bulunarak ulaşacağıdır. Adalet Teorisi'nde de belirttiği gibi sözleşmecî düşüncenin açıklayıcı kavramlarından ve araçlarından yararlanır. Locke, Rousseau ve Kant gibi toplum sözleşmesi kuramcılarının yaptığı şekilde bireyi ve bireyin tercihlerini esas alarak, birey iradesini bir ön kabul olarak görmekle işe başlar. Sözleşme sonucu ulaşılmak istenen her neyse buna aklın ışığı

³⁶ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 3.

³⁷ *A.g.e.*, s. 7-8.

altında ulaşılmıştır. Rawls bu şekilde kendi metodolojisini geliştirir. Sözleşme teorilerinde doğa durumu, bireylerin bir araya gelip bir anlaşmaya vararak devletin gerekliliğine karar verdikleri, devletin bireyle arasındaki ilişkide meşru sınırları belirledikleri bir aşamayı ifade eder. Benzer şekilde adalet teorisinde de orijinal pozisyon ulaşılmaya çalışılan adalet ilkeleri açısından bir karara varıldığı aşamadır, Rawls'un kullandığı yöntemin anlaşılması bakımından ele alınması gereken ilk kavramıdır.

Toplumu, sağladığı işbirliği sayesinde kişiler için avantajlar üreten bir yapı olarak tasavvur eden Rawls aynı zamanda bu yapının çıkarları karşı karşıya gelen insanlar açısından çatışmalar yarattığını da kabul eder. Bu çatışmaların önlenebilmesi toplumsal yararlar ile temel hak ve özgürlüklerin doğru bir şekilde dağıtılmasını mümkün kılacak sosyal düzenlemelerin belirlenmesi gerektirir. Böylesi bir sosyal düzenleme için de temel bazı ilkelere gerek vardır³⁸. Bu ilkeler, Tanrı buyruğundan yahut ahlaki bir sistemden türetilemezler. Aynı şekilde doğal yasa denilen bireylerin rasyonel sezgisine dayanan bir yaklaşıma atıfla da meydana gelemezler. Bunun sebebi liberal toplumların bir özelliği olan çoğulculuğun bireylerin belli bir ahlaki otorite yahut kutsal metin, bir gelenek üzerinde anlaşmasını zorlaştırmasıdır³⁹. Belli değer yargılarını dayanak noktası yapmak farklı iyi anlayışlarına sahip insanlar için yeni çatışmalar yaratacağından ahlak, dini kabuller ya da doğal yasalar oluşturulmak istenen sosyal düzeni inşa etmekte kullanılamaz. Rawls, bunun yerine belli ölçüde tarafsızlığı tesis ettiği bir başlangıç durumunda akıl yürüterek ulaşılabilecek ve o toplumdaki herkes tarafından kabul edilip onaylanabilecek bir anlaşmayla ideal topluma ulaşmayı istemektedir.

Orijinal pozisyonda tarafsızlık, kişilerin belli doğal şanslar veya sosyal durumlar bakımından avantajlı ya da dezavantajlı konumda olmaması ile sağlanır. Önerdiği ilkelerin ve bu ilkeleri ortaya çıkaran anlaşmanın adil olduğu iddiasını da orijinal pozisyondaki bu tarafsızlık haline dayandırır. Bu halde kişilere ait özel durumlar, şahsi eğilimler, iyi anlayışları bilinmez, bunlara ait bilgiye sınırlama getirilmiştir. Adalet anlayışını kişisel çıkarlar şekillendirmemelidir. Bu maksatla Rawls, adaletle ilişkin ilkeleri belirlerken kişisel alanın sınırları içinde kalan koşulların etkili olmasını önlemeye çalışır. Bunun önemini de şu şekilde açıklar: bir kişi zengin olduğunu bilirse

³⁸ A.g.e., s. 126.

³⁹ Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, s. 14-15.

vergilerin refah seviyesine göre ölçülerek arttırılmasını istemeyecektir ve bununla ilgili bir uygulamayı adil ya da gayri adil olarak bulması nedeniyle değil sadece öznel koşulları nedeniyle kabul etmeyecektir. Benzer şekilde fakir ise kişi, aynı uygulamayı adalet açısından samimi bir şekilde değerlendirmeden kabul etmek isteyecektir⁴⁰. Oysa başta da belirtildiği üzere Rawls toplumdaki herkesin kabul edeceği bir anlaşma ile sosyal düzeni kuracak adalet ilkelerine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Rawls, bu tip öznel bilgileri sınırlayabilmek için cehalet perdesi adını verdiği bir başka kavramdan bahseder. Cehalet perdesi ile kişilerin toplumun temelini teşkil edecek prensipleri oluştururken kendi çıkarlarına uygun kararlar alınmasını sağlayacak şekilde manipülasyonlar yapmalarını önleyecek bir durumu garanti altına almaya çalışır. Taraflar, başlangıç pozisyonunda ve cehalet perdesinin ardında kendilerinin toplum içinde sahip oldukları yeri, mensubu oldukları ekonomik sınıfı, sosyal statülerini bilmezler. Bununla beraber doğal varlıklarının ve yeteneklerinin de farkında değildirler. Mesela sahip oldukları özel yetenekleri, zeka seviyelerini, entelektüel kapasitelerini, güçlerini de bilemezler. Kendi psikolojik durumları konusunda da sınırlandırılmışlardır. Tek bildikleri içinde bulundukları toplumun seçilen adalet ilkelerine uyacağıdır⁴¹. Kimse başlangıç durumundan sonra cehalet perdesinin ardından çıkınca toplum içindeki konumunu ve sahip olduğu avantaj ile dezavantajları bilemediğinden adalet ilkelerini kendi lehine çevirmeyecektir, sosyal hayattaki işbirliğine yönelik temel kurallar belirlenirken gücü elinde bulunduran bir grubun başka bir grup üzerinde baskıda bulunması da söz konusu olmayacak ve adaletin genel ilkelerine ulaşılacaktır⁴².

Rawls'a göre kişilerin mutlu olması rasyonel yaşam planları ile ilişkili arzularını gerçekleştirmelerine bağlıdır. İyi anlayışları, bu arzuların tatmin edilmesi ile ilgilidir. Bunu gerçekleştirebilmek için de doğal veya toplumsal belirli asli iyilere ihtiyaç duyarlar. Kişilerin rasyonel hayat planlarındaki nihai amaçları ne olursa olsun bu belli asli iyilere gereksinim duymaktadırlar. Orijinal pozisyonda bireyler kendi öznel iyilerinden habersiz olsalar da daha az asli iyiye sahip olmaksızın daha fazlasına sahip olmayı tercih etmenin kendi çıkarlarına uygun olduğunu bilirler⁴³. Bunlara sahip olarak kendi amaçlarını gerçekleştirmek noktasında kişileri başarıya götürecektir.

⁴⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 17-18.

⁴¹ *A.g.e.*, s. 136-137.

⁴² *A.g.e.*, s. 139.

⁴³ *A.g.e.*, s. 93.

Burada asli iyiler, her rasyonel insanın isteyebileceği varsayılan şeylerdir. Kişilerin orijinal pozisyonda kendi durumları hakkında çok az şey bildikleri halde adalet ilkelerini belirleyebilmeleri asli iyilere yönelik bu izah ile açıklanabilir. Bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve sosyal anlamda bağımsızlıklarını kazanabilmeleri açısından son derece önemli olan asli iyiler; haklar ve özgürlükler, toplumsal fırsatlar, gelir ve refah olarak sıralanabilir; fakat bunların yanında unutulmaması gereken özsaygı da asli iyiler arasında son derece öncelikli bir konumda bulunmaktadır⁴⁴. Öz saygı Rawls' un iyi teorisi içinde özellikle altını çizdiği bir gerekliliktir çünkü ancak onun varlığında kişi var olmak ve kendi iyi anlayışı ekseninde planlarını hayata geçirmek için gerekli motivasyona sahiptir. Bu sebeple insan için özsaygının temel bir önemi vardır ve taraflar, orijinal pozisyonda adalet ilkeleri seçilirken öz saygının zedeleneyeceği toplumsal şartların oluşmasından kaçınmak isteyecektir⁴⁵.

Orijinal pozisyon açısından başlangıç durumundaki kişilerin birbirleri ile olan ilişkileri yine adaletin tanımlanması bakımından önem arz eden bir diğer meseledir. Rawls için bu halde, taraflar karşılıklı olarak birbirlerine karşı ilgisizdirler. Buradaki ilgisizlik tarafların kendi istekleri ile başkaları lehine kendi menfaatlerinden vazgeçerek fedakarlık yapmalarının ihtimal dışı bırakılmak istenmesiyle de ilgilidir. Hume' un adaletin varlığını, insanların bencil ve sınırlı hayırseverliğe sahip olmalarına rağmen dışsal kaynakların sınırlı olmasının sağlaması şeklinde sunması⁴⁶ gibi Rawls da seçilecek ilkelerinin menfaatlerin yarıştığı ve kişilerin belli haklara sahip olduğu bilinciyle hareket ettiği bir yerde uygulanacağını belirtir. Toplum azizlerden ve kahramanlardan oluşan yüce ruhsal ideallerin inşasından oluşan bir yapı değildir ve adalet belli sosyal sorunsallar için çözüm üretmelidir⁴⁷.

Orijinal pozisyondaki tarafların bir diğer özelliği de rasyonel olmalarıdır. Rasyonel olan bireyler kendi menfaatlerinin lehine olan, çıkarlarını en doğru şekilde geliştirebilecekleri kararları alacaklardır⁴⁸. Bu kabulle Rawls orijinal duruma yöneltilebilecek bir başka eleştiriyi daha bertaraf eder. Kişilerin rasyonel olması yalnızca kendi amaçları doğrultusunda hareket edecekleri, kendilerine açık fırsatları değerlendirme noktasında tutarlı davranacakları anlamına gelir ki bu da onları

⁴⁴ A.g.e., s. 433.

⁴⁵ A.g.e., s. 440.

⁴⁶ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009, s. 331.

⁴⁷ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 129-130.

⁴⁸ A.g.e., s. 142.

kıskançlık gibi duygulardan uzak tutar. Bir kişi bir başkası daha az iyiye sahip olsun diye kayba uğrama riskini almayacaktır. Yıkıcı bir duygu olan kıskançlık ile hareket ederken kişilerin kendilerine de zarar verme olasılıkları vardır bu sebeple başkalarının daha fazla toplumsal asli iyiye sahip olduğunu bilmek onları karar alma sürecinde etkilemez⁴⁹.

Özetle Rawls orijinal pozisyonu, birer tesadüf olarak gördüğü, kişilere ait belirli özellikler ve durumlardan soyutlayıp zenginlik, toplumsal statü ve doğal yetenekler gibi belirleyicilerin etkisini ortadan kaldırarak eşit ve özgür kişilerin adalet ilkelerini seçmelerini sağlamaktadır⁵⁰. Bu yaklaşım ile Rawls, toplumu bir organizma olarak gören ve onun bireyden daha üstün, bireyi kendine tâbi, bağımlı kılan bir varlık olduğunu savunan Durkheim gibi düşünürlerden ayrılır⁵¹. Toplumsal yapı ve adalet ilkeleri bireylerin istemlerine göre şekillenir dolayısıyla toplumların bireyin yaşamını şekillendiren nihai gayeleri yoktur⁵². Bireyle toplum arasındaki ilişkide üstün olan liberal sınırların içerisinde kalınarak her zaman bireydir.

Cehalet peçesi ardında seçilen adalet ilkeleri dört aşamada uygulamaya geçirilir. İlk aşamada taraflar belli şartlar altında ilkeleri belirlerler. Ardından taraflara getirilen kendi durumlarına, sahip oldukları kaynaklara ve sosyal konumlarına ilişkin bilgi sınırlamaları aşamalı olarak kaldırılarak ilkelerin anayasal ve yasal süreçlerle uygulamaya geçirilmesi sağlanır. Dolayısıyla adalet ilkeleri yalnızca toplumsal yapıyı değil aynı zamanda yazılı olsun ya da olmasın anayasa denilen hukuki ve siyasi açıdan kurucu olan üstün metinlerin de şekillendirilmesinde etkilidir. İkinci aşamada adaletin yaşama geçirilmesini mümkün kılacak bir anayasa seçilir. Anayasaya dayalı adil bir yasama süreci hayata geçirilir ve mevcut hukuki hükümlerin yargı mensupları tarafından denetlendiği bir denetim mekanizması kurulur⁵³. Adaletin özgürlüklerin önceliğine ilişkin ilk ilkesi, anayasanın meydana getirilmesi aşamasında önemli bir etkiye sahiptir ve buna bağlı olarak anayasa ile güvence altına alınmalıdır⁵⁴. Bu anlamda özgürlüklerin önceliği ilkesi anayasa için de anayasaya dayalı yasama faaliyetleri için de hayati bir öneme sahiptir.

⁴⁹ A.g.e., s. 143.

⁵⁰ Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, s. 16.

⁵¹ Emile Durkheim, **Sosyoloji Dersleri**, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 110-111.

⁵² Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 85.

⁵³ Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, s. 48.

⁵⁴ A.g.e., s. 49.

B. Özgürlüğün Önceliği İlkesi

Rawls'un teorisine göre orijinal durumda tarafların seçtiği iki adalet ilkesinden ilki, herkesin temel özgürlüklere eşit ölçüde sahip olma hakkının olduğunu söyler⁵⁵. Buna göre adaletin birinci ilkesi, ikinci ilkeye yani özgürlük, sosyal ve ekonomik eşitliği sağlamaya yönelik çabalara karşı önceldir. Adaletin ilk ilkesinin dayandığı esas da budur. Bireylerin belirli temel hak ve özgürlüklere sahip olmaları diğer her şeyden daha önemlidir, kişilerin eşit ve özgür olması gerektiğine dair ahlaki ideali gerçekleştirmek de buna bağlıdır⁵⁶. Bununla beraber Rawls'u liberal sınırlar içinde görmemizi mümkün kılan bu öncelik, bir yandan da birincil değerleri düzenleyen ikinci ilke ile tamamlanarak özgürlüklerin adil değeri için bir gereklilik arz eder. Temel özgürlüklerin mevcudiyeti bu özgürlüklerin etkin olarak kullanılabileceği anlamına gelmemektedir. Onun için özgürlükler her ne kadar mutlak anlamda eşitlikten önce de gelse, Rawls bununla ilgili liberalizme yöneltilen eleştirileri de fark eder; maddi varlık, refah, sosyal statü gibi birincil değerlerin yokluğunda, belirlenen özgürlüklerden herkesin adil bir biçimde faydalanamayacağını öne sürer. Bu sebeple özgürlüğün değerini sağlamak adına soyo- ekonomik eşitliği vurgulamaktan da vazgeçmez. Dolayısıyla özgürlüğün önceliği üzerine ilk ilkeyi incelerken onun kuramında özgürlük ve eşitliğin birbirine karşıt olarak ele alınmadığı aksine bunların birbirini tamamlayan, uzlaşabilen ve ancak bir arada bulunarak bir anlam ifade eden kavramlar olduğu da unutulmamalıdır.

Özetle, adaletin birinci ilkesi ele alınmak istendiğinde üç meseleye değinmek gerekmektedir. İlk olarak bu ilkenin ne olduğu, nasıl belirlendiği ve neyi amaçladığı tespit edilmeli ardından özgürlüğün toplumsal yapı için öncelikli değeri incelenip nihayetinde özgürlüklerin adil değerinin nasıl sağlanacağı açıklanmalıdır.

Birinci ilke, özgürlüklerin öneminin altını çizer fakat bu temel hak ve özgürlüklerin genel tanımını yapan, toplumun yapısına ait kurallardır. Söz konusu kurallar, öncelikle özgürlükleri açıkça tanımlamalı, birinci ilkenin öngördüğü şekilde bunların herkese eşit olarak uygulanmasını sağlamalıdır⁵⁷. Rawls, kurumlara

⁵⁵ Rawls, **A Theory of Justice**, s.302; Rawls, **Justice as Fairness**, s. 42; Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 320.

⁵⁶ Samuel Freeman, **Rawls**, London: Routledge, 2007, s. 45.

⁵⁷ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 64.

uygulanmasının belirli önemli sonuçları olan bu ilke ile eşit yurttaşlık statüsüne sahip bireylerin oluşturduğu demokratik bir toplumdaki özgür vatandaşların, yasaların oluşumunda etkin rol oynamasını ve siyasi yaşamda yer almalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Rawls'un bu yaklaşımında Rousseaucu özgürlük anlayışının izleri görülür⁵⁸.

Rawls'un özgürlük anlayışı siyasi alanı da düzenler. Eşit özgürlüklere dair ilkenin siyasi süreçler içinde ne anlam ifade ettiğini belirleyecek olan anayasadır. Bunun için demokratik anayasal düzen katılma ilkesinin hayata tam anlamıyla geçirilmesini sağlamalıdır. Katılma ilkesi, bütün yurttaşların siyasi yaşamda etkin rol almaları gerektiğini öngörür. Tüm bireyler yasama faaliyetlerine rıza göstermek ve bunların sonuçlarını belirlemek bakımından eşittir. Onun adalet düşüncesine dair metodolojisi herkesin lehine olan ilkelerin belirlenmesiyle başlar, orijinal durumda bu ilkelerin seçiminde mevcut olan adil düzen Rawls'a göre katılma ilkesi ile anayasal süreçlere de aktarılır⁵⁹.

Rawls'a göre özgürlükler sosyal ve ekonomik eşitliği sağlama adına feda edilemez fakat bu, özgürlüklerin kısıtlanamayacağı anlamına da gelmez. Kısıtlamalar hukuk düzeni tarafından anayasal ve yasal zeminde⁶⁰ gerçekleştiği sürece özgürlükler başka özgürlükler uğruna sınırlanabilir. Temel özgürlükler kısıtlanmak istendiğinde dikkat edilmesi gereken iki kriter vardır. Öncelikle başta da ifade edildiği üzere adaletin iki ilkesi arasındaki öncelik prensibi dikkate alınmalıdır, ikinci olarak temel özgürlüklere sahip olma noktasında bir toplumda yaşayan bütün bireylerin eşit hakları vardır. Eşit vatandaşlar için öngörülen ve birinci ilke ile bağlantılı olan vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, siyasal özgürlükler ve kişi özgürlüğü gibi özgürlüklerin hepsine toplumun her bir üyesi sahip olabilmelidir⁶¹. Çoğulcu bir yapıya sahip olan liberal toplumlar, hangi konumda bulunursa bulunsun bütün bireyler için eşit özgürlüklerin tanındığı bir düzen tesis etmelidir.

Yurttaşlar oy kullanma gibi haklara sahip olmak bakımından eşittir, böylece siyasi süreçlere erişim sağlayabilecekleri öngörülür. Siyasi gelişmeleri takip etme, bu gelişmeleri etkin bir biçimde şekillendirebilme yurttaşların temel hak ve özgürlüklerinin anayasalar tarafından belirlenmesinden fazlasını gerektirebilir.

⁵⁸ Freeman, **Rawls**, s. 45.

⁵⁹ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 221-222.

⁶⁰ **A.g.e.**, s. 202.

⁶¹ **A.g.e.**, s. 203-204.

Bireylerin siyasi haklarını ve özgürlüklerini kullanarak siyasette söz sahibi olabilmeleri sadece şekli bir mesele değildir, bu aynı zamanda maddi de bir meseledir. Rawls da bununla ilgili olarak siyasi özgürlüklerin adil değerinden söz eder. Bu adil değer kavramını, özgürlüklerin eşit olduğunun biçimsel dayanaklarının uygulamada bir anlamının olmadığına yönelik eleştirileri yanıtlamak için öne sürer. Maddi kaynakların eşit olmayan dağılımı, siyasi tartışmalarda taraf olma, bunlara çözüm üretme noktasında fertlerin siyasete eşit etkide bulunmalarını engelleyecektir. Özgürlüklerin gerçek adil değerine yönelik bu sorunu Rawls, maddi kaynakların ve refahın belirli ellerde birikmesini önleyecek ve liberal toplumlarda uygulanabilecek bir dağıtım modeli ortaya koyarak çözmeye çalışır⁶².

Rawls' un kuramında, özgürlüğün ikinci ilkeye öncel olması gibi toplumsal faydanın dağıtılmasına ilişkin eşitlik ile ilgili ikinci ilkenin içerdiği prensipler arasında da bir öncelik sıralaması vardır. Buna göre toplumdaki makam ve pozisyonların herkese açık olması gerektiğini ifade eden ve ikinci ilkenin ilk kısmında işaret edilen fırsat eşitliği, ikinci kısımda yer alan ve toplumdaki eşitsizliklerin toplumdaki en az avantajlı grubun en çok yararına olacağına ilişkin fark ilkesine önceldir. Bu öncelik, ilkelerden birini uygulamaya başlarken bu ilkeye göre öncel olan ilkenin gereklerinin tümüyle karşılandığından emin olmamızı gerektirir. Temel özgürlükleri ve fırsatların hakkaniyetli eşitliğini sağladığımızdan emin olmadan fark ilkesinin öngördüğü gereklilikler yerine getirilemeyecektir⁶³. Herkesin eşit temel özgürlüklere sahip olması, bireyleri diğerlerinden ayıran onlara kendi iyi anlayışları doğrultusunda seçtikleri yaşam planlarını gerçekleştirme noktasında bir imkan sağlarken adaletin ikinci ilkesinde toplumu oluşturan fertler arasında yoğun sosyal bağlar kurar⁶⁴. Özgürlüklerin önceliği düşüncesi Rawls' u liberal zeminde tutarken fark ilkesi, Rawls' un teorisinin sosyal adalete yönelik değerlendirmeleri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla fark ilkesinin tanımlanması bakımından öncelikli olarak anlaşılması gereken meselelerden biri de en az avantajlı grubun ne ifade ettiğidir.

⁶² Percy B. Lehning, "The Coherence of Rawls's Plea for Democratic Equality", **Critical Review of International Social and Political Philosophy**, Vol. 1, No. 4, 1998, s. 19-20.

⁶³ Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, s. 42-43.

⁶⁴ Loren E. Lomasky, "Libertarianism at Twin Harvard", **Social Philosophy and Policy**, Vol. 22, No.1, 2005, s. 187.

C. En Az Avantajlı Grup

En az avantajlı grup kavramı ile Rawls' un neyi kastettiği ve bunun nasıl belirleneceği açıklanmadan önce fark ilkesinin anlaşılması gerekmektedir. Bu sebeple bu başlık altında bu gruba mensup bireylerle ilgili bir değerlendirme yapmaya başlamadan önce tez kapsamında daha önce de kısaca bahsedilen fark ilkesi incelenecektir.

Rawls' un teorisinde adaletin ikinci ilkesi ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin nasıl düzenleneceği ile ilgilidir. Bu ilke, iki kısımdan oluşur. İlk kısımda açıklanan fırsat eşitliği ile sonraki kısımda açıklanan fark ilkesi toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı avantaj ve dezavantajların nasıl dağıtılacağını belirler ve adil bir toplumda sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin nasıl düzenleneceğini açıklamayı hedefler⁶⁵. Fırsat eşitliği liberal düşünce ile uyumlu olarak kişilerin, toplumsal yapının sunduğu pozisyonlar ve makamlarda yer alırken herhangi bir ayrıma uğramamalarını sağlar. Fark ilkesi ise fırsat eşitliğinin öncelliği garanti altına alındıktan sonra sosyal değerlerin dağıtılmasında gözetilmesi gereken şartları ifade eder.

Rawls fırsat eşitliğini sağlamanın, adaleti tesis etmek bakımından yeterli olmayacağını görür. Bu sebeple fırsat eşitliğinden fark ilkesine uzanan bir güzergâhı takip eder. Bireylerin, içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sınıf, cinsiyetleri, etnik kökenleri gibi çevresel ve genetik farklılıkların onların yaşam planlarını başarılı bir şekilde hayata geçirmelerine etkide bulunmasını ahlaken keyfi ve adaletsiz olarak değerlendirir. Ahlaken keyfi olan unsurların fertlerin sahip olduğu gelirleri ve refahı etkilememesi gerekmektedir. Çünkü hayat planlarını uygularken bazı bireylerin başarılı bazılarının ise başarısız olmasına neden olan bu tip unsurların tesadüfi ve ahlaken keyfi olduğunu söyler⁶⁶.

Fark ilkesi, orijinal pozisyonda bir belirsizlik durumu altında seçtikleri bir ilkedir. Buna göre eşitsizlikler eğer herkesin yararına ise kabul edilebilirdir. Servet, gelir gibi birincil değerlerin dağıtılmasında bir eşitsizlik durumunun meşru olacağının kabulü kişilerin cehalet peçesi ardında olmaları ve en dezavantajlı halde olma ihtimallerini de görerek çıkarlarını korumaya çalışacakları varsayımı ile açıklanır.

⁶⁵ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 61.

⁶⁶ Barry, **Theories of Justice**, s. 225.

Sahip olunan maddi varlıkların dağıtımı bakımından bir eşitsizliğin olduğu ama en az pay alanın bile herkese için eşit bir dağılımın olduğu bir alternatifteki herhangi bir kişiden daha çok olana sahip olacağını bilen rasyonel bireyler için eşitsizlikler sorun olmaktan çıkacak ve yine onlar tarafından fark ilkesi seçilmiş olacaktır⁶⁷.

Rawls'un kuramı açısından en temel meselelerden biri kişilere bahsedilen doğal yeteneklerin yarattığı tesadüfi sonuçların nasıl değerlendirileceğidir. Yazar, doğal varlıkların eşitsiz dağılımının kişilerin yaşamına olan etkilerinin adil sonuçlar meydana getirmediğini kabul eder. Doğal varlıklardan kasıt zeka, yetenekler, bedensel ve zihinsel yetilerdir. Bunların her bireyde farklı ölçülerde bulunması doğal eşitsizliklere sebebiyet verecektir. Bu tip eşitsizliklerin ortadan kaldırılması fark ilkesinin temel amaçlarından biridir⁶⁸.

Adil bir toplumda kişilere toplumsal pozisyon ve makamların liyakatlerine göre dağıtılacağı kabulü Rawls için yeterli değildir. Eğer bu liyakatler kişilerin doğal piyango sonucu elde ettikleri avantajlara dayanıyorsa söz konusu dağıtım meşrulaştırılamaz. Doğuştan gelen yetenekler, sağlıklı bir bedene sahip olmak gibi faktörlerin kişinin kazancını ve refahını etkilemesi adaletin gerekleri ile uyumsuz çünkü bunlara sahip olmak şans ile ilgilidir, keyfidir. Yetenekli ve zeki olarak doğan birinin bunları hak ettiğinden söz edemeyiz. Kişinin genetik donanımları, becerileri doğal şanstı ibarettir. Rawls için şansın ve keyfiliğin kişilerin sosyal konumlarını belirlemesi adil bir düzen açısından kabul edilemez bu sebeple fark ilkesi kişilerin sahip olduğu doğal varlıkların yarattığı eşitsiz sonuçları hafifletmeyi amaçlamaktadır⁶⁹.

Fark ilkesi, toplumdaki en dezavantajlı kesimin en yüksek faydasını sağlamayı amaçlar. Rawls en dezavantajlı kesimi, tüm vatandaşların eşit temel hak ve özgürlüklerin ve fırsat eşitliğinin güvence altına alındığı bir iyi düzenlenmiş bir toplumda beklentileri en düşük olan gelir sınıfına mensup bireyleri olarak tanımlamaktadır. En az avantajlı kesim, bireylerin gelir ve servetlerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bireylerin sadece içinde doğdukları sosyal sınıflarına, doğal olarak sahip oldukları yeteneklere, cinsiyetlerine göre en az avantajlı gruba mensup

⁶⁷ Murat Boravali, "John Rawls ve Siyaset Felsefesi", John Rawls; **Halkların Yasası ve "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması"**, çev. Gül Evrin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. XIV.

⁶⁸ Michael Gorr, "Rawls on Natural Inequality", **The Philosophical Quarterly**, Vol. 33, No. 130, 1983, s. 1-2.

⁶⁹ Sağlam, **Liberalizm, Adalet ve Ütopya: Hayek, Rawls, Dworkin ve Nozick**, s. 34.

olarak görülmezler. Mesela en dezavantajlı kesimi kadınlar, erkekler, İngilizler yahut Kızılderili olarak ifade etmek doğru olmayacaktır. Bu özellikler söz konusu grubu karakterize edecek niteliklerden sayılsa da esas kriter gelir ve refah seviyesidir. En dezavantajlı grup gelir ve servet eşitsizlikleri bakımından ele alınmalı ve beklentileri en düşük gelir grubu olarak belirlenmelidir⁷⁰.

Toplumun en dezavantajlı kesiminin belirlenmesi asli iyiler endeksine bağlıdır. Kişiler rasyonel hayat planlarını hayata geçirirken ne kadar asli iyiye sahip iseler başarılı olma şansları o kadar yüksektir. Bu sebeple asli iyiler endeksi bireylerin beklentilerini etkiler⁷¹. Bir toplumda diğerlerine göre daha iyi durumda olanların beklentilerinin ancak ve ancak o toplumdaki en dezavantajlı grubun hayat şartlarını iyileştiriyorsa daha büyük olması kabul edilebilir; ancak bu durumda iki grup arasındaki eşitsizlik adildir⁷². Bu tip bir durum, dezavantajlı gruba mensup olanlar için mutlak eşitliğin olduğu bir halden daha iyidir. Sosyal yapının bir kesimin şartlarını diğerlerinden daha iyi hale getirmesi, o yapı içindeki daha az avantajlı kesimin beklentileri açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı anlamına gelmez. Rawls'a göre bir grubun yaşam standartlarını iyileştirmek diğerlerininkini kötüleştirmek anlamına gelmez ve ancak temel yapı bu şekilde tesis edildi ise yaşama dair beklentiler noktasındaki farklılıklar kabul edilebilir⁷³.

Fark ilkesi ve bu ilkenin işaret ettiği en az avantajlı grup ile ilgili yapılan tüm açıklamalar şu şekilde özetlenebilir: İnsanlar hayata doğal piyango sunduğu ve Rawls'un keyfi olarak nitelediği birçok farklılıkla başlar. Bireyler yetenek, zeka ve sahip oldukları ailenin kendilerine desteği bakımından birbirlerinden farklıdır. Kişilerin yaşama dair beklentilerine etki eden bu faktörler bireylerin kontrolü dışındadır. Dolayısıyla Rawls'a göre bunlardan kaynaklanan eşitsizlikler, düzenlenecek toplumsal yapı ile hafifletilmelidir. Eşitsizlikleri çoğu zaman tamamen ortadan kaldırmak ve böylece herkes için en yüksek yararın sağlanacağı durumu inşa etmek mümkün değildir. Öyleyse bu eşitsizliğin sonuç olarak ortaya çıkardığı adaletsiz etki en aza indirilmelidir. Yazar bunun için en az avantajlı grubu ele alır. Yaşamda şansın rolü tamamen bertaraf edilemese de en az avantajlı kesimin sosyo-ekonomik açıdan en çok yararını sağlayacak ve yaşadıkları olumsuzlukları en aza indirecek adil

⁷⁰ Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, s. 59.

⁷¹ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 93-94.

⁷² **A.g.e.**, s. 75.

⁷³ **A.g.e.**, s. 70.

bir düzen kurmak mümkündür⁷⁴. Bu da temel özgürlüklerin eşit dağılımı ve hakkaniyetli bir fırsat eşitliğinin varlığı garanti altına alındıktan sonra fark ilkesinin uygulanması ile gerçekleşecektir.

D. Siyasal Adalet Anlayışı ve Düşünsel Denklik

Rawls, Adalet Teorisi adlı eserinden sonra yazdığı Siyasal Liberalizm ile teorisinde bazı değişikliklere gitmiş yeni argümanlar sunmuştur. Teorinin temelini teşkil eden ve orijinal pozisyonda rasyonel bireylerin tercihlerine dayanan adalet ilkelerinin bir öncelik sıralamasına sahip olduğu, adaletin toplumsal yapıyı konu edindiği böylece toplumsal işbirliğini gerçekleştirme amacının olduğu gibi meselelerde bir değişikliğe gitmese de kuramında yer alan evrensellik iddiasından vazgeçmiştir. Artık yazara göre adaletin ilkeleri, tüm zamanlar için ve her toplumda uygulanabilir değildir. Bu ilkeler, demokratik anayasal düzene sahip modern toplumlar için geçerlidir ve yalnızca siyasal olanla sınırlıdır. Rawls, bir siyasal adalet anlayışı oluşturarak farklı kapsamlı doktrinlere sahip bireylerin uzlaşabileceği bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır⁷⁵.

Rawls'un siyasi adalet düşüncesi, eşit ve özgür vatandaşların ahlak ve iyi anlayışlarındaki farklılıklara rağmen üzerinde uzlaşabilecekleri düzen tesis etme amacındadır. Siyasal adalet anlayışı hiçbir kapsamlı doktrini, ahlaki ideali ya da iyi anlayışını desteklemez fakat bunlara sahip bireylerin ortak desteğiyle var olmaya devam eder. Rawls birbiriyle uyuşmayan felsefi düşüncelerin, dünya görüşlerinin adaletin siyasal olarak kavrandığı bir anlayışla uzlaşabileceğini savunur. Liberal toplumların özgür kurumları sayesinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan çoğulculuk, istikrar meselesi ile çatışma ihtimalini içinde taşır. Rawls'un yapmak istediği vatandaşların rızasına dayalı, farklı görüşlerin üzerinde az çok anlaşmaya varabileceği bir siyasi düzen kurmaktır⁷⁶. Rawls, yine bu çoğulculuk meselesi ile ilgili olarak *Adalet Teorisinde*, hakkaniyet olarak adaleti kapsamlı bir doktrin olarak ele aldığı ve

⁷⁴ Sezgin Seymen Çebi, **Sosyal Adalet: Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012, s. 287.

⁷⁵ Mehmet Kocaoğlu, **John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2015, s. 91-92.

⁷⁶ Mehmet Fevzi Bilgin, "Çevirmenin Sunuşu", John Rawls; **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. XI-XII

iyi düzenlenmiş bir toplum için ortak ahlaki zemin oluşturduğunu öne sürdüğü fikrinden liberal demokratik bir anlayışla ters düşeceği kaygısı ile vazgeçer⁷⁷.

Teoride, vatandaşların hakkaniyet olarak adaletin siyasal anlayışından elde edilen bir ahlak psikolojisine sahip oldukları kabul edilir. Buna göre vatandaşların bir iyi anlayışı kapasitesine sahiptirler. Aynı zamanda adil olanı yapma konusunda da bir adalet hissine sahiptirler. Vatandaşlara atfedilen bu iki özellik ile beraber eğer, toplumsal kurumların adil olduklarına inanırlar ve diğer bireylerin de kendi üzerlerine düşeni yapacaklarına dair bir güvenceye sahip olurlarsa sosyal işbirliğine katılma noktasında daha istekli ve sorumluluklarını önemseyen bireyler haline gelirler. Yine aynı şekilde temel hakları güvence altına alan toplumsal kurumlar daha çabuk ve derin bir şekilde benimsenirler⁷⁸.

Rawls, siyasal alanı diğerlerinden ayırır. Duygusallık içeren bireysel ve ailevi alanlar ile gönüllülüğe dayanan sosyal birlikler bu alanın dışındadır. Siyasal değerlerin, diğer alanların sahip olduğu değerlere karşı önceliği vardır. Bu anlamda siyasal değerler kendisiyle çatışan bütün değerlerin üstündedir. Herhangi bir makul doktrinin doğruluğundan ya da yanlışlığından bahsedilemez çünkü bunlar, siyasal alanın dışındadırlar. Dolayısıyla hiçbir kapsamlı doktrin kendi değerlerini devlet eliyle uygulamaya koyamaz, kamunun siyasal gücü böyle bir iyi anlayışının yerleştirilmesi için kullanılamayacaktır. Çoğulculuğun bulunduğu bir toplumda herhangi bir iyi anlayışının sahip olduğu değerlerin anayasal esaslar ve temel adalet meseleleri hakkında karar verilirken baz alınması farklı fikirlerin bir arada yaşayabilme olanağını ortadan kaldıracığı için adil değildir⁷⁹.

Rawls, bireylerin kendi kabullerine dayanan kapsamlı görüşleri ile siyasal alan arasında bir ayrım olduğunu belirtir. Bu ayrıma rağmen kişiler kendi değerlerini siyasal güç ile topluma empoze etmek isteyeceklerdir. Oysa siyasal liberalizm açısından böylesi bir doktrini dayatmak doğru olmayacaktır. Bunun için siyasal değerlerin diğer tüm değerlerden üstün olduğunu kabul etmek gerekecektir. Bu siyasal değerlere hangi kapsamlı doktrini benimsersek benimseyelim bağlı kalmamız gerekecektir. Bu kabul, siyasal değerleri neden yüksek değerler olarak görmemiz gerektiği sorusunu beraberinde getirecektir. Bireylerin kapsamlı doktrinlerle olan

⁷⁷ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 513-514.

⁷⁸ A.g.e., s. 128-129.

⁷⁹ A.g.e., s. 175.

ilişkileri çoğulculuğun bir gereği olarak onlara bırakılmıştır buna ilaveten toplumsal hayatın temel çerçevesini düzenlemek ve sosyal işbirliğinin temel kurallarını koymak gibi meseleler siyasal değerlerin uygulama alanına aittir. Hakkaniyet olarak adalette, temel yapıya yönelik olarak kabul edilen adalet ilkelerinin eşit siyasal ve kişisel özgürlükler, adil fırsat eşitliği, fark ilkesi gibi değerler bu çerçevede ortaya konur. Bunun yanında üzerinde anlaşmaya varılan adalet ilkelerinin uygulanması noktasında siyasal tartışmalarda yol gösterici olan kamusal akla ait değerler de siyasal değerler arasındadır. Hangi kapsamlı görüşün değerlerine sahip olurlarsa olsun eşit ve özgür vatandaşlar tarafından kabul edilen bu değerler, anayasal esaslar ve adaletin temel meseleleri söz konusu olduğunda fikir farklılıklarından dolayı ortaya çıkacak gerilimin azaltılmasına yardımcı olacaktır⁸⁰.

Kamusal akıl, Rawls'un kanun koyarken veya anayasa değişikliğine giderken temel mesele olarak ifade ettiği konulara uygulanır. Dolayısıyla kimlerin oy kullanacağı, mülk sahibi olabileceği, fırsat eşitliğinden yararlanabileceği gibi meseleler için yalnızca siyasal alanın değerleri uygulanacaktır. Bu hususlar açısından kamusal aklın, yasama ve yürütmenin düzenlemelerini biçimlendirmesi büyük önem arz etmektedir⁸¹. Neticede Rawls'un teorisi kurumlara bağlıdır, adaletin ilkelerini gerçekleştirecek olan kurumlardır. Bir hukuk devletinde de bu açıdan en önemli kurumlardan biri yasamadır. Rawls için eşit temel özgürlükleri ve fırsat eşitliği ile fark ilkesini yasal bir çerçevede içinde düzenleyecek olan yasama organı olduğundan bu kurum son derece önemlidir. Ancak adaletin gereklerini getirmede tek yetkili kurum yasama organı değildir, yürütme ve yargı da aynı oranda öneme sahiptir⁸². Nihai güç, topluma karşı sorumluluğu olan ve birbirleriyle ilişkili olan bu üç kurumdur⁸³. Ancak kamusal aklın uygulanması bakımından yargının, özellikle anayasal yargının özel bir yeri vardır. Rawls, kamusal aklı anayasa mahkemesinin aklı olarak görür. Yüce yasa olarak adlandırdığı ve halkın kurucu faaliyetleri sonucu ortaya çıkan temel ilkeleri belli çıkar gruplarının geçici çoğunluklar oluşturarak meydana getirdiği yasalara karşı korur. Anayasal yargı adalet ilkelerinin en yüksek hukuki yorumcusudur ve bu yorumun temelinde kamusal akıl bulunur⁸⁴. Kamusal akıl, siyasal tartışmalar söz konusu olduğunda tüm yurttaşların eşit ve özgür bireyler olarak siyasal değerlerin

⁸⁰ A.g.e., s. 176-177.

⁸¹ A.g.e., s.249-250.

⁸² Çebi, **Sosyal Adalet: Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, s.295.

⁸³ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s.266.

⁸⁴ A.g.e., s.264-267.

oluşmasına katkı sağlayabileceği bir anlayışı ifade eder. Yani yasal süreçleri temel ilkeler bakımından yorumlayacak olan kamusal akıl vatandaşların hepsinin katılımıyla meydana gelir⁸⁵. Rawls'a göre, liberal anlayış, iki temel değer olan özgürlük ve eşitliğin kendi arasındaki dengesini sağlayacak şartlar öne sürer. Vatandaşların temel hak ve özgürlükleri etkin bir biçimde kullanabilmek için belli araçlarla donatılmasını mümkün kılacak imkanların sağlanması gerekmektedir. Gelir ve zenginlikler uygun bir şekilde dağıtılsın ki aşırı eşitsizlikler varlık ve gelire sahip olanların olmayanlar üzerinde baskı kurarak onların kamusal aklın oluşumuna katılımını olumsuz yönde etkilemesin⁸⁶.

Orijinal pozisyonda adalet ilkelerinin hangi koşullar altında seçildiğini, seçilen bu ilkelerin ne anlama geldiğini ve nasıl ele alınması gerektiğini inceledik. Şimdi bu ilkelerin seçim süreci biraz daha yakından incelenecektir.

Rawls, refah ve gelirin dağıtılması gibi toplumun temel yapısına ilişkin tartışmalı meselelerde bize rehberlik yapması gereken adalet ilkelerine dair seçimin, birtakım ön kabullere yahut metafizik öncellere dayandırılmayacağını göstermek için orijinal pozisyonu metodolojik bir araç olarak tanımlar. Buna göre başlangıç durumunda adaletin nasıl sağlanacağına yönelik varsayımlar sıralanır. Daha sonra bu adalet anlayışlarının herkesçe kabul edilebilir ilkeleri doğrurabilecek güçte olup olmadıklarına bakılır. Varsayımlar arasından en etkili olarak görülen ve kişisel yargılarımızla örtüşen alternatif seçilir. Bu elbette bir süreçtir. Seçilen adalet ilkelerinin bireylerin ahlaki yargılarıyla örtüşmediği zamanlarda bunlardan vazgeçmek ve yenilerini seçmek mümkündür. Adalet anlayışlarına ilişkin öncüllerin değerlendirildiği, gözden geçirilip sorgulandığı, nihayetinde toplumsal yapıya uygulanacak ilkelere ulaşıldığı bu sürece Rawls düşünsel denge adını vermektedir⁸⁷. Düşünsel denge metodu temelde bizim kendi ahlaki düşünce sistemimiz ile diğer inançlarımız, prensiplerimiz arasında bir tutarlılığın olup olmadığını test etmemiz ile ilgilidir. Bu sebeple sadece yapıp ettiklerimizin değil aynı zamanda benimsediğimiz ilkelerin de mantıklı olup olmadığını kendimize sormalıyız. Rawls da belli şartlar ışığında tanımladığı sözleşme durumu içerisinde seçilen ilkelerle

⁸⁵ A.g.e., s.34.

⁸⁶ A.g.e., s.40-41.

⁸⁷ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 152-154.

kişilerin ahlaki yargılarının denk düşüp düşmediği noktasında benzer bir testi kullanmaktadır⁸⁸.

Rawls'un bunu yaparken arzuladığı şey, adalet ilkelerini bireylerin tercihleriyle meşrulaştırmaktır. Yazar, buna dayanarak, hakkaniyet olarak adalet düşüncesinin farklı fikirlere sahip bireylerin karşılıklı tartışmalar içeren, herkesin önerilerde bulunma, seçim yapma hususlarında eşit haklara sahip olduğu bir düşünce içinde ortaya çıkacağını belirtir⁸⁹.

Orijinal pozisyonda değerlendirilmesi gereken bir diğer metot ise maximin kuralıdır. Maximin kuralı, Rawls'un açıklamasıyla, söz konusu alternatifler içinden en çok faydayı sağlayan ve buna göre en az kötü sonuca sahip olan seçeneğin tercih edileceği iddiasını taşıyan kuraldır. Maximin kuralı, kişilerin cehalet perdesi ardında hangi pozisyonda olacaklarını bilmediklerinden olabilecek en kötü senaryoyu dikkate alarak adalet ilkelerini seçmeleri gerektiğini ifade eder. Taraflar öyle alternatifi seçmeliler ki karşılaştacakları en kötü olasılıklardan korunabilsinler⁹⁰.

⁸⁸ Norman Daniels, **Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice**, New York: Cambridge University Press, 1996, s. 1-2.

⁸⁹ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 50.

⁹⁰ **A.g.e.**, s. 152-154.

2. BÖLÜM: NORMAN BARRY DÜŞÜNCESİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Çalışmada daha önce de zikredildiği üzere her iki düşünürün sosyal adalete yönelik açıklamaları ele alınmadan önce fikir dünyaları genel hatlarıyla incelenecektir. Esas karşılaştırmaya hazırlık teşkil etmesi bakımından da hem Rawls'un hem de Barry'nin adaleti ele alışı ile ilgili ipuçları verebilecek bir perspektifle düşünce geleneğine katkılarının tetkik edilmesi son derece önemlidir. Bu sebeple, bu kısımda, Norman Barry'nin öncelikle liberal gelenekte nasıl bir yerde durduğu tartışılacaktır. Çağdaş bir filozof olan Barry'i anlamak, modern tartışmalar ile ilgili de belli ölçüde fikir sahibi olmayı gerektirmektedir. Bunun yanında tezin konusu itibarıyla temelindeki soru bireyin devlet, otorite, iktidar karşısındaki konumu ve bunun anayasal ve hukuki süreçlere nasıl yansıdığı ile ilgilidir. Bu da kaçınılmaz olarak bizi Barry'nin devleti nasıl tanımladığı, onun varlık sebebini ve sınırlarını ne şekilde gösterdiği meselesine getirir. Bunun yanında elbette hukuk ile ilgili teorik yaklaşımının ne yönde olduğunu görmek de önem arz etmektedir.

Bütün bunların dışında diğer birçok düşünür için de akla gelebileceği üzere Barry'i anlamak sadece Barry'i anlamak değildir. Barry'nin söz konusu kavramlar etrafında yazdıklarını analiz etmek aynı zamanda içinde bulunduğu düşünce geleneğinin de genel karakteristiğini ve ilkelerini anlamak demektir. Bu sebeple bu kısım, devletin ve hukukun güncel fikirler ışığında değerlendirilmesi açısından son dönemde gelişen teorileri, tezleri görmek bakımından da faydalı olabilecektir.

I. Liberal Gelenek İçindeki Yeri

Barry, komünizmin çöküşünün ardından Marksizme olan entelektüel inancın da zayıflamasıyla birlikte klasik liberalizmin daha fazla değer görmeye başlamadığından

söz eder. Klasik liberalizm sahip olduğu ilkelerle beraber hala cazip bir seçenek değildir. Ona göre özellikle Batı dünyasında hakimiyet kuran, klasik liberal doktrinin tahrif edilmiş bir biçimi olan ve devletin gelir ve servetin dağıtımını gibi farklı amaç-durumlarla bireylerin özgürlük alanına müdahale edebilmesine dayanak sağlayan, esnek liberalizm olarak adlandırdığı şeydir⁹¹.

Barry'nin esnek liberalizm ile kastettiği “sosyal liberalizm” ya da “sol liberalizm” dir. Klasik liberal değerler için bir tehdit oluşturduğuna inandığı liberalizmin bu türünün özgürlük ve eşitliğe yaklaşımı ile birey-devlet arasındaki ilişkileri düzenleme biçimine tepki göstererek bunların gerçek bir liberal anlayışa aykırı olduğunu ancak hakiki bir liberalizmin bireylerin özgürlüklerini kısıtlayıcı kanunlar ve bazı sosyal politikalarla tahrif edilmiş bir türü ile bağdaşır olduğunu ifade etmektedir.

Barry, özellikle devlet gibi sosyal kurum ve varlıkları açıklarken birey ile onun eylemlerini temel alır, esas olan bireyin tercihleridir. Devletin keyfi düzenlemelerle kişilerin hak ve özgürlük alanını işgal etmesi tehlikesine karşı hukukun üstünlüğünü ve sınırlı devlet anlayışını savunurken piyasanın serbest, özgür ve devlet müdahalelerinden uzak olarak var olması gerektiğini öne sürer ve buna bağlı olarak özel mülkiyet ile iktisadi özgürlüklerin sivil özgürlükler gibi anayasal güvencelelere sahip olması gerekliliğini kişinin gerçek manada hür olabilmesi bakımından gerekli görür. Savunduğu tüm bu değerler onun klasik liberalizmin bir savunucusu olduğunu gösterir. Sosyal liberalizmin devletin sahip olduğu özellikler ve görev alanı, özgürlük ve hakların nasıl tanımlanması gerektiği, hukuki kısıtlamaların özgürlüklerle nasıl bağdaşabileceği gibi meselelere yönelik önerilerine şiddetle karşı çıkar.

Liberalizmin bu sol kanadının sosyal ve ekonomik haklara yaptığı vurgu ile beraber toplumsal eşitliği sağlayabilmek için devlet müdahalelerine izin veren yapısını ve “genel kamunun yararı” gibi kavramlarla devlete birtakım görevler verilmesi gerektiği yönündeki iddiaları eleştirir. Liberalizmin artık akla ilk olarak hukuk devletini ve anayasanın üstünlüğünü getirmediğini, bunun sebebinin de liberalizmin yanlış bir anlayışla yorumlanması olduğunu söyler. Barry, sosyal liberalizmin gerçekleştirmeye çalıştığı bu hedeflerin II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin ortasına kadar olan dönemde bilhassa Batı demokrasilerindeki güçlü hakimiyetini “mutabakat”

⁹¹ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s.1-2.

olarak tanımlamaktadır. Onun esas ilgisi bu mutabakata karşı “yeni sağ” olarak adlandırılan bir sosyal felsefedir⁹².

Hem ideolojik hem de entelektüel bir düşünce hareketi olarak kabul edilebilecek yeni sağ, liberalizm ve muhafazakarlığın ortak düşman olarak gördükleri sosyalizm, sosyal devlet, devlet müdahaleciliği gibi kavramlara karşı seçim özgürlüğüne ve serbest piyasaya dayanak oluşturdıkları birliktir. Yeni sağın toplum anlayışı bireyi önceleyen, özel mülkiyeti koruyan bir modeli yansıtmakla beraber sosyal meseleleri ve sorunları muhafazakar unsurlarla ele almışlardır. Belli noktalarda uzlaşa sağlayan liberalizm ve muhafazakarlık mevcut sistemdeki tanımlamalardan farklı ve daha yeni bir muhafazakarlık ile liberalizmi işaret eder. Liberalizm sosyal devletin ve sosyal demokrasinin fikri temellerini oluşturan sosyal liberalizmden farklıdır; biçimsel demokrasiyi, sınırlı devleti ve kendi kendine yetebilen kişilerin bireysel sorumluluklarını ve apolitik çoğulculuğu savunur. Yeni muhafazakarlık ise mutabakata devletin yaptığı sosyal yardımlarla kilise, aile gibi geleneksel yapıların gücünü sarstığı, kişilerin yardımseverliklerini ve çevrelerindekiyle karşı duydukları sorumluluk hissini azalttığı eleştirisi ile katılmıştır. Böylece bu iki akım, sosyal refah devletin hukuk başta olmak üzere toplumsal yaşamın pek çok alanına yansıyan kısıtlayıcı ve müdahaleci uygulamalarına karşı çıkma noktasında birleşir⁹³. Barry’nin de, ifade edildiği gibi, sosyal liberalizme karşı klasik liberal değerleri savunan entelektüel bir tavır alış ile beraber güncel toplumsal, siyasal sorunlara yönelik getirdiği Hristiyanlık ahlakına, toplumsal yardımlaşmayı sağlayan kilise gibi geleneksel sivil toplum kuruluşlarına dayanan muhafazakar çözüm önerileri ile yeni sağın düşünsel kaygılarını paylaşıyor olduğu söylenebilir.

Yeni sağ yaklaşımın özellikle liberal kanadında yer alan Barry, klasik liberalizmin bir ideoloji olmadığını aksine onun bilimsel teori kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bunu üç sebebe dayanarak açıklamaya çalışır. İlk olarak liberalizm entelektüel dayanakları açısından kendi içinde bir çoğulculuğa sahiptir. Faydacılıkla Kantçı deontoloji, sözleşmecilikle evrimcilik gibi pek çok rekabet halindeki fikir hukuk devleti, anayasacılık, sınırlı devlet gibi temel ilkelere sadık kaldığı müddetçe eşit biçimde sesini duyurabilir hatta bir araya gelebilir.

⁹² Norman Barry, **Yeni Sağ**, çev. Cevdet Aykan, Ankara: Timasat Yayınları, 1989, s. 1-3.

⁹³ Songül Sallan Gül, “20. Yüzyılda Yeni Sağın İdeolojik Yükselişi ve Yeni Sağda Sosyolojiye Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.11, No. 39, 2000, s. 2-4.

Bu anlamda liberalizm kendi şemsiyesi altında çok sesliliğe müsait bir ortama izin verir. Dolayısıyla liberalizm bir iyi anlayışı dayatmaz, belirli bir dünya görüşü sunmaz. Bireylerin kendi iyilerini izleyebilmeleri için gerekli güvenliği sağlamakla yetinir. Son olarak liberalizm diğer siyasi ideolojilerden farklı olarak herhangi bir sınıfa ya da gruba dayanmaz, kendi toplumsal projelerini gerçekleştirebilmek için devleti bir araç olarak kullanmaya çalışmaz. Grupların, toplulukların amaçlarına hizmet etmez, bireyi merkeze alarak onu özgürleştirmeye çalışır⁹⁴.

Barry, liberalizmin bir ideoloji olmadığını ispatlama çabasının yanında kurucu aklın sosyal ve ekonomik sorunları çözmeye muktedir olduğuna inanan ve bu sebeple devlet faaliyetlerinin artmasını sağlayacak hukuki düzenlemelere ve ekonomik yaşamda planlama uygulamalarına yer veren sosyal devlet anlayışının XX. yüzyıldaki en ileri kurumsallaşmış biçimi olan Keynesci refah devletine yönelik itirazlarını bilimsel temellendirmelerle ileri sürmüştür. Sosyal devlet uygulamalarının hakim olduğu dönem onun için bir paradigmadır fakat 1970’li yıllarda bu devlet anlayışının yaşadığı bunalımlar yeni bir paradigmanın doğuşuna zemin hazırlamış ve sonuçta klasik liberalizmin öne sürdüğü fikirlerin entelektüel dünyada kabul de görmesiyle bir paradigma değişimi gerçekleşmiştir. Özetle Barry, sosyal refah devletinden klasik liberal teorinin tüm değerleriyle hakim olduğu liberal devlete geçilmesi gerektiği gerekliliğini yöntemsel bir şekilde açıklayarak paradigma yaklaşımını kullanmıştır⁹⁵.

Barry, modern devletin görünümü, siyasal iktidarın bireyle olan ilişkisi bakımından temsil ettiği düşünsel gelenekle beraber çağdaş tartışmalar için son derece önemli bir yerde durmaktadır. Devletin bugünkü gelişimini, birey ile arasındaki çizgide yürütülen tartışmaları görebilmek bakımından belli kavramlara yönelik açıklamalarının incelenmesi faydalı olacaktır.

⁹⁴ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 7-9.

⁹⁵ Gül, *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*, s. 168-171.

II. Barry'nin Devlet Tahlili

Barry, hukuku devletin varlığına bağlı kılan ve onu yaratanın devlet olduğu savını öne süren pozitivist yaklaşımın⁹⁶ aksine devletin yokluğunda da hukukun var olabileceğini düşünmüştür. Bu anlamda devlet ve hukuku birbirinden ayırır. Hobbes, insanı özünde bencil ve bu sebeple de toplumsallıktan uzak, kendi çıkarları peşinde koşan bir varlık olarak kabul eder. İnsanlar bu özelliklerinden dolayı doğal yaşam döneminde birbirlerine karşı düşmanlık besler ve kendilerini korumak zorunda kalırlardı. Hobbes için devlet öncesi dönemi ifade eden doğal halde yasa yoktu aksine bu döneme kargaşa ve başıbozukluk hakimdi⁹⁷. Fakat Barry, buna da katılmaz. Uzmanlaşmış devlet kurumları olmasa da toplumsal hayatın belli kurallarının olduğunu ve bir kuralın ihlal edilmesi durumunda, zarara uğrayan kişinin söz konusu kurallar çerçevesinde kaybını telafi ettirme hakkı olduğunu ifade eder⁹⁸. Barry, devlet ve hukuk arasındaki ilişki bakımından Hobbes'un iki kavram arasında kurduğu özdeşliği şüpheli bulur. Hobbes, hukukun devletin ortaya çıkışından önce var olmadığını, yasaların egemenin iradesiyle oluştuğunu ifade eder⁹⁹. Bu kabule göre hukuku meşrulaştırmak ile devleti meşrulaştırmak aynı şeydir. Devletin zorunluluğu onun düzeni sağlamasıyla açıklanır. Barry, bu noktada, yukarıda da belirtildiği gibi hukukun varlık şartının devlet olmadığını, devletsiz ilkel toplumlarda da bir düzen mekanizmasının var olduğunu vurgular. Devlet öncesi hukuki düzenlerde genel kuralların somut olaylara uygulanacağı mahkemeler bulunmaz. Kişiler zararlarını ihkak-ı hak yoluyla tazmin ettirirler, bunlar elbette kan davasına, öç alma tutkusuna

⁹⁶ Selahattin Keyman, "Hukuki Pozitivizm", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 35, No. 1, 1978, s. 26. XIX. yüzyılda pozitivist akım, insanın aklı sayesinde ulaşabileceği tabii ilkeler yerine devletin yetkili makamları tarafından düzenlenen kurallar bütününe bir hukuk sistemi olarak görülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hukukun varlık şartı tabii hukuk ilkeleri değil, devletin yetkili organlarının onayı ve yine bu organlar tarafından güvenceye alınmasıdır. Bkz: Güriz, **Hukuk Felsefesi**, s. 143.

⁹⁷ Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol, Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul: DER Yayınları, 2014, s. 104.

⁹⁸ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s. 70.

⁹⁹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s. 214.

dönüşme tehlikesini de beraberinde getirebilir¹⁰⁰. Fakat sonuçları her ne olursa olsun kişileri etkileyen olayları düzenleyen kurallar her zaman vardı.

Hobbes'un hukuk ile devleti özdeş görmesinin sebebi, bireylerin serbest olarak yapacakları sözleşmelerde kendi çıkarı peşindeki fertler arasında güven unsurunun olmamasının ticari toplum yapısını zayıflatacağı endişesiydi. Buna göre, sözleşmelerin ihlal edilmeyeceğinin bir garantisi olarak devletin varlığı zorunluydu. Barry'e göre ise hukuk, modern devletten çok önceleri ortaya çıkmış ve ardından kanunlaştırma hareketleri ile yazılı hale getirilmiştir. İktisadi düzenin güven içinde sürüp gitmesi de yine doğal seyrinde gerçekleşmiş dışarıdan cebri bir gücün müdahalesine gerek duyulmamıştır. Çünkü zaten, sözleşmeye aykırı davrananlar bunu alışkanlık haline getirdiklerinde güvenilmez olacaklar ve diğerleri onunla benzer bir şekilde sözleşme yapmayacaktır. Bu sayede de devletin varlığına gerek kalmadan toplumsal yaşam devam edebilecektir¹⁰¹. Yani özetle Barry' e göre kişiler birbirlerine verdikleri zararı telafi etmek ya da iktisadi yaşamın devamını sağlamak için zorunlu olarak devlete ihtiyaç duymazlar. İlk durum için Barry, zaten belli kuralların her zaman olduğunu ve mağdur olanların bu kurallara göre nasıl davranacaklarını bildiklerini kabul eder. İkinci durum ise evrimsel bir açıklamayla cevaba kavuşturulur.

Durum böyleyken devlet, Barry için, yine de zorunludur. Bu noktada devletsiz bir düzen tarafında değildir. Devlet gereklidir çünkü toplum genişlemektedir ve bunun sonucu olarak sözleşmelerden cayanlara yönelik güven unsuruna dayalı toplumsal caydırıcılık, söz konusu kişilerin tespiti zorlaşacağı için etkisini yitirecektir¹⁰².

Devletin bu şekilde meşrulaştırılmasıyla beraber Barry, onu kendinde bir varlık olarak gören anlayışlara da karşıdır. Devlet, kendisine tapılacak ve her zaman kamunun ortak iyiliğini sağlayabilecek yegane kurum olarak görülemez. Diğer liberaller gibi devletin rolü hakkında bireysel özgürlükler bakımından daima şüphecidir. Yazara göre, devlet bir kurallar manzumesinden fazla bir şey değildir. Devletin, onu kullanan memurların, grupların amaçlarından farklı amaçları, yine bu kişilerin işlemlerinden farklı işlemleri yoktur. Çünkü devlet ancak memurlarının eliyle faaliyette bulunabilir. Bu memurların diğer bireyler gibi özel amaçlarla değil de

¹⁰⁰ Hans Kelsen, "Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği", **Devlet Kuramı**, der. Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, s. 426.

¹⁰¹ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 81.

¹⁰² A.g.e., s. 80-81.

kamusal yarar gibi ortak iyilik için hareket edeceğinin garantisi nedir?¹⁰³. Böylece Barry, devletin ne olduğu, nasıl tanımlanacağı ve anlaşılabilceği gibi meseleler ile ilgili romantik yaklaşımlardan ziyade daha gerçekçi bir zemin üzerinde durmak istemektedir. Bu anlamda onun, kamu tercihi teorisyenlerinin görüşlerini belli ölçüde kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Kamusal seçim teorisi, James Buchanan ve Gordon Tullock'un siyasetin iktisat temelli birey anlayışı üzerinden okunmasını öngördüğü yaklaşım olarak kısaca özetlenebilir. Buna göre, yüzleşilmesi gereken hakikat kamusal yararlar uğruna çalıştıkları düşünülen siyasetçi ve bürokratların da aslında kendi menfaat ve faydalarını önceleyerek hareket ettikleridir. Çünkü kamusal seçim teorisi ekonominin rasyonel birey modelini politika için de kabul eder. Bu görüşe göre seçim yapan kolektif varlıklar değil bireydir. Birey kendi çıkarlarını maksimize etme derdindedir. Kendi yarar ve menfaatleri peşinde olan ve bu yüzden bencil olarak kabul edilen birey homo-economicus'tur. Homo-economicus'u harekete geçiren her ne varsa siyasetin aktörlerini de motive edecektir. Dolayısıyla kamusal işleri yürüten politikacı ve bürokratlar iktisadın rasyonel bireyleri gibi öncelikle kendi menfaatlerini düşüneceklerdir. Kamusal seçim kuramcıları, bu kişilerin toplumu yahut ailelerini, kendi cemiyetlerini önemsemediklerini tümünden reddetmezler ancak belirtildiği üzere bunlar tali bir öneme sahiptir, aslolan bireyin kendi amaçları, kendi faydasıdır¹⁰⁴. Devleti bu şekilde tanımlamak şüphesiz ona karşı birtakım ciddi sınırlandırmaları da beraberinde zorunlu olarak getirir. Dolayısıyla devletin faaliyet alanı anayasal düzlemde belirli sınırlamalara tabi tutulması gerekmektedir. Bu bakış devleti tümünden ortadan kaldırmayı önermez fakat ferdin sahip olduğu hakların devlete karşı muhafazasında daha dikkatli olunması gerektiğini hatırlatır. Barry'nin birçok kez vurguladığı üzere demokrasiler belli çıkar gruplarının amacına hizmet edebilecek yahut siyasetçilerin suiistimaline sebebiyet verebilmektedir. Buna dayanarak bu durumun önlenmesi için bireylerin devlete karşı sadece siyasal haklar bakımından değil ekonomik açıdan da korunması gerektiğini belirtir. Devlete yönelik anayasal tehditlerde Barry için sivil haklar kadar iktisadi haklar da önem taşımaktadır.

Barry, liberal bir devlet anlayışını benimser. Liberal devletin temel vazifesi kişilerin sahip oldukları özgürlükleri hukuki sınırlar içinde kullandıkları sürece

¹⁰³ A.g.e., s. 73-74.

¹⁰⁴ Çebi, *Sosyal Adalet: Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış*, s. 215-218.

bunlara bir müdahalede bulunmamak ve onları kanun önünde eşit sayarak toplumda düzeni ve özgür ilişkilerin kurulmasını sağlayabilecek güvenli ortamı tesis etmektir. Devlet ancak toplumsal yaşamı devam ettirebilmek için gerekli yetkilere sahip olabilecektir. Liberal devletin, bireyi her türlü toplumsal baskıdan koruma ve onun özgürlük alanını muhafaza etme çabası bireylerin toplum içinde atomize olmasına, tüm sosyal bağlarından soyulmasına ve yalnız kalmasına sebebiyet vermiştir¹⁰⁵. Bu durum karşısında devletin rolü, meşru yetki alanı gibi meselelerde çağdaş tartışmaları ele alan Barry, serbest pazar ve devlet, toplum ve birey gibi ikili karşılıklar üzerinden argümanlar üretmenin beyhude ve yanıltıcı olduğunu ifade ederken sivil toplumun öneminden bahseder. Aslında Barry’i anlamak bakımından sivil toplum teorisi büyük önem taşır. Çünkü o içinde yaşadığı topluma büsbütün yabancılaşmış atomik bireylerin olduğu evrenselci serbest piyasa sistemi ile kendini bireyin ve onun sahip olduğu hakların üzerinde konumlandıran müdahaleci ve hegemonik devletten birini seçmek zorunda olmadığımızı düşünür. Bu ikisinin arasında bir yerde ve kesinlikle daha gönül ferahlatıcı bir yerde duran sivil toplumu işaret eder¹⁰⁶.

Barry’nin işaret ettiği sivil toplum fikrine göre, iyi toplumun salt bir bireyciliğe yahut kolektivizme bağlı olamayacağı kabul edilir. Kiliseler, gönüllü teşkilatlar gibi toplumsal örgütlenmenin farklı formları hukuki kurallara uygun olarak bir arada var olabilirler¹⁰⁷. Barry, bu noktada Marksizm sonrası yükselişe geçen komüniteryenizmin eleştirilerini ele almaktadır. Komüniteryenler genellikle liberalizmin yukarıda bahsedildiği gibi yalnız ve izole edilmiş birey anlayışına karşı durarak kendi kuramlarını geliştirmekte ve bu anlayışa son derece zıt bir birey fikri ortaya koyarak fertlerin toplumsal birer varlık olarak diğer fertlerle ilişkisine büyük önem vermektedirler¹⁰⁸. Komüniteryenlere göre Serbest piyasa sistemi karşısında bireyin yalnızlığı öyle korkunç boyutlara varmıştır ki artık insalıktan uzaklaşmışlardır. Halbuki Barry’e göre liberal düşüncenin temel kabullerinden olan hukuk devletin korunduğu özgürlükler alanı sadece piyasa sistemini değil aynı zamanda refah, eğitim ve sağlıkla ilgili bireysel sorunlara çözüm sunmaya çalışan söz konusu sosyal kurumların da meydana gelişine imkan sağlamaktadır¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Ayferi Göze, **Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013, s. 11-12.

¹⁰⁶ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 91.

¹⁰⁷ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 101.

¹⁰⁸ Çebi, **Sosyal Adalet: Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, s. 320.

¹⁰⁹ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 91.

Barry için devlet elbette sınırlandırılması gereken bir yapıdır. Büyük toplumsal idealleri gerçekleştirmesini ondan beklemek doğru olmayacağı gibi gerçekçi de olmaz. Çünkü o sadece belli birtakım kurallar manzumesinden başka bir şey değildir. Devletin yapıp ettikleri de memurların, siyasetçilerin işlemlerinden başka bir şey ifade etmez. Bu sebeple devletin gücü kötüye kullanılmaya son derece müsaittir. Devlete ilişkin bu değerlendirmesi Barry’i kamu tercihi okulunun temsilcilerinden biri yapar. Devlet bu sebeple anayasal hükümlerle sınırlandırılmalı, sivil haklarla beraber iktisadi haklar da devlete karşı korunmalıdır. Devletin müdahaleciliğine karşı bu karşıt konum onun bireyin toplum içinde destekten yoksun ve kendi kaderiyle baş başa kalacağı anlamına da gelmez. Buna göre, Barry, liberal devlete yöneltilen çağdaş eleştirilere cevap olarak sivil toplum teorisini öne sürer. Sivil toplumun tali sosyal kurumları da serbest mübadele sistemi gibi hukukun üstünlüğü ilkesinin egemen olduğu bir devlet anlayışının varlığıyla mümkün olabilmektedir. Yine gerçekçi bir bakış açısıyla acımasız ve rekabetçi bir piyasa toplumu karşısında tüm topluma hakim güçlü devlet alternatifinin hakikati yansıtmadığını birey ve devlet arasında aslında pek çok kurumun var olduğunu, bunların ise ancak özgür bir toplumda var olup faaliyet gösterebileceklerini fakat totaliter bir devletin bu yapıları yıkarak baskıcı bir düzen oluşturacağını ifade eder.

III. Kendiliğinden Düzen Fikri ve Hayek Etkisi

Kendiliğinden doğan düzen düşüncesi ile kurucu akıl fikri arasında bir zıtlık bulunmaktadır. Hukuk, iktisat, devlet gibi kurumların nasıl meydana geldiği ve buna bağlı olarak adalet, özgürlük ve eşitliğin nasıl tanımlanması gerektiği meselesi bu iki düşünceye dayanılarak birbirlerinden tamamen farklı bir şekilde açıklanmaktadır. Hume’un aklın, sosyal ilişkileri ve düzeni açıklamada tam ve kusursuz bir araç olduğuna yönelik inanca karşı çıkan fikirleriyle filizlenmeye başlayan ve salt rasyonalizmin bir toplum düzeni oluşturmada yetersiz kalacağı sonucuna ulaşan kendiliğinden doğan düzen düşüncesiyle aklın kurallarının önceden belirlemeye muktedir toplumsal düzenler yaratabileceği kabulüne dayanan rasyonalist yaklaşımlar arasında bir çatışma vardır¹¹⁰. Aralarında zıtlık bulunan bu iki geleneği birlikte ele almak anlaşılabilirlik bakımından daha iyi olacaktır.

¹¹⁰ Yayla, **Liberalizm**, s. 157.

Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere sözleşme kuramcılarında bu rasyonalist geleneğin izleri görülmektedir. Hobbes, doğal halden devletli bir topluma geçildiğinde tüm düzenin sınırsız güce sahip bir iktidar aklı sayesinde kurulacağını ifade eder. Rousseau, geleneğin özgür bireyin önüne çıkan bir engel olarak bir kenara bırakılması gerektiğini ve bunun yerine yanılmaz olarak nitelendirdiği genel iradeye dayanan bir düzen öngörmektedir¹¹¹. Buna karşılık bir sözleşme teorisyeni olmasına rağmen Locke, tabii haklar düşüncesi ile kendiliğinden doğan düzen fikrine daha yakın bir çizgide yer almıştır. Yaşam, hürriyet ve mülkiyet gibi kişilerin koşulsuz sahip oldukları haklar siyasi iktidara karşı korunur çünkü esasında bireyler bu haklara devletin olmadığı doğal halde de sahiptirler ve devletin vazifesi bu hakları muhafaza etmektir. Bu anlamda Locke'un doğal haklar anlayışı ile kendiliğinden düzenin piyasa ekonomisi için öngördüğü korunması gereken alan arasında benzerlikler mevcuttur¹¹².

Kendiliğinden doğan düzen kavramı hukuk, devlet, piyasa gibi sosyal kurumların nasıl ortaya çıktığını açıklayan sosyal bir teoriyi işaret eder. Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson'un görüşleri etrafında şekillenen İskoç Aydınlanması düşüncesi temel olarak kendiliğinden doğan bir düzen ve sosyal kurumların evrimleşerek geliştiği fikri etrafında şekillenir¹¹³. Evrimci bakış açısına göre modern devlet, toplumların basit kültürel ve yapısal ilişkilerden daha kompleks ilişkiler kurmaya doğru gerçekleştirdikleri evrimsel sürecin sonunda meydana gelmiştir. Toplumlar, varlıklarını korumak ve tüm tehditlere rağmen işleyişlerini devam ettirebilmek için gittikçe karmaşılaşan düzenlemeler yaparak hem adaptasyon sağlamışlar hem de buna bağlı olarak birtakım avantajlar kazanmışlardır¹¹⁴. Bu sürecin devleti ve diğer toplumsal kurumları meydana getirdiği kabul edilmektedir. Evrim düşüncesi ile kendiliğinden düzen kavramı bu bakımdan son derece ilintilidir. Kendiliğinden doğan düzen düşüncesine bağlı olarak ortaya çıktığı iddia edilen toplumsal kurumlar bu bakımdan evrimsel süreçler sonunda meydana gelmiştir.

Kısaca toplamak gerekirse, toplumsal düzenin nasıl yaratıldığı, sosyal kurumların nasıl ortaya çıktığı ve toplumsal değişimin nasıl meydana geldiğine dair sorulara şüpheci ve anti-rasyonalist bir açıdan yaklaşan İskoç geleneği, dil, hukuk ve

¹¹¹ Sururi Aktaş, **Hayek' in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s. 11.

¹¹² Yayla, **Liberalizm**, s. 155.

¹¹³ Mustafa Erdoğan, "Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri", **Eskiye**, No. 15, 2009, s. 7.

¹¹⁴ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, çev. Aysun Babacan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 117-118.

piyasa gibi önemli görevleri olan kurumların kadiri mutlak bir aklın ürünü olduğunu ve tasarlanıp planlanarak ortaya çıkarıldığı fikrini reddeder. Bunun yerine bu tip kurumların tek tek bireylerin etkileşimleri sonucu kendiliğinden meydana geldiğini öne sürerler¹¹⁵. Hayek de benzer bir şekilde, söz konusu geleneğe uygun bir biçimde bu tip müesseselerin evrimci bir süreçte kendiliğinden geliştiğini savunur¹¹⁶. Barry ise kendisinin de bağlı olduğu bu düşünce geleneğine bir eleştiride bulunmaktadır. Bütün toplumsal kurumların meydana gelişini açıklamada kendiliğinden düzen kavramının yetersiz kalacağını ifade eder. Barry, bunu liberalizmin parçalanmış kişi anlayışına bağlar. Bireyler daima kendi faydalarını azamîleştirmeye çalışırken ve her anlamda kendilerini başkalarına karşı önceleyecek şekilde hareket ederken ve diğerleri de aynısını yapmaya istekli olmadıkları sürece fertler neden belli mesuliyetlerin altına girsinler? Müeyyidenin yokluğunda kişilerin belli sorumlulukları üstleneceklerini kabul etmek zordur. Elbette bu kurumlar toplumun her bir ferdi için faydalıdırlar ancak bunların üretimlerini gerçekleştirmek için harekete geçme noktasında onları neyin motive edeceği açık değildir. Belli bir kurgusal düzen, cebir olmadığı sürece bireylerin yeri geldiğinde kendi menfaatlerine de uygun olmayacak hukuk, devlet gibi kurumların oluşmasını sağlayan kurallara uymaları, buna bağlı olarak da birtakım yükleri sırtlanmaları pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, Barry, piyasanın oluşumunu ve işleyişini açıklamada kendiliğinden düzen fikrini bir argüman olarak kabul etse de kamusal mallar olarak tanımlandığı savunma, hukuk ve devletin tüm yönleriyle kendiliğinden bir şekilde açıklanabilir olduğu fikrine şüphe ile yaklaşır. Mesela sözleşme hukukunun yazılı kanunlardan değil de mahkeme kararlarından meydana geldiğini söyleyebilirsek bile bütün bir hukuk sisteminin bu yolla açıklanması kolay olmayacaktır¹¹⁷. Kendi menfaatlerini önceleyen bireylerin, belli durumlarda başkalarına zarar verecek davranışlar sergilemeye başlamaları şaşırtıcı değildir. Bundan dolayı Barry'e göre düzen sağlayabilecek sosyal kurumların birçoğu kendiliğinden değil söz gelimi bir sözleşmeyle, özel bir çabayla üretilebilirler¹¹⁸. Barry'e göre elbette toplumsal kurumları açıklamada kendiliğinden düzen anlayışı önemlidir fakat ona göre esas olan bunların evrimsel süreçler sonunda şöyle ya da böyle bir şekilde ortaya çıktıklarını ispatlamak değildir. Esas olan mübadelelerin

¹¹⁵ Andrew Gamble, "Hayek ve Sol", çev. Ataç Ünlü, **Liberal Düşünce**, No. 6, Bahar 1997, s. 26.

¹¹⁶ Friedrich August von Hayek, **Özgürlüğün Anayasası**, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara: BigBang Yayınları, 2013, s. 103.

¹¹⁷ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 18-19.

¹¹⁸ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 12.

serbest bir şekilde yapıldığı, bireyin özgürlüklerinin korunduğu ve her türlü baskının engellendiği düzenli bir toplum yapısının oluşmasıdır. Bu da salt evrimsel süreçlerin sonucu meydana gelen kurumları bireysel özgürlükler için vazgeçilmez olarak görme fikrine karşı bunların akılcı kurallarla tekrar düzenlenmesini gerektirir. Sosyal evrimin ve geleneğin sonuçları zorunlu olarak özgür bir toplum yaratmaz. Barry bu konuda tutucu bir yaklaşımdansa özel mülkiyetin, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayacak gerçekçi önlemlerin almayı tercih etmektedir.

Barry, Hayek'in son dönemlerindeki fikirlerini de bu açıdan değerlendirir. Onun evrimsel süreçlerin sonunda ayakta kalmayı başaramamış toplumsal kurum ve uygulamalara yalnızca bundan dolayı değer verilmesi gerektiği, özgürlüğün de ancak bu gibi geleneksel kuralların özümsemesiyle mümkün olabileceğine dair düşüncelerini “eleştirel akılcılığı” bütünüyle terk edip bunun yerine son derece bağnaz bir biçimde “neo-Darwinci” olarak tanımladığı sosyal süreçlere bel bağladığı gerekçesiyle eleştirir¹¹⁹.

Tüm bunlarla beraber Barry bir klasik liberal olarak piyasa düzenine yönelik, devletin rolünün genişlemesini meşrulaştıran rasyonalist yaklaşımlara da şiddetle karşı çıkar. Yazar bu mesele ile ilgili olarak planlı ekonomilerde bilginin koordinasyonu sorunundan bahseder. Planlı ekonomi kavramını, Avusturya Okulu'nun önemli temsilcilerinden, liberteryen iktisatçı Mises'de olduğu gibi Marksizimi kapsayacak şekilde, bireylerin kendi planlarını uygulamalarının karşıt alternatifi olarak bir hükümet otoritesinin ulus içindeki fertlerin faaliyetlerini yönetmesi anlamında kullanır¹²⁰. Buna göre bir planlı ekonomi olarak Marksizmin de temel problemi genişlemiş bir toplumda bilginin sınırsızlığı ve bu sınırsız bilginin tek bir merkez tarafından bilinmesinin imkansızlığı ile ilgilidir. Toplum büyüdükçe sayısız bireyin sahip olduğu bilgileri koordine etme sorunu baş gösterecektir. Bu halde fertlerin eylemlerinin toplumun isteklerini karşılayacak şekilde düzenlemek Barry'e göre imkansız hale gelecektir. Yine ona göre, Marksist sosyal teorisinin bu epistemolojik sorununun yanında karşı karşıya kaldığı bir diğer problem ise mesela vergi hukuku gibi alanlarda kendini gösteren yeniden dağıtım politikaları ile ilgilidir. Buna göre kendi çıkarı peşinde koşan bireyin ortak amaçlar uğruna çalışması rasyonel bir beklenti

¹¹⁹ A.g.e., s. 5; Norman Barry, **Birey, Cemaat, Piyasa: Liberal Bir Perspektif**, çev. Aliye Mavili Aktaş ve Mustafa Erdoğan, Ankara: Liberte Yayınları, s. 5.

¹²⁰ Ludwig von Mises, **Economic Policy: Thoughts for Today and Tomorrow**, Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 2002, s. 28-29.

değildir. Klasik liberal düşüncede bireyin temel motivasyonu menfaatleridir. Bununla bağlantılı olarak Barry için de birey bencildir ve sosyalizm bu insani niteliğin nasıl bertaraf edileceğini açıklayamadığı sürece, ki açıklayamamaktadır, bu meseleye bir çözüm üretmiş olmayacaktır¹²¹. Yazar, komünizmin çöküşünü bütün bu nedenlerle beraber sosyal evrimin bir sonucu olarak görür. Ancak onda, Hayek'te olduğu gibi bu sürecin liberalizm ile sonuçlanması gerektiğine dair güçlü bir inanç da yoktur. Hatta liberal değerleri, hukuki ve ahlaki tecrübesi bakımından çok farklı olan bir topluma empoze etmeye çalışmanın kurucu rasyonalizmle yapılmak istenene benzediğini ifade etmektedir¹²².

Barry için, toplumsal kurumların ve uygulamaların, mesela hukuk ve iktisadın, sadece kendiliğindenlikle açıklanamayacağı, çoğu zaman akılın rehberliğindeki tasarımları gerekli kılacağı bir gerçektir. Fakat bu, onun özgürlükler açısından en büyük tehlikelerden biri olarak gördüğü kurucu rasyonalizme cevaz verdiği anlamına asla gelmemektedir. Onun yapmak istediği bir Hayek takipçisi olarak Hayek'te gördüğü birtakım aşırılıkları törpülemektir. Bu noktada içinde bulunduğu düşünce geleneğine de bir çeşit öz değerlendirme yapmaktan geri kalmamaktadır.

IV. Barry'de Hukuk Kavramına Genel Bir Bakış

Hukuk devleti yahut hukukun üstünlüğü ilkesi Barry'nin hukuka yaklaşımının tespiti açısından oldukça önemli bir kavramdır. O da diğer pek çok klasik liberal gibi hukukun üstünlüğü ilkesine büyük önem vermiştir. Fakat Barry'e göre hukukun üstünlüğü salt hukukilik meselesi ile ilgili değildir; genel olarak bir sosyal teorisin, topluma dair genel bir düşüncenin de yansımasıdır aynı zamanda¹²³. Hukuk ve devlet felsefesinin gelişimi ile beraber ortaya çıkan ve tarihsel bir sürecin sonucu olan hukukun üstünlüğü ilkesi, değişen bir toplum anlayışının en açık göstergelerinden biridir. Bireylerin özgürlüğünü, mülkiyetini ve haklarını onun en temel talepleri olarak görüp güvence altına alırken bireyi, devlete karşı korumayı amaçlar. Mutlak iktidarlara ve devletin ezici gücüne karşı bireyin savaşının bir kazanımıdır¹²⁴. Fertlerin güvenlik

¹²¹ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 24.

¹²² Barry, **Birey, Cemaat, Piyasa**, s. 39-40.

¹²³ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 58.

¹²⁴ Hayrettin Ökçesiz, "Hukuk Devleti Olgusu", **HFSA**, No.3, 1996, s. 140-141.

ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan devlet, yine onların sahip oldukları hak ve özgürlükleri de her zaman sınırlama tehdidini bünyesinde taşımaktadır. Devletin temel hak ve özgürlükleri güvence altına alırken bunları kendisine karşı koruması da gerekir. Çünkü Hobbes'un deyimiyle devlet, bir canavar olma potansiyelini her zaman bünyesinde taşımaktadır. İşte bu anlamda siyasal iktidarın sınırlandırılması düşüncesi hukuk devleti idealini de beraberinde getirmiştir¹²⁵. Böylece devletin hükümdarların malı olarak görüldüğü mutlakiyetçi anlayıştan modern devlet ile devletin pozitif hukukla bağlı olduğu anlayışa geçilmiştir¹²⁶. Bu yaklaşım esasında, bireyin özgürlüğünün ve haklarının diğer her şeyin üzerinde tutulduğu bütünlüklü normatif bir düşünceye işaret eder. Barry için hukuk devleti ilkesi, merkezine bireyi koyan ve özgürlükleri önceleyen, bu anlamda, farklı toplumsal amaçlar güden ideolojilerle de yarış halinde olan bir normatif düşüncedir¹²⁷. Böylece Kant tarafından geliştirilen hukuk devleti ilkesi ardından liberal devlet kuramcılarının fikirlerinde yankısını bularak¹²⁸ özgür toplum teorisinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Buna göre, Barry için, devlet faaliyetlerindeki artış söz konusu ilke ile bir karşıtlık ilişkisi içindedir. Yazarın kamu hukukunun genişlemesi olarak söz ettiği bir anlamda sosyal devletin bireyleri sosyal ve ekonomik engeller karşısında yalnız bırakmayan ve bu sebeple onlara insan onuruna yaraşır bir hayat sunmayı amaçlayan, bireyleri sosyal güvenceye kavuşturmayı ilke edinen çabasıdır¹²⁹. Barry için hukukun amacı güvenlidir. Özgür bir toplumda bireylerin kendi iyi anlayışlarına dayanarak makul yaşam planlarını gerçekleştirebilmeleri için belli bir öngörülebilirliğe ihtiyaçları vardır. Bu öngörülebilirlik hukukla sağlanacaktır ama devletin sağlık, eğitim vb. alanlara müdahaleleri hukukun bu işlevine zarar verebilmektedir. Aslında Barry'nin burada tartışmakta olduğu bugün pek çok anayasada birlikte de yer alan hukuk devleti ilkesi ile sosyal devlet ilkelerinin arasındaki uyumsuzluktur. Öncelikle bu iki kavram arasında tarihsel süreçte ortaya çıkışları bakımından ciddi bir farklılık vardır. Hukukun üstünlüğü ideali burjuva devriminin bir sonucu iken sosyal devlet ilkesi endüstri devriminin bir neticesidir. Bu farklılık her iki kavramın temel çatışma

¹²⁵ Selim Çın, **Demokrasi ve Hukuk Devleti İkilemi**, Ankara: Astana Yayınları, 2019, s. 2.

¹²⁶ Abdurrahman Eren, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2021, s. 361.

¹²⁷ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 58.

¹²⁸ Ernst Rudolf Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", çev. Tuğrul Ansay, **Hukuk Devleti**, der. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi yayını 4, 1998, s. 29-30.

¹²⁹ Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2020, s. 206.

noktası olan devletin meşru etki alanına dair zıt fikirler noktasında aydınlatıcı ipuçları vermektedir. Hukuk devletinin temel amacı bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyetinin korunmasıdır. Sosyal devlet ise bireyi toplumsal açıdan maruz kalması muhtemel adaletsizliklere karşı korumayı amaçlar, bunun için bireylerin işgüçlerini güvence altına alarak fertler için insana yaraşır bir hayat standardının oluşmasını sağlamaya çalışır. Dolayısıyla hukuk devleti, devletin ve diğer unsurların müdahalelerine karşı bireyleri koruyan devlettir oysa sosyal devlet sosyal ihtiyaçların dengeli bir şekilde karşılanması ve bu sayede sosyal adaletin tesis edilebilmesi için devlet müdahalelerini gerekli kılar. Aradaki zıtlık iktisadi özgürlükler bakımından da kendini gösterir. Hukuk devleti serbest piyasa sistemi anayasasını doğururken sosyal devlet, rekabete dayalı piyasa sistemine dayanan anayasayı sosyal yükümlülükler bağlamında sınırlar¹³⁰.

Barry, bu karşıtlığı hukuki açıdan kamu hukukunun özel hukukun yerini işgal etmesi sorunu olarak tanımlamaktadır¹³¹. Yazara göre, hukuksal işlemlerde bireylerin iradesine yer vermeyen, taraflardan birinin egemenlik hakkını kullananın devlet olduğu, toplum çıkarlarını korumayı amaç edinen kamu hukuku¹³², bu niteliklerin aksine hukuki ilişkilerde birey ile devleti eşit iki taraf olan gören ve birey iradesini önceleyen özel hukukun eksikliklerini tamamlayan bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Barry'e göre bu, yasama faaliyetleri ile *common law* sistemi arasındaki rekabette toplumda devletin güçlenen rolüyle beraber modern eğilimin öngörülebilirliği azaltan etkisinin ortaya çıkması ile açıklanabilir¹³³.

Barry'nin hukuka yaklaşımı onun sözleşme ve mülkiyet haklarının her türlü tahditten korunduğu, iktisadi özgürlüklerin de sivil özgürlüklerle eşit bir biçimde anayasal güvenceye sahip olduğu özgür bir toplumun gerekliliğine duyduğu inanç etrafında şekillenmiştir. Bu anlamda Anglosakson hukukundaki *common law* ile yasama faaliyetleri sonucu oluşturulan kuralları öngörülebilirlik, hukuki belirlilik gibi liberal hukuk teorisinin temel ilkeleri üzerinden bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Hume-Hayek çizgisinin bir takipçisi olan Barry, esasında parlamento faaliyetleri

¹³⁰ Zafer Gören, "Sosyal Devlet", **Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan**, DEÜ Yayınları, İzmir, 2000, s. 30-31.

¹³¹ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 58.

¹³² Ömer Anayurt, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 85-86.

¹³³ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 58.

sonucu meydana gelen tasarımlı yasalar veya kendiliğinden düzenin yapısal özelliklerini taşıyan hukuk sistemleri için ait olduğu geleneğin temel yaklaşımını sürdürmüştür. Fakat yine de izini sürdüğü bu geleneği zaman zaman bazı noktalarda eleştirmeyi, onu belli konularda törpülemeyi de ihmal etmemiştir.

Barry'nin kamu hukukunun özel hukukun alanını işgal etmesine ve yasama organının faaliyetlerinin özgürlükleri azaltıcı nitelikte kararlar almasına yönelik eleştirileri demokrasi eleştirisi incelenmeden ele alınamaz ve bunlar zorunlu olarak birbirlerine paraleldir. Düşünürün temel endişesi devletin büyümesi ve anayasal sınırlama mekanizmalarının bu büyümeyi kontrol altına alma noktasında yetersiz kalmasıdır. Buna göre, oy kaygısı güden siyasi grupların oy çoğunluğunu elde edebilmek uğruna kamu harcamalarını arttırması, anayasalar ile güvence altına alınması gereken mülkiyet ve sözleşme hakkı gibi temel hakların zayıflatılması özgürlükleri tehdit eden bir unsur karşımıza çıkar¹³⁴. Bu durum Barry tarafından, Batı demokrasilerinin benimsediği hukuk teorisinde meydana gelen köklü bir değişimle açıklanır: Çoğulcu bir toplum yapısına uygun olarak bireylerin kendi hayat planları doğrultusunda amaçlarını gerçekleştirebilecekleri hukuki alanı sağlayan özel kuralların yerini artık modern demokrasilerle beraber seçmenlerin baskısı sonucu – Barry'nin de sık sık ifade ettiği üzere – niteliği itibariyle müphem bir kavram olan kamusal amaçların sağlanmasına yönelik kuralların oluşturduğu yönlendirilmiş bir sistem almıştır¹³⁵. Yasama organlarının tek başlarına hukuku belirlemeleri modern eğilimlerle beraber üzerinde büyük oranda uzlaşa sağlanan bir konu olsa da bu pek çok liberal düşünür için tehlikelidir çünkü kurucu akıl anlayışının hukukun oluşturulmasında kabul görmesiyle karara bağlanan kurallar birey özgürlükleriyle kaçınılmaz olarak çelişecektir. Barry'nin ise esas itirazı devletin toplumdaki grupların baskısıyla sadece bireyin hak ve özgürlük alanını güvence altına alması gereken hukukun mahiyetini değiştirerek bu alanı işgal etmek pahasına kamu politikalarına hizmet eder bir hale getirilmesinedir. Locke'un belli şartlar altında bireysel özgürlükleri kısıtlayabileceği korkusuyla yasamanın sahip olduğu gücün sınırlanması gerektiği yönündeki kanısı¹³⁶, bu anlamda modern demokrasilere karşı şüpheyile yaklaşan Barry' de de gözlenebilmektedir.

¹³⁴ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 33-34.

¹³⁵ **A.g.e.**, s. 36-37.

¹³⁶ Ayşe Özkan Duvan, "Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke ve Montesquieu", **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, No. 1, 2019, s. 43.

Öte yandan Barry'nin kurucu rasyonalist anlayışın bir sonucu olmaktan uzak ve kendiliğinden düzenin bir parçası olarak gördüğü *common law* sistemi, ona göre öngörülebilirliğin sağlanması bakımından daha elverişlidir. Söz konusu hukuk sistemi, sosyal yaşamın içinde herhangi bir tasarlama faaliyetinden uzak, çok sayıdaki davanın planlanmamış bir sonucu olarak evrimleşerek bugüne ulaşmıştır. Yine de bu sadece bir kıyaslamadır. Barry'nin *common law*'a dair düşünceleri genel manada Hayek'in aksine daha negatiftir.

Common law, resmi hukukun toplumdaki ahlaki kuralların evrimleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Hukuk, toplumun ahlak anlayışından izler taşır. Barry, bunu sözleşme, mülkiyet ve haksız fiil hukuku üzerinden açıklar. Söz verme ve bunun üzerine gerçekleştirilen işlemler sözleşme hukukuna evrilmiştir. Haksız fiil hukuku ise zarar görenin bu zararın tazmin edilmesine dayanan meşru taleplerinin düzenlediği kurallara dayanır. Aynı şekilde mülkiyet hakkı, teorik açıklamalarından birini Locke'un yaptığı ve ahlaki haklar olarak da tanımlanan ilk sahiplik iddiasının veya şeylerin meşru transferlerinin sonucu mülkiyete yönelik hak kazanımlarının bir uzantısıdır¹³⁷. Locke'a göre insanlar dünya üzerindeki cansız varlıklar üzerinde özel bir hakka sahip olabilirler. Kainat, Tanrı tarafından onlara bahşedilmiş bir ortak kullanım alanıdır. Bu bahşedilen ortak alandan kişiler kendi emekleri ile birtakım kazanımlar elde ederlerse bunlar artık onlara aittir. Kişi tabiatın sağladıklarından bazılarını kendiliğinden bir şey ekler ve emekleri ile onu birleştirirse artık bu şeyler üzerinde mülkiyet sahibi olur. Ağaçtaki palamutlar herkesindir ta ki biri çıkıp bunları toplayıncaya kadar¹³⁸. Buna dayanarak, hukuk sistemlerinin yeni baştan tasarlanmasının mümkün olmadığını, bunların sosyal süreçlerle ilintili olduğunu belirtir¹³⁹.

Hayek de *common law* sistemini, kendiliğinden düzenin ürettiği, hukukun kaynaklarından biri olarak tanımladığı *nomosun* iyi bir örneği olarak görür¹⁴⁰. Barry ise bütün bunların yanında evrimci karakterini klasik liberal hukuk teorisi açısından problemli de görmektedir. Bir kere, kendiliğinden gelişen kurallar, gelişime açık bir hukuk öngörmemizi zorlaştırabilir. Geleneksel kuralların beklenenin aksine düzenli bir piyasa toplumuna yol açacağı kesin değildir. *Common law*, sosyal bakımdan

¹³⁷ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 37.

¹³⁸ John Locke, *Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet*, çev. Serdar Taşçı ve Hale Akman, İstanbul: Metropol Yayınları, 2002, s. 37-39.

¹³⁹ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 38.

¹⁴⁰ Aktaş, *Hayek' in Hukuk ve Adalet Teorisi*, s.103-104.

tutarlılığa sahip bir düzenin sürdürülmesini öngöreceğinden ona dışarıdan bakmak ve müdahale etmek söz konusu olmayacaktır. Bu sebeple yasa koyucuların geleneğe aykırı yenilikçi müdahalelerini gerekli görmektedir¹⁴¹.

Kendiliğinde gelişen hukuk anlayışının en iyi örneklerinden biri olarak *common law* ile ilgili birçok noktada Barry, Hayek'ten farklı düşünmektedir. *Common law*, Hayek' in evrimci sosyal teorisini açıklamaya son derece uygundur hatta bu noktada *common law*'un, onun kuramına ilham verdiği bile söylenebilir¹⁴². Hayek'e göre kendiliğinden doğan düzenin kuralları olarak nomos, belirli bir amaç için düzenlenmiş ve devletin kuralları olarak tanımlanabilecek olan thesis'e göre evrimci açıdan daha idealdir. *Common law* da toplum politikaları ile yahut hükümetin çıkardığı kanunlar yardımıyla değil tekil davalarda verilen kararlar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu, Hayek'in genişlemiş bir toplum düzeninin kurallarının kurucu akıl örneği olarak ele alınabilecek bir yasa koyucu tarafından geliştirilemeyeceğine yönelik inancına uygundur. Hayek'in özgürlükçü bir toplum için teorisinin merkezine yerleştirdiği evrimci düşünce hukuk anlayışını da şekillendirmiştir. Fakat Barry, bu tip bir evrimsel hukuk felsefesinin kabullerine katılmaz¹⁴³.

Ona göre, hakim kararları sonucu ortaya çıkan geleneksel hukukun serbest bir piyasa ortamını koruyacağını her zaman söyleyemeyiz hatta bunun sağlanması için yasaların oluşturulmasında aklımızı kullanmak zorunda bile olmalıyız. Barry, bu şüpheli yaklaşımında haklı olduğunu göstermek için kendiliğinden gelişen geleneksel hukukun sınırsız yasama yetkisini parlamento devredilmesi sonucunu doğurduğunu ifade eder¹⁴⁴. Parlamantonun hukuk yaratma yetkisinin bireylerin özgür eylemlerine yönelik koruyucu bir güvence sağlayan özel hukukun yerini alması klasik liberal teori açısından büyük bir tehlikedir. Fakat bu İngiltere'de, ironik bir şekilde, yazılı hukukun *common law*'a üstünlüğünü sağlayan anlayış, İngiliz anayasal düzenlemelerinin bir sonucudur. İngiliz anayasal düzeni kurucu rasyonalist bir anlayışın değil kendiliğinden doğan bir gelişmenin bir mahsulüdür. Bir zamanlar faydalı olsa da artık olumsuz sonuçlar doğurması engellenemeyen bu kurallar, pozitif hukukun zorunlu olarak hukukilik açısından önemli hale gelmesine engel olamamıştır¹⁴⁵. Onu bu yargıya iten

¹⁴¹ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 40-41.

¹⁴² Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek' in Sosyal Teorisi*, s.108.

¹⁴³ Barry, *Birey, Cemaat, Piyasa*, s. 21-22.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 24.

¹⁴⁵ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 52.

bir diğer sebepten büyük olasılıkla *common law*'un kapitalist bir düzen için mutlak bir şekilde gerekli olan öngörülebilirlik ve istikrar gibi güvenceler açısından bünyesinde tehlikeler barındıran, hakim kararlarından oluşan parçalı yapısıdır¹⁴⁶.

Özetle Barry, iktisadi hakların sivil haklar gibi korunduğu, şekli bir eşitlik anlayışının tesis edildiği, istikrar ve kesinlik arz eden, akıl-kurucu yöntemlerle açıklanan hukuksal bir sistemi gerekli görür. Böylece, anayasal düzenin de dahil olmak üzere sistemin daha rasyonel olarak şekillendirilmesini, kendiliğinden bir hukuk düzeninin tesadüflerine tercih etmektedir.

Barry'nin hukuka yaklaşımıyla Weber'in hukuki modernleşmeye dair biçimsel rasyonalitesi arasında pek çok benzerlik görülebilir¹⁴⁷. Weber'in hukuk kurallarının, belli davranışlara yönelik alışkanlıkların zamanla ve psikolojik bir adaptasyonla basit birer alışkanlıktan bağlayıcılığı olan birer pratiğe dönüşmesi ve bu tür davranışların bireylerin çoğu arasında yayılması ile kişiler arasında bunlara uyulacağı noktasında bilinçli ya da yarı bilinçli bir beklenti oluşması noktasında bir görüş birliği ile meydana gelmesi ile¹⁴⁸ Barry'nin hiçbir hukuki düzenin yeni baştan taratılamayacağını belirtmesi arasında hukukun köklerinin toplumların sahip olduğu adetlere dayanması anlamında bir benzeşlik vardır.

Bunun ötesinde Weber'in formel rasyonalitesi Barry'nin hukuku yaklaşımını anlamak bakımından daha açıklayıcıdır. Weber'e göre iki tür rasyonel davranış vardır. Bunlardan biri değerlere yönelik olan tözsel rasyonalite diğeri ise biçimsel rasyonalitedir. Tözsel rasyonalite, kişinin adalet, özgürlük gibi birtakım değerlerin ışığında ulaşmak istediği hedeflerinde gerçekleştirdiği eylemlerin değerlendirilmesi ile ilgili iken, amaçlarla ilgili olan rasyonel davranış kişinin somut yaşam planlarına göre hedeflerine ulaşabilmek için eylemlerini düzenlemesi ile ilgilidir¹⁴⁹. Bu düşünce, Weber'in hukuku ele alışında da kendini gösterir. Modern kapitalist toplumların en önemli özelliği olarak hukukun formel rasyonaliteye uygun olması gerekmektedir. Çağdaş ve ussal hukuk ise hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik açısından

¹⁴⁶ Aktaş, **Hayek' in Hukuk ve Adalet Teorisi**, s. 105.

¹⁴⁷ A.g.e.

¹⁴⁸ Max Weber, **Economy and Society**, Berkeley, CA: University of California Press, 1978, s. 754.

¹⁴⁹ Niyazi Öktem, "Max Weber", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 54, No. 1-4, 1994, s. 373.

belirsizliklere yer bırakmayan hukuktur¹⁵⁰. Hukuk kuralları, bunun bir örneği olarak kodifiye edilmiş ve sistematikleştirilmiş olmalıdır, rasyonel araçlar kullanılarak, kuralların sosyal realiteye uygun bir biçimde kanunlaştırılması sağlanmalıdır¹⁵¹. Bunlarla Barry'nin kendiliğinden hukuka yönelik eleştirileri arasında paralellikler mevcuttur. Ayrıca Weber'in rasyonel hukuka ve biçimselliğin sağladığı güvencelere bir tehdit olarak gördüğü maddi hukuka yönelik kavramlara eleştirileri arasında paralellikler mevcuttur. Ayrıca Weber'in rasyonel hukuka ve biçimselliğin sağladığı güvencelere bir tehdit olarak gördüğü maddi hukuka yönelik kavramlara dayanan talepler karşısındaki endişesi¹⁵² ile refah istemlerinin devletin büyümesine ve hukukun politikaya kurban edilmesine sebep olduğuna dair iddiası¹⁵³, Barry'nin modern demokrasilerin yol açtığı bir problem olarak kamu hukukunun alanının özgürlükleri daraltma pahasına genişlemesi olarak açıkladığı sorunsal büyük ölçüde benzeşmektedir.

¹⁵⁰ Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, s. 24.

¹⁵¹ Osman Gökhan Antalya, **Hukuk Teorisi Cilt:1**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2020, s. 64.

¹⁵² Weber, **Economy and Society**, s. 884.

¹⁵³ Engin Topuzkanamış, "Max Weber' de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, No. 2, 2012, s. 270.

3. BÖLÜM: RAWLS VE BARRY'DE SOSYAL ADALET DÜŞÜNCESİ: BİREY ve ÖZGÜRLÜK KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA

I. Bireyciliğe Yönelik İki Farklı Bakış Açısı

A. Modern Hukuk Döneminde Bireyciliğin Doğuşu

Batı düşüncesinde modern dönem ile beraber insanı sosyal yaşamın içinde ancak bir topluluğun parçası olarak gören telakki değişmiş, modern yaşam ile birlikte kişinin kendini sahip olduğu özgürlük ile yeni baştan yarattığı, tek başına bir değer ifade ettiği ve en önemlisi yaşam amaçlarını, kendi iyisini seçebildiği bir birey düşüncesine evrilmiştir. Dolayısıyla artık bireyin varoluşu toplumun hedef ve amaçlarından ileridedir ve daha önemlidir. Birey her şeyin ötesinde hak sahibi bir öznedir. Ne olmak istediğine ancak kendi karar verecektir¹⁵⁴.

Bireyin kazandığı bu merkezi önem kaçınılmaz olarak iktidar ile ilgili güç ilişkilerinde de değişikliklere sebep olmuş, meşruiyetin odağını değiştirmiştir. Meşruiyet, kısaca açıklayacak olursak, siyasal iktidarın niçin var olduğunun izahıdır. Yönetenlerin ellerindeki iktidarın, yönetilenler tarafından kabul edilmesi, onaylanmasıdır. Geleneksel iktidarın varlığını sürdürdüğü Orta Çağ boyunca din başka hiçbir boşluk bırakmadan siyasal iktidar için tek meşruiyet kaynağı olmuştur. Modern devletin doğuşu ile siyasal iktidarın meşru dayanağı zemin değiştirerek Tanrı'nın iradesinden bireyin iradesine geçmiştir. Böylece bireyler tarafından inşa edilen siyasal düzen her türlü teolojik belirleyicilikten uzaklaşarak sekülerleşmiştir¹⁵⁵. Modern devlet ile beraber doğan yeni anlayış insanı hiyerarşik bir sistem içinde yazgısına boyun eğen ve eşitsizlikleri kabule hazır, toplumsal katmanların en üstlerinde yer alanlara güçlü bir itaatle bağlı; kralın, senyörün bir “kulu” olmaktan çok uzak artık kendi hayatını inşa etme hakkına sahip dönüşebilen ve dönüştürebilen aktif bir özne olarak görme arzusunu taşımaktadır.

¹⁵⁴ Will Kymlicka, “Yükümsüz Özne”, **Liberaller ve Cemaatçiler**, der. Andre Berten, Pablo da Silveira, Herve Pourtois, çev. Başak Demir vd., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 231.

¹⁵⁵ Enzo Baldini, “Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite Sorunu”, **Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite**, ed. Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012, s. 16.

Machiavelli, bireyin doğuşuna uzanan bu yolun ilk basamağı olarak kabul edilebilir. En azından bireyciliğin hukuki ve siyasi tüm boyutlarıyla ortaya çıkabilmesi için gerekli fikri ön hazırlıkları yapmıştır. Arzusu İtalya'nın siyasi birliğini kurmaktır. Bunun için güçlü, merkezileşmiş bir yönetimin gerekli olduğuna bunun da ancak dünyevi ilişkiler kapsamında siyasi birliği ve bütünlüğü sağlamakla mümkün olacağına inanıyordu¹⁵⁶. Hükümdarın gücü mutlak olmalıysa Kilise'nin siyasi-hukuki düzendeki belirleyicilik iddiasından vazgeçmesi gerekmektedir. Bu, dünyevi ilişkiler içinde insanı Tanrı'nın bir kulu olarak değil, hükümdara itaat eden yönetilenlerden biri olarak tanımlanmasını gerektirecektir¹⁵⁷. Siyasi birlik için de din ancak gerektiğinde bir araç olarak kullanılabilir ama bir meşruiyet unsuru değildir. Aslından Machiavelli, güçlü bir hükümdarın merkezileşmiş idaresini düşünürken dışsal hiçbir kaynağa dayanmaz, ne Tanrı ne halk ne hükümdarın kökeni¹⁵⁸. Böylece Orta Çağ düşünürlerinden ayrılarak siyaseti din ve ahlaktan ayrı olarak ele alır.

Modern devlete doğru giden süreçte geleneksel, kutsal, Tanrısal kaynakların hakim olduğu yönetim modelini reddederek siyasi iktidarı dünyevi sınırlar içinde düşünmüş¹⁵⁹ bu da iktidar-halk ilişkisini yeni bir tarzda ele almanın kapısının aralanmasına neden olmuştur.

İktidarı cismanileşmiş zemine oturtmasının yanında Orta Çağ düşüncesinde yarattığı ikinci bir kırılma insanı ele alışı ve yöntemi ile ilgilidir. Esasında onun, özünde kötü olarak nitelendirdiği insan ile Hristiyanlığın cennetten kovulan günahkar ve kusurlu insanı benzerdir fakat Machiavelli geleneksel söylemde hakim olduğu gibi insanın doğal bir biçimde iyiye, kemale yöneleceğini kabul etmez ve bununla bağlantılı olarak mükemmelliğe ulaşma noktasında belirli bir amaçları da yoktur. İnsan doğuştan kötüdür ve nasıl erdemli olmasını sağlayacak doğal eğilimleri yoksa toplumsal olmaya yönelik kendiliğinden gelen bir arzu da taşımaz. Özetle insan doğası gereği kötü ve kesin bir şekilde bencildir¹⁶⁰. Bu ona göre kendi başına övgüye ya da yergiye değer bir tespit değil, yalnızca bir gerçekliktir. İnsanı ele alırken sahip olması gerektiğini düşündüğü erdemleri sayarak vakit kaybetmez; onu olduğu gibi ele alır ve

¹⁵⁶ Cemal Bali Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998, s. 61.

¹⁵⁷ Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, s. 51.

¹⁵⁸ Cemal Bali Akal, "Machiavelli, Makyavelizm ve Meşruiyet Sorunu", **Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite**, ed. Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Yayınları, 2012, s. 39.

¹⁵⁹ Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, s. 53.

¹⁶⁰ Leo Strauss, **Politika Felsefesi Nedir?**, çev. Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000, s. 78.

bu kavrayış içinde yapılması gerekenin ne olduğunu açıklar. Bu noktada Machiavelli'nin insan tasavvurunun modern birey anlayışında var olan belli öncüllerle paralelliği ve hatta bunlara zemin hazırladığı görülebilir. Bu sebeple liberal bireyciliğin kökleri Hobbes ve Locke'tan önce Machiavelli'ye uzanır¹⁶¹.

Machiavelli her ne kadar modern devlet ve bireycilik düşüncesine zemin hazırlasa da Hobbes bu kavramları daha yetkin bir şekilde bizlerle tanıştırmada ona göre bir adım öndedir. Çünkü her ne kadar klasik siyasi düşünceden belli sapmaları olsa da doktrininin temelinde hükümdarın şahsında toplanan egemen güç vardır. Machiavelli'nin amacı prensin başarıya ulaşmasıdır. Yasanın hazırlanmasına halk etki edebilir fakat bu asla bir hak değildir¹⁶². Hobbes'ta ise durum farklıdır. İnsanlar arasında durmaksızın süren bir karmaşa halinin yine insanlar tarafından yapılan ve devleti meydana getirecek bir sözleşmeyle açıkladığı devlet teorisini, bireylerin iradelerine dayandırır¹⁶³. Bir egemen varlığının kabul edilebilirliği, birbirleri için tehdit unsuru olan kişilerin güven içinde yaşamalarına, sahip oldukları hak ve özgürlüklerin saldırılardan uzak olmasına bağlıdır. Dolayısıyla Hobbes ile beraber, siyasi iktidarın meşruiyet odağı bireyin temel haklarını işaret etmeye başlamıştır.

Hobbes da Machiavelli gibi geleneksel insan doğası kavrayışından uzaktır. Bireyler doğuştan sosyalleşmeye yatkın değildir; aksine bencil ve hırslıdırlar. Böylece doğal şartlarda bir arada bulunamazlar. Toplum, aklın kurucu gücüyle meydana gelebilir. Toplumu kurmayı gerektiren temel neden “insanın insanın kurdu” olmasıdır. Tabi halde her istediğini yapan, daima hazza yönelen ve birbirleri üzerinde tahakküm kurmaya çalışan insanlar, en büyük korkuları olan ölüm karşısında çaresiz kalmış ve güven içinde yaşama arzusuyla belli şeyleri yapmaktan feragat ederek devleti meydana getirirler¹⁶⁴.

Modern birey anlayışının doğuşunda etkili bir diğer düşünürse sözleşme kuramcılarından biri olan Locke'tur. Doğanın tüm insanları eşit, hür ve bağımsız kıldığını düşünür. Herkes aynı oranda değere sahipse kimsenin kimse üzerinde hakimiyeti söz konusu olamaz. Hobbes'tan farklı olarak devletin varlık nedenini doğal haldeki karmaşanın durdurulup güvenliğin sağlanmasına bağlamaz. Devlet, bireylerin

¹⁶¹ Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, s. 54.

¹⁶² Akad, Dinçkol, Bulut, *Genel Kamu Hukuku*, s. 115-116.

¹⁶³ Martin Loughlin, *Kamu Hukuku Kavramı*, çev. Defne Orhun, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 54.

¹⁶⁴ Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, s. 94-95.

özgürlüklerine, hayatlarına veya mülkiyetlerine zarar gelmesi durumunda tarafsız bir yargıç olarak kanunları uygulayacaktır¹⁶⁵. İktidara ancak belli amaçları gerçekleştirmesi için ve yönetilenler tarafından verilen sınırlı yetki fikri Locke'un modern anayasa düşüncesine yaptığı katkılardan biridir zira anayasacılığın temel prensibi kurucu gücün daima halkta olduğu ve yönetime tanınan yetkinin halk tarafından bahşedildiğidir¹⁶⁶.

XVIII. yüzyılda devlet-birey-toplum ilişkileri bakımından ortaya çıkan ve bu yüzyılda meydana gelen Fransız Devrimi'nden de etkilenen bu yeni modele göre halkın iradesine dayanan siyasal iktidar düzenlediği hukuk kurallarıyla özgür ve eşit bireylerin istedikleri ekonomik girişimleri yapabileceği, istek ve arzularını tatmin edebileceği, güvenli alanı sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla devletin bireylerin ahlaki bir yaşama sahip olmaları için onlara dayatabilecekleri bir şey yoktur. Amaç erdemli bireyler yaratmak değildir, amaç bireylerin özgürlük ve haklarını koruyacak hukuki bir düzen sağlamaktır. Bununla birlikte Sanayi Devrimi ile beraber sosyal ve ekonomik hayatta meydana gelen değişimler kişi-iktidar ilişkisi ve birey kavramı bakımından da bazı farklılaşmalara neden olmuştur¹⁶⁷.

Klasik liberalizmin birey anlayışı kendi çıkarı peşinde koşan ve bunu maksimize etmeyi amaçlayan bireyi odağına alır¹⁶⁸. Kişilerin kendi menfaatini artırma mücadelesi onları rekabetçi ve bencil yapacaktır. Her bireyin yalnız başına bunu gerçekleştirebilecek gücünün olduğu varsayılır. Sosyal liberalizm ise akılcı, hazcı, bencil menfaatleri için mücadeleden ödün vermeyen bu soyut birey anlayışını eleştirir. Kişiler yaşamda kendi yollarını çizme noktasında tutkulu olabilirler ve kendi faydalarına olanı bilip bunu tanımlayabilirler; fakat bireyler kendilerini düşündükleri gibi aynı zamanda başkalarını da düşünebilmektedirler. Hem topluma hem de diğer bireylere karşı sorumluluk alma noktasından hevesli olmaları için hiçbir engel yoktur, bunun bireycilikle bağdaşmayan bir yanı olamaz. Kendini geliştiren, yetkin biri yeri geldiğinde hazlarından vazgeçip başkalarına yardımda bulunabilir¹⁶⁹. Bireyciliğin bu şekilde de anlaşılabilceğini savunan yaklaşımlar bireylerin sahip olduğu hakların korunması ile ilgili farklı kuramların geliştirilmesinin de önünü açmıştır. Buna göre

¹⁶⁵ Locke, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet**, s. 24-26.

¹⁶⁶ Loughlin, **Kamu Hukuku Kavramı**, s. 44-45.

¹⁶⁷ Akad, Dinçkol, Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, s.161.

¹⁶⁸ Gül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısılcında Refah Devleti**, s. 24.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 33-34.

kişiler sadece topluma karşı hak sahibi öznel olarak tanımlanamazlar, onlar aynı zamanda bu topluma karşı belli yükümlülükler de taşırlar ve başkalarına karşı sorumlulukları vardır¹⁷⁰. Haklar ve yükümlülükler bir bütünü tamamlayan iki parça gibi birbirini gerektirir.

Liberalizme yönelik bu iki kavrayış, bireyin merkezde olması, meşru siyasi iktidarın bireylerin temel haklarına dayanması gibi ilkelere sahip olmak bakımından benzer nitelikler taşırsalar da bireyin devletle kurduğu ilişkiler bağlamında ortaya koyduklarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Toplumsal kurumları ve sosyal fenomenleri bireyden yola çıkarak açıklamaya çalışan metodolojik yaklaşım hem sosyal liberaller için hem klasik liberaller için ortakken sosyal liberaller yalnızca atomize olmuş bireylerden oluşan toplum yapısı yerine birbirlerine dayanışma bağlarıyla bağlı fertlerin oluşturduğu çeşitli sosyal, ekonomik kuruluşların da sosyal bütünün bir parçası olduğunu kabul ederler. Birey aslında belli bir geçmişi, sosyal bağları olması açısından somut bir varlıktır. Kişiler hem toplumsal bağlantıları göz önüne alınarak değerlendirilir hem de biraz önce bahsedilen hukuki varlığa sahip kurumlara mensup olabilirler. Bu mensubiyet bireyin toplumdaki ve toplumsal tüm yapılardan önce geldiği gerçeğini değiştirmez. Sendikalar, dernekler ve siyasi partiler aynı devlet gibi bireyin hizmetindedir ve ondan ayrı özgül bir değeri yoktur¹⁷¹. Bireylerin sosyo-ekonomik şartlarının iyileşmesine hizmet eden bu kurumlara devletler tarafından anayasal güvenceler verilmektedir. Söz gelimi, 1982 Anayasası sendika kurma ve buna bağlı olarak gelişen grev ve toplu sözleşme hürriyetini sosyal haklar bağlamında kabul ederek koruma altına almaktadır¹⁷².

Özetle bireyin sahip olduğu hakların korunması noktasında farklı bakış açılarıyla açıklanmaktadır. Bunlardan ilki bireye kendi üzerinde tam söz sahipliği hakkı verirken diğeri bireyi sahip olduğu hak ve yükümlülüklerle tanımlayan anlayıştır ki bireye toplum karşısında haklar tanıdığı kadar yükümlülükler de yükler¹⁷³. Bireyin ele alınışındaki bu farklılığın liberalizmin II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünyada karşılaştığı krizler için bir açılım mı getirdiği yoksa liberal değerlerden bir sapma anlamına mı geldiği sorusu farklı fikirleri ortaya çıkaran ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir.

¹⁷⁰ Zeynep Özlem Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul: Büke yayıncılık, 2003, s. 97.

¹⁷¹ Göze, **Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, s. 205-206.

¹⁷² Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2014, s.153.

¹⁷³ Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, s. 123.

B. Bireye İlişkin İki Farklı Fikir: Rawls ve Barry’de Bireyin Anlamı

Bütün bu açıklamalar ışığında Rawls’un teorisinin liberal birey anlayışı ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden önce Adalet Teorisi’nde amacının faydacılığa alternatif bir düşünce yaratmak olduğunu söyler. Buradaki temel kaygısı çoğunluk karşısında bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin korunmasıdır. Toplumun yararı, en fazla sayıdaki kişinin mutluluğu için bireylerin feda edilmesine karşı çıkar. Toplam yarar, adaletli olanın ne olduğu sorusuna verilecek cevaplarda bir önem ifade etmez. İnsanların saygıya değer ve onurlu varlıklar olmaları onların araçsallaştırılmalarını meşru hale getirecek her türlü iddiayı ortadan kaldırmaktadır. Yararcılığın sonuçsalcı etik anlayışına hak temelli bir savunu ile karşılık verir. Böylece çoğunluğun talepleri karşısında azınlığın varlığının yitip gitmesine itiraz eder. Hiçbir yüce amaç bireyin dokunulmaz değerine zarar veremez. Bu korunaklı alanla beraber Rawls için birey, aynı zamanda kaderini kendi elleriyle inşa edebilmek adına içinde yaşayacağı toplumu dizayn etme gücüne de sahiptir.

İyi düzenlenmiş toplumun temelini oluşturacak adalet ilkelerini seçmek için bireyler bir toplum sözleşmesi yaparlar. Çünkü birey ile ilgili liberal tutum öncelikle kişilerin otonom varlıklar olarak kabullerini gerektirir. Otonom birey seçme hakkına sahip olan bireydir. Kendi eylemlerini ve bunları düzenleyecek yasaları kendi seçimleriyle meydana getirir. Kişiler istedikleri sonuca yönelebilirler ve bunu yaparken başkalarına zarar vermemeye özen gösterirler¹⁷⁴. Rawls’un ortaya koyduğu kuram ile kendi toplum projesine ulaşma yolunda sahip olduğu öncüllerden birisi de bu anlamda bireylerin otonomisidir.

Kuramının adil olana iyi karşısında öncelik veren kabulü ise liberal toplumlarda çok sesliliğin ve hoşgörünün yaratılmasına imkan tanır. Hiçbir kapsamlı iynin bireylere dayatılamayacağı bir ortamda devlet nötrdür. Bireysel otonomi ve özerkliğe verilen anlam devletin farklı görüşler arasında tarafsız bir konumda kalmasını garantiler¹⁷⁵.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 127-128.

¹⁷⁵ Yasemin Işıktaç, “Dikkat Cehalet Peçesinde Yırtık Var”, **HFSA: Hukuka Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, ed. Hayrettin Ökçesiz, Gülriz Uygur, Saim Üye, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 30.

Topluma karşı bireyin haklarını önceleyen yaklaşım, Barry'nin de fikirlerinin ana iskeletini oluşturur. Bu açıdan kolektivizmin her türüne karşı çıkar. Klasik faydacılığı ele alış şekli, Rawls'un bu konudaki eleştirilerine paraleldir. Kişilerin birbirleri arasında bir ayırım gözetmeksizin mutluluk ve hazlarını arttırmanın eşitlikçi ve bireyci bir yan taşıdığını kabul etse de bu tutumun ortak belli değer yargılarının topluma dayatılmasına sebebiyet vereceğini ifade eder; fakat bununla beraber başka bir tehlikeye daha dikkat çekmektedir. Toplam faydayı maksimize eden genel yararın tespiti nasıl mümkün olacaktır? Faydacılara göre hukuki düzen genel yarara göre biçimlendirilmelidir. Hükümetler genel yarar neyi gerektiriyorsa onu yapmalıdır. Bu da kanun koyucuya çok geniş bir takdir yetkisi verilmesi sonucunu doğurur. Barry'e göre faydacı düşünce keyfiliğe yol açabilecek böylece anayasal kuralların bağlayıcılığını zedeleme tehlikesi yaratacaktır. Kanun koyucunun da kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan bir birey olduğu kabul edilirse faydacılığa dayanan usullerle meydana getirilecek hukuki ve siyasi düzenin genel faydayı arttıracak şekilde işlediği yönündeki kanı şüpheli hale gelecektir¹⁷⁶.

Barry, bireyin evrensel olduğu kabul edilen belli özelliklere sahip olduğu yönündeki klasik liberal görüşü benimser. Kişilerin yardımlaşmaya, dayanışmaya, başkalarına iyilik yapmaya yönelik bazı eğilimlere sahip olsalar ve bununla ilintili olarak gönüllü yardım faaliyetlerinde bulunsalar da toplumsal bir düzen kurma noktasında gerçekçi bir düşünce geliştirebilmek için insanlarda baskın olan yanın bencillik ve kıt imkanlar karşısında sahip olunan sınırsız arzular olduğu kabul edilmelidir. Onların iyiliksever yanları, menfaatlerini azamileştirme çabalarının yanında yeterince güçlü değildir ve bu kabul de başta devletin rolünün belirlenmesi konusunda olmak üzere pek çok konuda Barry'nin düşüncelerinin yönünü belirlemiştir.

Rawls'un kişi anlayışına bakacak olursak onun da bireyi kendi çıkarını bilmek ve onu aramak bakımından rasyoneldir; fakat bu kişiler, aynı zamanda birbirlerinin menfaatlerine kayıtsızdırlar da. Bu da onları kıskançlıktan ve tamamen bencil olmaktan uzaklaştırır. Yine de kişilerin egoist güdülerden bir ölçüde uzak olmaları onları tam anlamıyla diğerkâm yapmaz. Rawls da insanların ulaşmayı istedikleri bakımından bir kıtlık durumu olduğunu kabul eder. Bu kıtlık halinde bireyler sınırlı

¹⁷⁶ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 137,140.

bir diğerkâmlık örneği gösterirler¹⁷⁷. Tüm bunlarla beraber Rawls'un insanı ele alışı, onların rasyonel olduğu kadar makul olma özelliğine sahip olmalarıyla Barry'nin sadece kendi kişisel çıkarını ön plana alan birey anlayışından farklıdır. Barry gerçekçi bir düzlemde hareket edebilmek için bireyleri bencil olarak tanımlar. Rawls için de kişiler kendi çıkarları peşinde koşmaktan vazgeçmiş olmamakla beraber onların belirleyici bir diğer özelliği de kendileriyle beraber diğer insanları da göz önünde bulunduran makul bireyler olmalarıdır. Hem makul hem de rasyonel olan kişiler toplumsal işbirliğine ve uzlaşmaya hazırdırlar¹⁷⁸.

Esasında Barry de Hobbesçu bir bakış açısıyla insanın insanın kurdu olduğu ve kişisel menfaatlerin kişileri kaçınılmaz olarak kaosa sürüklediği karamsar tabloyu tam anlamıyla kabullenmez ama o, bireylerin durumu hakkındaki tespitlerinde gerçekçi bir noktadan başlamayı önemser. Çünkü bu gerçekçi bakış açısı liberalizmi sıg bir ideoloji olmaktan kurtaracaktır. Buradaki temel farklılık şudur: Rawls'da makul ve diğerkâm olan birey düşüncesi hukuk, toplum ve siyaset ile ilgili süreçlerde alınan kararlara bir dayanak teşkil eder. Oysa Barry toplumsal kurumları açıklarken kişilerin iradelerine bağlı durumlarda bireylerin kendi yararlarını daima arttırma güdüsünün egemenliği altında oldukları düşüncesinden hareket eder. Bu sebeple hükümetlerin de yasama organlarının da bireylerden teşekkül ettiğini hatırlatarak bunlara anayasal kısıtlamalar getirmektense geniş takdir yetkileri verildiğinde herkesin faydasını önceleyen kararların alınması yerine kişisel menfaatlerin etkisinde düzenlemelerin yapılacağını kabul eder. Bu temel kabul, onun kamu yararı ve demokrasiye dair düşüncelerinde de etkili olmuştur.

Demokrasinin haklılaştırılması, onun ahlaki olarak gerekçelendirilebilmesi bireylerin otonom varlıklar olarak kamusal karar alma süreçlerinde kendi kişisel çıkarlarının korunması için eylemde bulunabilmelerine bağlıdır¹⁷⁹. Bu durum kendi içinde bir soruna neden olabilir. Kişilerin kendi çıkarlarının peşinde koştuğu bir toplumda kamusal yarardan bahsedilebilir mi? Bu söz konusu olsa bile kamu yararının birey haklarının zaman zaman ihlaline yol açması mümkündür. Ayrıca böyle bir kavramın varlığı kabul edilse bile onun içeriğini tespit etmek kolay olmayacaktır. Barry yine de belirli şeylerin kamusal bir biçimde sağlanmasının bireysel çıkarlara

¹⁷⁷ Solmaz Zelyüt Hünler, **Rawls ve MacIntyre İki Adalet Arasında: Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı**, Ankara : Vadi Yayınları, 1997, s. 41-44.

¹⁷⁸ Işıktaç, "Dikkat Cehalet Peçesinde Yırtık Var", s. 32.

¹⁷⁹ Oktay Uygun, **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal, Felsefi Boyutlar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 369.

daha uygun olduğunu düşünür. Özel işlemlerle yeterli bir şekilde sağlanabileceğini kabul etmediği bu tip kamu malları kişilerin özel yararı ile kamusal yararın ortak noktada birleştiği alanları oluşturur. Hukuk ve devlet, dış saldırılara karşı savunma, özel mülkiyet ve anayasal düzen bu kesişim noktalarından bazılarıdır. Dolayısıyla kişisel çıkarlarının mevcudiyetine rağmen kamusal yarar da söz konusu olabilir¹⁸⁰. Fakat Barry, kamusal refahın arttırılmasına yönelik ve daha çok kişinin çıkarlarına fayda sağlanmasını amaçlayan bir kamusal yarar yorumundan uzak durmaktadır. O, daha çok, kavramın sınırlı bir şekilde ele alınmasını toplumsal kararların bireysel hakları ihlal etmemesi için yönetime sıkı sınırlandırmalar getirilmesini gerektiren dar yorumlama biçimini benimsemektedir¹⁸¹.

Kamu yararının hukuki önemi, insan hakları belgelerinde hakların sınırlama sebeplerinden biri olarak alınmasıdır. Anayasalarda yer alan temel hak ve hürriyetlerin meşru kısıtlama sebeplerinden biri de kamusal yararın tesis edilmesi olarak görülür. Yasama organları işlemlerinde hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak kamu yararına dayanmalıdır¹⁸². Kavram, bugün bireyi merkeze alan ve toplumu merkeze alan iki farklı yaklaşımla ele alınıyor¹⁸³. Barry'nin bireyden yola çıkan bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.

Barry, bununla ilintili olarak, günümüzde geliştirilen birçok demokrasi tanımından en çok liberal demokrasinin demokrasi kavramının mahiyetini tam olarak karşıladığını ifade eder. Sosyal demokrasinin, geniş katılımı ve toplumsal eşitliği sağlama amacını taşıyan tanımını demokrasinin esas sahip olması gereken ayırt edici manası dışında birçok ahlaki kavram ve amaçla beraber ele alınmasını bir sorun olarak görürken bunu “iyi toplum” idealinin gerçekleşme yöntemi olarak kabul etmenin kavramın anlamının ayırt ediciliği bakımından bir karmaşaya sebebiyet verebileceğini iddia eder. Anayasal bir demokrasi gerçekte ne bu ahlaki kavramlarla ilgilidir ne de çoğunlukçu bir yöntemin benimsenmesiyle kamusal yararı azamileştirmeyi amaç edinir. Demokrasi, kişisel hak ve özgürlüklerin anayasalar tarafından güvence altına alınmasını sağlayan usulleri içerir. Liberalizmin savunduğu katılım hakları, siyasi

¹⁸⁰ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s.312-313.

¹⁸¹ **A.g.e.**, s.312-313.

¹⁸² Eren, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s.591.

¹⁸³ Uygun, **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal, Felsefi Boyutlar**, s.379.

eşitlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri, liberal demokrasi tanımını, demokrasinin özü ve ruhuna daha uygun hale getirir¹⁸⁴.

Barry, demokrasinin özellikle XX. yüzyılda içerdiği anlamı tehlikeli bulur. Hükümetlerin oylarını maksimize etme amacıyla aldıkları yeniden dağıtım kararlarının mülkiyet hakları dahil birçok özgürlük açısından tehlikeli olduğunu ifade etmesinin yanında bunun anayasal güvenceleri etkinsizleştirerek çoğunluk istibdadına yol açtığını dile getirmektedir. Anayasanın üstünlüğünün zayıfladığı bir toplumda bireysel özgürlükleri garanti altına almak için orijinal bir çözüm önerisi sunar. Baştan başa yeknesak kuralların ve tek bir hukuk sisteminin mevcut olduğu devlet yapısından federatif bir düzen, siyasi iktidarların mensuplarını yitirmemek için belli konularda onları daha dikkatli olmaya itecektir. Bu, kişilerin sahip oldukları özgürlükler açısından başka bir öneme daha sahiptir. Giriş çıkışların serbestçe gerçekleştirilebileceği devletler, bireylerin öznel tercihlerine daha uygun sistemleri tercih etmelerini sağlayacaktır. Hukukun üstünlüğünün ötesinde hiçbir yeknesak kurallar bütününe hakimiyetine izin vermeyen bu fikir, fertlerin sahip oldukları hakların çoğunluk karşısında tehlikede olduklarını gördükleri durumda başka bir siyasal otoritenin sınırları içine girmelerini mümkün kılacaktır. Federatif düzen önerisiyle Barry, liberal toplumlarda var olan çeşitlilik karşısında azınlığın tercih hakkına sahip olmasını sağlayan bir reçete sunmaya çalışmaktadır¹⁸⁵.

Rawls'un ideal bir demokrasinin mevcudiyeti için öngördüğü şartlardan biri vatandaşların ve toplumsal grupların kamusal tartışmalar yürütürken, yapılan kanunların meşruluğu değerlendirilirken ve buna bağlı siyasi politikaların üretilmesi aşamasında dar bir bakış açısıyla yalnızca kendi menfaatleri peşinde koşmamaları gerektiğidir. Bütün bu kamusal tartışmalar ortak iyi kavramı etrafında şekillenmelidir¹⁸⁶. Ortak iyiyi sağlamanın gerekliliği ve mümkün oluşu Rawls'un makul birey anlayışına uygundur. Barry ise kişilerin kendi veya içlerinde bulundukları grupların çıkarlarını kolayca bir köşeye itebileceğine inanmaz. Hatta anayasal tahditlerin yokluğunda grupların kendi çıkarları sebebiyle aldıkları kararların veya yarattıkları baskıların bir çoğunluk istibdadına sebebiyet verebileceğini söyler.

¹⁸⁴ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 326.

¹⁸⁵ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s.56-57.

¹⁸⁶ Joshua Cohen, "Deliberation and Democratic Legitimacy", **The Good Polity: Normative Analysis of the State**, ed. Alan Hamlin, Phillip Petit, New York: Blackwell, 1989, s. 18.

Rawls için demokratik düzenin bir başka özelliği de adil bir toplumda siyasi fırsatlar ve güçlerin ekonomik ve sosyal durumdan bağımsız olması ile ilgilidir. Bu sebeple siyasi hak ve özgürlüklerin adil değerinin sağlanması gerektiğini düşünür. Bunun için siyasi partilerin maddi açıdan desteklenmesi ya da ekonomik ve sosyal açıdan güçlü baskı gruplarının menfaatleri tarafından hukuki ve siyasi süreçlerin belirlenmesinin engellenmesi yine bu amaçla refah eşitsizliklerini giderici vergi uygulamalarına başvurulması gibi önlemlerin gerekliliğini vurgular¹⁸⁷. Rawls için demokrasi sosyal ve ekonomik eşitliği büyük ölçüde sağlayan bir idealdir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere Barry, demokrasinin ahlaki ilkeler, moral değerlerle tanımlanmasına karşı çıkar. Bütün bu ilkeler başka bir şeydir demokrasi siyasi bir kavram olarak başka bir şeydir. Demokrasinin bu tip amaç-durumlarla ilgili olması onun anlamını bulanıklaştıracaktır. Dahası demokrasiye yüklenen eşitlik misyonu zamanla bireysel özgürlüklere yer bırakmayacağı için tehlikelidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, liberalizmin bireyi atomize olarak kabul eden, onu toplumda yalnızlaştıran, yabancılaştıran kişi düşüncesi Rawls'ta yoktur. Rawls da bireyi kuramının temeline yerleştirmesi bakımından bireyci öncüllerden hareket eder; fakat aynı zamanda insanı sosyal bir varlık olarak görür. Hakkaniyete dayalı toplumsal işbirliğini yine insanın bu sosyal olan doğasına dayandırır. Birey ile toplum arasında bireyin sorumluluklarını da içeren bir bağ vardır. Kamusal süreçlere yön verme noktasında kişiler rasyonel olmaktan çok makuldürler¹⁸⁸. Kişilerin makul olması onların sadece ortak iyiye göre davranmaları anlamına gelmemekle beraber aynı toplumda yaşadıkları diğer fertlerin de eşit ve özgür olarak var olmalarını sağlayabilecek işbirliğine dayalı bir sosyal düzeni tercih etmeleri anlamına gelmektedir¹⁸⁹.

Barry'de bireyler iyilikseverliğe yönelik sınırlı bir meyil taşırlar. Dolayısıyla insanlarla ilgili Rawls'un yaptığına benzer iyimser bir bakış açısının özgürlüklerin çoğunluklar tarafından kısıtlanmasına ve kaçınılmaz olarak kamu yararının zarar görmesine yol açacağına inanır.

¹⁸⁷ Cohen, "Deliberation and Democratic Legitimacy", s. 18-19.

¹⁸⁸ Gülriz Özkök, "John Rawls'un Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi", (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999), s. 271.

¹⁸⁹ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 93.

II. Liberal Özgürlük Teorisinde Yol Ayrımları

A. Özgürlüğe Dair Bir Tartışma: Negatif Özgürlük- Pozitif Özgürlük

Özgürlüğün hukuk tarafından nasıl korunduğu, haklarla ilişkisi, eşitlikle karşı karşıya geldiğinde terazinin ağır gelen kefesinde mi yoksa öbür tarafında mı kalacağı gibi meselelerden önce onun neyi gerektirip neyi gerektirmediği hususunda geçerli bir tanımının nasıl yapılacağı tartışmalıdır.

Esasen özgürlüğün nötr ve genelgeçer bir tanımını yapmak zordur. Bunun sebebi, yalnızca, kavramın siyasi, sosyal ve ekonomik etkilerinin bulunması ve bu sebeple siyaset teorisyenlerinden hukukçulara birçok kişi tarafından üzerinde çalışmalar yapılması değildir, bu aynı zamanda onun anlamının dönemlere, farklı toplumsal sınıflara göre kolayca değişebilmesi ile ilgilidir. Özgürlüğe yönelik bakış açısı aynı toplumda bir arada yaşayan sıradan insanlar için bile değişebilmektedir. Gelir düzeyi yüksek, girişimci ya da sermaye sahibi biri için özgürlük, devletin müdahalelerinin engellenmesi, güçlü hukuki düzenlemelerle korunan mülkiyet haklarının varlığı, kısıtlamalardan uzak bir yaşamın sağlanması gibi koşullarda söz konusu olabilecekken refah düzeyi düşük olan kesimden biri için özgürlük ancak güvenliğin sağlanabildiği ortamlarda bir anlam ifade edebilir. Burada özgürlüğün, adaletin, toplumsal dezavantaj ve avantajların hakkaniyetli bir dağıtımına bağlı olduğu görülebilir. Dolayısıyla aynı siyasi sistem içinde bile özgürlük adına, devlet müdahalesinden uzak bir alan istediğine yönelik taleplerle kişilerin hayatlarını devam ettirebilmek için beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlar için başkalarının insafına bağlı kalmama talepleri birlikte yükselebilir¹⁹⁰.

Özü itibarıyla tartışmalı bir kavram olması özgürlüğün tanımlanması bakımından negatif özgürlük ve pozitif özgürlük şeklinde farklı kavramsallaştırmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ayrım temelde özgürlüğe neyin engel olduğu ile ilgili denebilir. Özgürlüğü sınırlayan başlıca nedenlerin ancak fiziki ve hukuki engeller olabileceğini kabul edenler ile bu kısıtlamaların maddi kaynaklardan yoksunluk, sosyo-ekonomik yetersizliklerin bir sonucu olabileceğini

¹⁹⁰ İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1987, s. 262.

iddia edenler esaslı bir görüş ayrılığı içindedirler¹⁹¹. Aydınlanma Çağı ile beraber klasik liberal düşünce, bütün bireylerin kanun önünde eşit olduğunu varsayarak kişilerin doğuştan özgür olduğunu kabul eder. Hukuksal eşitlik zemininde, özgürlük bireylerin devlete ve diğer bireylere karşı korunması anlamına gelir. Kişiler hukuk önünde eşit olduğu ve nedensiz tutuklamalar ile mallarına ve canlarına yönelik saldırılardan korundukları sürece kişi güvenliğini sağlayan bir toplum düzeni var olabilecektir. Böylece bireyler düşüncelerini rahatça ifade edebilecek, toplanma, dernek kurma gibi eylemlerde serbestçe bulunabileceklerdir. Oysa özgürlüğe yönelik bu bakış açısından farklı olarak bir başka özgürlük yorumu sosyo-ekonomik farklılıkların yasa önünde eşitliği anlamsız kıldığını, insanların hayatını idame ettirme sorunu karşısında yeni eşitsizlikler yarattığını ileri sürer. Bu noktada devletten beklenen özgürlüğün varlığı için eşitsizliğin taraflarını dengeleme çabasında olmasıdır¹⁹². İşte tüm bu görüş ayrılıkları negatif ve pozitif özgürlük kavramları arasındaki farklılıklara ışık tutmaktadır.

Negatif özgürlük kısaca, kişilerin üzerinde dış baskıların olmaması anlamına gelir. Bu da devletin rolünün sadece şahısların güvenliğinin korunması ile düzenin ve istikrarın sağlanmasıyla kısıtlı kalmasını gerektirir. Özgürlüğün tanımını bu biçimde yapanlar sınırlı devleti savunmuşlar ve serbest piyasa ekonomisini desteklemişlerdir. Negatif özgürlük, kişiye içinde tercihleriyle yaşamını şekillendirebileceği özel bir alan bırakır. Yardımlaşmak, iyilikseverlik tümüyle bu özel zeminde kalır¹⁹³.

Pozitif özgürlük ise maddi kaynakların dağıtımıyla ilintilidir. Negatif özgürlüğe karşıt olarak devletin küçülmesini gerektirmez aksine yaptığı sosyal yardımlar, sağlamaya çalıştığı sosyal güvence ve ekonomiye yönelik müdahalesi ile devletin etkinlik alanının genişlemesi sonucunu doğurur. Devletin bu şekilde etkin olması kişilerin özgürleşebilmeleri için desteklenmeleri gerektiği inancıyla haklılaştırılır. Özgürlüğün bireylerin bir gerçeği haline gelebilmesi devletin onların üzerine çöken yoksulluk gibi engelleri kaldırmasıyla mümkün olacaktır¹⁹⁴.

Negatif ve pozitif özgürlük kavramsallaştırması bakımından özgürlük tartışmalarını önemli ölçüde etkileyen İngiliz siyaset felsefecisi Isaiah Berlin'e göre

¹⁹¹ Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, s.311.

¹⁹² Niyazi Öktem, **Özgürlük Sorunu ve Hukuk**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti., 1977, s. 214-216.

¹⁹³ Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 317-318.

¹⁹⁴ **A.g.e.**, s. 320-321.

de negatif özgürlük, “bir kimsenin başkaları tarafından engellenmeden içinde hareket edebildiği alandır.¹⁹⁵” Buna karşılık pozitif özgürlük, “bireyin kendisinin efendisi olma” isteği ile ilgilidir¹⁹⁶.

Aslında Berlin’in bu iki tanımının ilk bakışta birbirinden farklı bir yanı yok gibi görünebilir. Fakat pozitif özgürlük, bireylerin kamu gücünün oluşumuna katkıda bulunmalarına bağlıdır. Bu durum kişilerin kamu gücünün meydana gelmesinde payları bulunduğu gerekçesiyle onların yaşamlarına müdahale edilmesine izin verilmesi sonucunu doğurabilir¹⁹⁷.

Tarihsel süreç açısından baktığımızda ise XVIII. yüzyılda negatif özgürlük kavramının özgürlüğün anlamını karşıladığını fakat XIX. yüzyıldan sonra özellikle XX. yüzyıla geldiğimizde değişen dünyanın kişilerin özgürlükleri adına devletten bazı taleplerde bulunmaya başladığını görüyoruz¹⁹⁸. Özgürlüğün anlamındaki bu değişime paralel olarak eşitliğin kapsamında da değişimler meydana gelmiştir. Mesela 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi insanların hukuk önünde eşitliğini kabul etmiş sosyo-ekonomik düzen içindeki eşitsizliklerle ilgilenmemiştir. Eşitlik, bu yüzyılda yalnızca, yasa önünde gerçekleşen bir ilke olarak görülmüştür. XX. yüzyılda ise bireyler bu tip eşitlik anlayışı ile yetinmemişler sosyal ve siyasal hayatta da eşitlik talebinde bulunmaya başlamışlardır¹⁹⁹.

Özgürlüğün ne anlama geldiği ve nasıl tanımlandığı meselesi sosyal adalet açısından oldukça önemlidir. Negatif özgürlük anlayışını benimseyenler, genellikle, sosyal haklarla yükü artan devletin hantallaştığı ve bu durumun devletin müdahalesini arttırarak hak kavramına zarar verdiğini iddia ederler²⁰⁰. Dolayısıyla sosyal adalet düşüncesine yönelik eleştiriler, negatif özgürlük tanımıyla ilgilidir. Öbür yanda ise pozitif özgürlük anlayışı devlete bazı görevler verilmesini gerektirir. Sosyal adaletin varlık kazanmasıyla özgürlüğün pozitif anlamında hayata geçirilmesi arasında ciddi bir ilişki vardır. Hem Rawls hem de Barry’nin özgürlüğe yönelik tartışmalarda öne sürdükleri fikirler onları bu iki anlayıştan birine daha yakın hale getirmektedir.

¹⁹⁵ Isaiah Berlin, “İki Özgürlük Kavramı”, **Liberal Düşünce**, Cilt. 12, No. 45, Kış-Bahar 2007, s. 82.

¹⁹⁶ **A.g.e.**, s. 69.

¹⁹⁷ Özge Yücel Dericiler, **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 56.

¹⁹⁸ Akın, **Kamu Hukuku**, s. 312.

¹⁹⁹ **A.g.e.**, s. 313-315.

²⁰⁰ Gözde Atasayan, “Sosyal Hakların Yargısallaştırılması”, (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019), s. 15.

Dolayısıyla her iki yazarın sosyal adalete yönelik düşünceleri incelenirken özgürlüğün içeriğini nasıl netleştirdikleri de incelenmelidir. Bu da doğal olarak negatif özgürlük - pozitif özgürlük ayrımında hangi noktaya daha yakın olduklarının tespit edilmesini gerektirir. Sosyal haklar, sosyal devlet ve sosyal adalet etrafında dönen tartışmalar açısından temel bir öneme sahip olması sebebiyle öncelikle bu ayrımın anlamı üzerine yoğunlaşmıştır.

Rawls, pozitif özgürlük ya da negatif özgürlükten birini benimsediğini açıkça belirtmemesine rağmen özgürlüğün adil değeri bakımından söyledikleri onun kuramını pozitif özgürlük düşüncesine yakınlaştırmaktadır. Rawls'a göre fırsat eşitliği, ahlaken keyfi kabul ettiği doğal eşitsizlikleri tazmin etmek ve özgürlüklerin değerini korumak noktasında yetersiz kaldığında uygulanması gereken fark ilkesi, bireylerin tam anlamıyla kendilerine yeten varlıklar olarak amaçlarına yönelmeleri için onların önlerindeki engellerin kaldırılmasını sağlar. Bu da Rawls'un negatif hak ve özgürlükler yanında pozitif hak ve özgürlükleri de kuramına yerleştirdiğini gösterir²⁰¹. Rawls fark ilkesiyle bazı araçların kullanılmasını kabul etmektedir. Vergi ve miras hukuku bu niyete göre düzenlenebilecek, mülkiyet haklarında ve sözleşme hukukunda belli değişikliklere gidilebilecektir²⁰².

Barry'nin özgürlüğe dair bütün endişeleri onu, negatif özgürlük düşüncesine yakın kılar. Negatif özgürlük kişilerin yaşam hedeflerine ulaşmaları için bir araç değildir. Yani özgürlükler, bireylerin izleyecekleri planlara katkı sağlamasa bile bir değer ifade ederler. Bir kişi, amacı doğrultusunda yapacakları üzerinde etkisi olsun ya da olmasın meşru olmayan kısıtlamalara karşı çıkabilir. Barry için kişiler çoğu zaman neyi hedefleyeceklerini bile bilmezler. Piyasaya dair bilgi nasıl tek bir merkezden üretilemez ve piyasa sürecinde ortaya çıkarsa kişilerin plan ve projeleri de hukukun üstünlüğü ilkesi ile beraber kuralların öngörülebilir olduğu özgür bir toplumda belirlenir. Kişilerin özerk olabilmesi öncelikle özgür seçimde bulunabilmelerine bağlıdır²⁰³. Özgürlüğü, ekonomik faktörler açısından imkanların varlığı ya da yokluğu ile ilgili görmez. Bu refahla ilgili ve tamamen başka bir konudur. Özgürlük, kişinin içinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun siyasal iktidarın haksız sınırlamalarından hukuk ile korunan bireyin seçim şansını elinde bulundurmasıdır.

²⁰¹ Kocaoğlu, **John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar**, s.164.

²⁰² **A.g.e.**, s. 167.

²⁰³ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 68-69.

B. Bireyin Özgürlük Alanının Hukukça Korunması: Haklar

Özgürlükler, hukuk tarafından tanınmadan önce bireyler arasında beliren bir fikir, istek, idealdir. Bireyler değişen toplumsal koşullar karşısında siyasi iktidarla ya da diğer toplumsal iktidarlara girdikleri ilişkiler sonucu yeni hak istemlerinde bulunurlar. Her hak istemi, kendisine yönelik muhalefeti de beraberinde getirir. Her talebin hukuk normu haline dönüşmesinin öncesinde çoğunlukla menfaatleri çatışan sosyal grup, sınıfların özgürlükler için verdikleri bir mücadele söz konusudur²⁰⁴.

Tarih boyunca hak kazanımları için birçok mücadele gerçekleşmiştir, insan hakları bağlamında etkisi bakımından bunların en önemlilerinden biri de burjuvazi ve feodal düzene ait aristokrasi arasında geçmiştir. Bu iki sınıf arasındaki çatışma birinci kuşak haklar ya da klasik haklar olarak adlandırılan kişi özgürlükleri ve siyasal hakların ortaya çıkışını mümkün kılmıştır. Anayasacılık akımı ve düzenlenen ilk anayasalar bu sürecin hukuki kazanımlarındandır²⁰⁵. XVII. ve XIX. yüzyıllar arasındaki dönem devletten önce de kişilerin doğuştan gelen devredilemez ve vazgeçilemez birtakım haklara sahip olduğu ve aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle bu hak ve özgürlüklerin korunması için devletin eylemlerinin meşruluğuna rıza gösterildiği düşüncesinin hakim olduğu, klasik liberal değerlerin yüceltildiği bir zaman dilimi olmuştur²⁰⁶.

Burjuva sınıfı o çağ için yeni bir sürecin alameti olarak hem toplumsal değişmeden etkilenmiş hem de değişimin aktif bir öznesi olarak toplumu şekillendirmiştir. Ticaret yapmaya yönelik girişimler ekonominin dar feodal sınırlar arasında kalmasını zorlaştırırken, bireyin hareket alanını siyasi iktidar karşısında genişletmesini ve korumasını gerektirmiştir. Bunun için bir savaş verilmiş ve mücadelenin galibi olan burjuvazinin sosyal, siyasi ve ekonomik kazanımları hukukça tanınıp güvence altına alınmıştır.

Birinci kuşak haklar hem sivil alanda hem de siyasal alanda ortaya çıkmıştır. Sivil alandaki klasik haklar aslında bireysel özgürlükler kavramının işaret ettiği hukuki

²⁰⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996, s. 25.

²⁰⁵ A.g.e., s. 26.

²⁰⁶ Dericiler, **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, s. 24.

alanı kapsar. Kişinin kendi bedeni, düşünceleri, kişisel yaşamı ile ilgili alanı serbestçe düzenleyebilmesi ile ilgilidir. Siyasal açıdan görünümü ise katılma hakları şeklinde ortaya çıkar. Seçme ve seçilme, böylece yönetime katılma, kişinin siyasetteki özgürlük imkanlarıdır. Böylece bir bütün olarak bu kuşaktaki özgürlükler, bireylerin kendileri ve yaşamları üzerinde serbestçe seçim yaparak gelişimlerini sağlamak amacıyla devlete karşı ileri sürdükleri haklardır²⁰⁷.

Bu hukuki gelişmelerle birlikte kapitalist üretim hız kazandı ve Sanayi Devrimi toplumsal yapıyı ikinci bir sınıflar arası mücadeleye uygun hale gelecek şekilde dönüştürdü. Bu defa çatışmanın tarafları çalışan kesim ile burjuvaziydi. Bu süreç ikinci kuşak haklar olan sosyal hakların doğuşuna zemin hazırlamıştır. İktisadi, sosyal, kültürel hak ve özgürlüklerin ortaya çıkışında Marksist düşüncenin biçimsel özgürlükler ve gerçek özgürlükler ayrımı göz ardı edilemez. Birinci kuşak haklar bu anlamda biçimsel özgürlüklerdendir. Bunlara ulaşılması ancak maddi bir güce, belli ölçüde refaha sahip kişiler için söz konusudur. Bu sebeple iktisadi eşitsizliklerin yarattığı sömürü düzenini değiştirme kudretine sahip olmak bir yana, bu, sisteme ait sorunların hasır altı edilmesine neden olabilmektedir²⁰⁸.

Toplumsal adaletin sağlanmasında sosyal taleplere yönelik komünizme alternatif cevaplar üretme çabasının bir sonucu olarak bu haklar ilk kez Batı’da ortaya çıkmıştır²⁰⁹. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde de insan onuru ve güvenlik ile kişiliğin serbestçe gelişimi gibi değerler için gerekli olduğu ifade edilerek sosyal haklar açıkça tanınmıştır²¹⁰.

Sosyal hakların uluslararası insan hakları sözleşmeleri vasıtasıyla açıklanmaları yanında birçok ülkenin anayasalarında da klasik haklarla beraber onları tamamlayacak şekilde ele alındığı görülmektedir. Böylece toplumsal eşitsizliklere ilişkin kişilerin

²⁰⁷ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir İnceleme**, s. 140.

²⁰⁸ **A.g.e.**, s. 229.

²⁰⁹ Serkan Yolcu, **Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 27-28.

²¹⁰ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Md. 22 şöyledir:

“ Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.”

sahip olduğu anayasal hak ve hürriyetler artık devletin belli edimlerde bulunma sürecini de başlatmıştır²¹¹.

Bireysel haklar ve sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ile ilgili bir ayrım bunların getirdiği yükümlülükler dayanır. Yükümlülüğün niteliğine göre pozitif hak-negatif hak ayrımı son derece yaygındır. İkinci kuşak haklar olarak adlandırılan sosyal haklarda, devletin birtakım sorumlulukları vardır. Hakların kullanımının etkinleşebilmesi için devlet belli alanlara müdahalede bulunmalıdır. Bunlar pozitif haklardır. Kişisel haklarda ise devletin yükümlülüğü bireylerin yaşam alanlarına müdahale etmemek üzerinedir. Bu sebeple bu tip haklar da negatif haklar olarak adlandırılır²¹². Berlin'in pozitif-negatif özgürlük kavramsallaştırması her ne kadar bunun aksine bazı iddialar olsa da²¹³ yükümlülüklerin niteliklerine dayalı pozitif haklar ve negatif haklar ayrımı ile ilişkilendirilir.

Özgürlük ve hukuk arasındaki ilişkinin bir sonucu da modern devletin görünümünde yansımaları bulur. Hukuk devleti ilkesi, toplumsal hayattaki birey-devlet ilişkisi bağlamında keyfiliği önleme prensibinin yanında devletin bir tüzel kişiliğe sahip olduğu kabulüne dayanarak devlete karşı hakların ileri sürülmesini de mümkün kılmıştır²¹⁴.

Hukuk devleti kavramının sahip olduğu ilkelerden bir diğeri de sadece kanun ile düzenlenebilecek alanlara idarenin müdahale edememesi ile ilgilidir. Yalnız yasa ile düzenlenecek alanlardan biri temel hak ve özgürlüklere özellikle mülkiyete yapılacak

²¹¹ Mehmet Semih Gemalmaz, **Devlet, Birey ve Özgürlük**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016, s. 336.

²¹² Dericiler, **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, s. 57-58.

²¹³ Özgürlüğün negatif ve pozitif biçimde nitelendirilmesine benzer bir şekilde hakların da bu şekilde bir ayrıma tabi tutulmasına karşı çıkan görüşler mevcuttur. Hakları bu şekilde sınıflandıran anlayış, sosyal hakların anayasal koruma altına alınmasına yönelik itirazların da kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü bu tasnife göre pozitif hakları belirleyen, var eden şey onların devlete birtakım mali yükümlülükler yükleyerek devletten mal ve hizmet talep edilmesine imkan sağlamasıdır. Ancak devletlerin maddi kaynakları sınırsız değildir. Sosyal haklar, her zaman bir kısıtlılık durumu ile ele alınır, bu durumda hangi sosyal haklar arasında bir öncelik sorunu dolayısıyla çatışmaya neden olur. Halbuki kişi hakları ve siyasal haklar devlete mali herhangi bir sorumluluk yüklememekte yalnızca devletin gereksiz müdahalelerinden bireyleri korumayı öngörmektedir. Sosyal haklara yönelik bu eleştiriye negatif-pozitif hak ayrımının geçersizliği iddiasıyla karşı çıkılmaktadır. Buna göre ayrıma karşı çıkanlar haklar arasında bir yükümlülük farkı bulunmadığını savunur. Bkz.: Yolcu, **Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, s. 51-52. Burada bir yükümlülük farkı bulunmadığı iddia edilir çünkü siyasi iktidarın müdahale etmemesini şart koşan negatif hakların da gerçekte hak sahiplerinin kullanımına hazır olabilmesi için devletin sorumluluk alması ve birtakım katkılarda bulunması gerekir. Negatif hak olarak kabul edilen adil yargılanma hakkı, devletin mahkemeler kurmasından, yargıya başvurmayı mümkün kılacak araçları etkin kılmasına birçok edimi yüklenmesine bağlıdır. Bkz.: Gemalmaz, **Devlet, Birey ve Özgürlük**, s. 662.

²¹⁴ Karl Doebling, **Genel Devlet Kuramı**, çev. Ahmet Mumcu, Ankara: İnkılap Kitabevi, 2002, s. 210.

müdahalelerin sınırladığı çerçevedir. Haklar, ancak yürütmenin keyfi işlemlerinden bu yolla korunarak seçmenleri temsil eden vekillerden oluşan yasama organı tarafından kısıtlanır ya da düzenlenir. Hukuk devleti, yapılacak bu yasal kısıtlamaların da belli sınırlara sahip olduğunu saptayarak haklar ve özgürlükler bakımından bir güvence sağlamıştır. Yani sınırlamanın sadece kanunla yapılması yeterli olmayacak başka güvenceleri de gerektirecektir²¹⁵.

Sosyal devlet ilkesine bakıldığında ise özgürlük ve haklarla ilişkisi bakımından bir incelemeye tabi tutulduğunda bunların hukuk devleti ilkesinden daha farklı bir yaklaşımla korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu ilkeyi anayasalarında düzenleyen devletler, kişilerin maddi ve manevi mevcudiyetlerini özgürce geliştirebilmeleri için gerekli önlemleri almaya hazırdırlar. Devlet gücü, maddi eşitliği sağlama çabasının da gereklerine uygun olarak dağıtım politikalarıyla yoksulluk içindeki bireyleri desteklemek bu sayede onlara kendi yaşamlarını kendilerinin kurabilecekleri bir alan yaratmak maksadıyla kullanılmaktadır²¹⁶.

Özgürlük ve hukuk birbirleri yardımıyla düşünülebilecek temel kavramlardır. Özgürlüğün algılanış biçimi birçok toplumsal etkene ve tarihi süreçlere bağlı olarak değişirken hukuk sistemleri de buna bağlı olarak şekillenir. Özgürlüğün anlamı hukuk normları için bir zemin teşkil eder. Sosyal süreçlerin değişimine paralel olarak özgürlüğe dair talepler de farklı yönere evrilebilir. Bütün bunlardan hukuk etkilenecektir. Bu sebeple, mevcut hukuk sistemine karşı daha bütüncül bir bakış açısı geliştirmek sosyal ve tarihi bir dizi kavramla ilgilenmeyi de gerektirmektedir.

Hukuk, bireylerin birbirleriyle ve devlet ile ilişkilerinin alacağı biçimi belirlerken toplumsal düzeni de sağlar. Dolayısıyla adalet, özgürlük ve hak gibi kavramların gereklerini yerine getirme noktasında hukuk devreye girecektir. Buna bağlı olarak modern hukuk düşüncesinde özgürlük de farklı şekillerde ele alınabilir. Liberal hukuk devletlerinde bireyin özgür olması onun toplum karşısında haklarının kanunlar aracılığı ile güvence altına alınmasına bağlıdır. Öte yandan sosyal hukuk devletlerinde ise toplumun ortak çıkarları bireysel haklardan daha önemsiz değildir, toplum bu bakımdan korunur. Bunun için de sendikal hakların tanınması gerekmektedir. Sosyal hukuk devletlerinde, sosyal adalet ve eşitliği sağlamak amacıyla toplumun maddi açıdan farklı kesimleri arasında kaynak transferleri

²¹⁵ A.g.e., s. 212-213.

²¹⁶ A.g.e., s. 219-220.

yapılırken birtakım ekonomik özgürlükler kısıtlanabilir ve ikinci kuşak hakların hayata geçirilmesiyle ilgili hukuki düzenlemelere gidilebilir²¹⁷.

Rawls ve Barry'nin özgürlüğe verdikleri anlam incelenirken de bunun hukuk ve haklarla ilişkisi göz ardı edilemez. Bir sonraki bölümde daha detaylı görüleceği üzere Barry, birinci kuşak haklara ciddi bir önem vermekte ve bireysel özgürlükleri toplumsal özgürlüklere karşı öncelemektedir. Rawls ise birinci kuşak haklara büyük bir değer atfetmekle beraber ikinci kuşak hakların da toplumsal adaletin sağlanabilmesi bakımından oldukça önemli olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla her iki düşünürün de özgürlüğün toplumsal bir gerçeklik haline nasıl dönüştürülebileceği ile ilgili fikirleri incelenmeden önce insan haklarının evrimleşme sürecinin ve birinci kuşak haklar olan bireysel haklar ile ikinci kuşak haklar olarak kabul edilen sosyal ve ekonomik hakların birey-toplum ilişkileri bakımından ne anlama geldiği ile beraber hangi alt kategorilere ayrıldığının tespiti meselenin anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

C. Rawls ve Barry'de Özgürlüğün Ele Alınışı

Rawls'un adalet ilkelerinden ilki kişilerin sahip olduğu özgürlükler ile ilgilidir. Bu ilke, kişilerin eşit özgürlüklere sahip olduğu kabulüne dayanır. Liberal bir toplumda yaşayan herkes, ırkı, sosyo-ekonomik durumu gibi kimliklerinin bir parçası olan farklı unsurlar dikkate alınmaksızın eşit özgürlüklere sahiptir. Rawls'un da adil toplumunun da ilk özelliği özgürlüklerin önceliği ve herkes için olmasıdır. İlk ilkedeki özgürlüğün diğer tüm amaçlara, kavramlara karşı önceliğine yönelik vurgu önemlidir. Dolayısıyla bu önceliğin konusunu teşkil eden temel özgürlüklerin neler olduğu açıklanmalıdır.

Rawls'a göre yurttaşların sahip olduğu temel özgürlükler, genel olarak, kamusal alan ile ilgili meselelere siyasi katılım noktasında oy hakkı sağlayan siyasi özgürlükler ile ifade ve toplanma hürriyeti, inanç ve düşünce hürriyeti, özel mülkiyete

²¹⁷ Doğan Özlem, "Ahlakta, Hukukta ve Siyasette Özgürlük Kavramı Üstüne", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFİM)**, C. LXXII, S. 1, 2014, s. 91-92.

sahip olma ve keyfi tutuklanmalardan korunma hakkını kapsar²¹⁸. Bu, birinci kuşak haklar şemsiyesi altında gösterilebilecek ve hukuk devleti ilkesinin temel dayanakları olan hak ve özgürlükler Rawls'un adil toplumu için oldukça önemlidir.

Adaletin ikinci ilkesinde yer alan fark ilkesine göre, eşitsizlikler ancak toplumdaki en dezavantajlı grubun faydasına ise kabul edilebilir. Bu da kişilerin sosyo-ekonomik koşulları içinde ele alınmasını gerektirir. Dolayısıyla Rawls'un adil toplumunda kabul görmesi gereken eşitlik anlayışı hukuk önündeki eşitlikten daha ötedir. Bu nedenle şekli eşitlikten ziyade maddi eşitlik anlayışı söz konusudur. Ancak ilkeler arasındaki hiyerarşi özgürlüklerin her durumda öncelikli olmasını gerektirir. Toplumsal eşitliğin sağlanması uğruna özgürlüklerden fedakarlıkta bulunulamayacaktır. Bu durum özgürlük ile eşitlik arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına dair farklı soruları gündeme getirir. Burada olduğu gibi modern diskur içinde de eşitlik ve özgürlük karşılıklı kefelere olmuş zaman zaman özgürlük tarafı ağır basarken zaman zaman da eşitlik tarafı ağır basmıştır.

Özgürlüklere sahip olma hakkı, herkes için eşit olsa da bunların kişilerin yaşamında etkileri aynı değildir. Toplumda bireylerin sahip oldukları refah düzeyleri arasındaki farklılıklar güç eşitsizliklerini de beraberinde getirir. Bu da sahip olunan özgürlüklerle kişilerin yapabileceği şeyler bakımından ciddi eşitsizlikler üretir. Söz gelimi oy hakkı bireylerin zengin ya da fakir olması dikkate alınmaksızın herkese tanınmıştır, böylece yurttaşlar siyasal süreçlere eşit biçimde katılabilecektir. Fakat şu açıktır ki maddi açıdan güçlü olanların zayıf olanlara göre yalnızca vekil seçmekten daha fazlasını yapma şansları vardır. Kamuoyuna ve hatta halkın seçilmiş temsilcilerine refah düzeyi düşük kişilerden daha çok etki edebilirler. Durum diğer temel özgürlükler açısından da farklı değildir. Adil yargılanma hakkı da bugün birçok devletin anayasasında ve uluslararası insan hakları belgelerinde güvence altına alınmıştır. Yine benzer şekilde bu haktan yararlanmak bakımından toplumdaki farklı kesimler arasında büyük eşitsizlikler olabilmektedir. Zengin biri çok daha iyi bir avukata sahip olarak ve yargılamanın çeşitli aşamalarında daha doğru bir şekilde bilgi edinerek fakir birine göre süreçten daha kârlı çıkabilir. Benzer şekilde ifade hürriyeti sosyo-ekonomik düzeyi ne olursa olsun herkes için eşit ölçüde korunur. Bireyler bu hak sayesinde içlerinde bulundukları toplumsal grubun ya da sınıfın menfaatleri için konuşurlar. Ne var ki yine bireylerin ekonomik koşulları bu durum açısından da ciddi

²¹⁸ Rawls, *A Theory Of Justice*, s. 61.

eşitsizliklere sebep olur. Dezavantajlı, yoksul kesimin medyaya erişim ve böylece onun üzerinde etki yaratma açısından varlıklı kesim kadar şansı olamayacağı açıktır²¹⁹. Maddiyata ve güce dayalı eşitsizliklerin bu tip yansımaları toplumda birilerinin daima diğerleri yanında etkisiz kaldığı, toplumsal düzeni oluşturan ve sürdüren bir kesim karşısında buna boyun eğmekten başka bir çaresi olmayan kitlelerin olduğu bir kısır döngü yaratır ve özgürlükleri birçok kişi için işlevsiz hale getirir.

Rawls söz konusu sorunu, özgürlük ve özgürlüğün değerinin ayrı şeyler olduğunu söyleyerek ve ikisi arasındaki farkı açıklayarak çözmeye çalışır. Özgürlükler, birinci ilkeye uygun olarak toplumdaki herkes için eşit olmaya devam edecektir. Özgürlüğün değeri ise sistemin, sınırlarını çizdiği çerçevede içinde kişilerin yaşam planlarını uygulamaya koyma ve kendi amaçlarını gerçekleştirme kapasiteleri ile uyumlu olarak ikinci ilkeye dayanılarak ele alınacaktır. Böylece Rawls, özgürlük ile eşitlik arasındaki gerilimi kendi kuramı bağlamında çözmeye çalışır. Sosyo-ekonomik şartlardaki dengesizlik eşit temel özgürlükler ilkesine zarar vermeyecek sadece özgürlüğün değerinde eşitsizliğe neden olacaktır. Yukarıda da bahsedilen güç farklılıkları, kişilere hukuken tanınan özgürlüklerden ziyade özgürlüğün değeri ile ilgilidir. Güç ve zenginlik bu açıdan kişilere diğerlerine nispetle hedeflerine ulaşmak bakımından daha güçlü araçlar sağlar²²⁰.

Rawls, hak ve fırsatlardan bireylerin yeterince yararlanamamasını yoksulluğun ve cehaletin sonucu olarak değerlendirir. Kişilerin kendi iyi anlayışları çerçevesinde hedeflerini gerçekleştirmede otoriteye, güce, refaha sahip olanların çok daha başarılı olduğunu belirtir. Bu sebeple, özgürlüğün değeri daha düşük olduğunda bu, tazmin edilmelidir ki dezavantajlı kesim de kendi yaşam amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli zemini bulabilsin. Böylece Rawls eşitsizliklerin görmezden gelinmesini önlemeye çalışmıştır²²¹.

Bu haklar bağlamında kişilerin özgürlük alanına yasal sınırlamalar getirilebilir fakat Rawls'a göre aynı zamanda bunların uygulanabilirlikleri açısından bir başka engel de ekonomik faktörlerdir. Ekonomik faktörlerin farkı görünürlüklerindedir. Hukukla getirilen özgürlüğe yönelik sınırlamalar, kişilerin hayatına yapılan dışsal bir

²¹⁹ Norman Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty", **Reading Rawls: Critical Studies On Rawls' A Theory Of Justice**, ed. Norman Daniels, California: Stanford University Press, 1989, s. 256.

²²⁰ Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty", s. 259.

²²¹ Rawls, **A Theory Of Justice**, s. 204.

müdahale olarak görülürken parasızlığın yarattığı kısıtlamalar çoğunlukla kişilerin yeteneksiz olmasına dayandırılır. Oysa ekonomik faktörlerin özgürlükler açısından kritik bir noktada durduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü sosyo-ekonomik koşullar çoğu zaman yasaların ve anayasal düzenin bir yansımasıdır²²².

Özetle Rawls, özgürlükleri özgürlüğün adil değeri ile birlikte düşünür. Özgürlüklerin değeri herkes için bir anlam ifade etsin ki adil bir düzen kurulabilsin. Bunun için bir toplumdaki fertler arasında bulunan zenginlik ve güçteki farklılıklara adaletin ikinci ilkesi uygulanmalıdır. Böylece toplumsal işbirliğinin koşulları sağlanmış olacaktır²²³.

Rawls her ne kadar özgürlük ve eşitliği, böylece birinci ilke ile ikinci ilkeyi, bir bütünlük içinde ele alsada özgürlüklerin önceliği ile fark ilkesinin birbiriyle çeliştiğine yönelik birtakım eleştiriler de öne sürülmüştür. Bu da genellikle iktisadi özgürlükler ile ilgilidir. Özgürlükler sadece özgürlükler uğruna kısıtlanabilecekse birçok seçeneğe sahip olan ve bunlar arasında serbestçe tercih yapabilecek olan bireylerin, adaletin tesisi için dağıtımcı ekonomik yapıyı benimseme mecburiyetleri var mıdır²²⁴? Fark ilkesi, toplumdaki yararların ve refahın iyi durumda olanlardan dezavantajlı grupta olanlara aktarımını gerektirir. Bu da iktisadi özgürlüklerin zaman zaman kısıtlanmasına yol açabilecektir. Bu açıdan Rawls'un öne sürdüğü adalet düşüncesinin unsurlarının birbiriyle çelişip çelişmediği sorgulanabilir.

Rawls'un kuramına bütüncül bir açıdan bakıldığında ilk ilkenin sınırlandırılmaz iktisadi özgürlükleri içerdiğini söylemek zordur²²⁵. Rawls birinci ilkesinde genel bir "özgürlük" kavramından bahsetmez. Bunun yerine "özgürlükler" ifadesini kullanır. Bu özgürlükler, hukuk tarafından düzenlenmiş ve müdahalelerden yasal olarak korunmuştur. Bunlar orijinal durumda belirlenirler ve bu sebeple belli sayıdadırlar. Rawls da bize bunlarla ilgili kısa bir liste sunar yalnızca. Genel bir ifadeyle özgürlük kavramını kullanmak yerine temel özgürlükler ifadesini kullanmasının sebebi de budur. Rawls'un birinci ilke kapsamındaki özgürlükleri sınırlı sayıdadır²²⁶. Kişisel mülkiyet dışında kapsamlı bir ekonomik özgürlüğe ilk ilke

²²² Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty", s. 261.

²²³ Kocaoğlu, **John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar**, s. 79.

²²⁴ Gerald Allan Cohen, **Rescuing Justice and Equality**, Cambridge: Harvard University Press, 2008, s. 2.

²²⁵ Lomasky, "Libertarianism at Twin Harvard", s. 183.

²²⁶ H.L.A. Hart, "Rawls on Liberty and its Priority, **Reading Rawls: Critical Studies On Rawls' A Theory Of Justice**, ed. Norman Daniels, California: Stanford University Press, 1989, s. 235-236.

çerçevesinde yer vermemiştir. Dolayısıyla ekonomik özgürlükleri dışladığı gerekçesiyle eleştirilirse de kuramının tutarsız olduğunu söylemek kolay değildir.

Yurttaşların özgürlüklerinin bir hukuk sisteminde en güçlü koruyucuları anayasalardır. Bu sebeple Rawls'un anayasa üzerine düşüncelerine de bu başlık altında yer vermek gerekli olacaktır. Bu açıdan, anayasaların içeriğinin nasıl belirlenmesi gerektiğine yönelik bir ayrımın farkında olmak gerekir. Bu konuda filozoflar arasında iki görüş vardır. Anayasaların içeriğini ya mutlaka korunması gerektiği düşünülen bir dizi hak oluşturmalı ya da bunlar, vatandaşların yahut sosyal grupların aralarındaki serbest anlaşmaların sonucu olarak ortaya çıkmalıdır²²⁷.

Bu yaklaşımlardan ilki maddi bir anlayışı yansıtırken diğeri daha formel bir anayasa düşüncesine işaret eder. Maddi yaklaşıma göre, anayasaların yapım sürecinde merkezde olması gereken birey ve arzuları değil felsefi tartışmalardır. Vatandaşların somut isteklerinden bağımsız olarak düşünce süreçleriyle neyin en adil olduğu bulunmaya çalışılır. Oysa formel anlayışta, bireylerin menfaatlerini korumak adına verdikleri kararların anayasaların temel özelliklerinin belirlenmesi noktasında büyük önemi vardır. En uygun anayasanın nasıl meydana geleceğini bulmaya çalışan bireylerdir. Bu tip anayasa yaratım süreci çok sesli, çok kültürlü ve bu anlamda bölünmüş toplumlarda uzlaştırıcı bir rol oynar. Belli ilkelerin dayatılması yerine anayasal düzenin sunduğu formel sürecin üzerinde anlaşılması fakat sonuçlara müdahale edilmemesini gerektirir. Rawls da adil bir anayasanın içeriğinin bu şekilde belirlenmesi gerektiğini düşünerek prosedüral anayasa anlayışını savunmuştur. Anayasa, belli şartlar altında orijinal durumda kabul edilen adalet ilkelerine uygun olmalıdır ki adil anayasaya ulaşılabilsin²²⁸.

Rawls için anayasa tarafsızlığı sağladığı kadar eşit katılımı da sağlamalıdır. Anayasalar eşit özgürlüklerin gereklerinin yerine getirilmesini mümkün kılacak süreci meydana getirmelidirler. Eşit özgürlükler ise tüm yurttaşların uymaları gereken kanunları belirleyecek olan anayasal sürece yönelik eşit katılım hakkına sahip olmalarını gerektirir. Ortak prensipler, herkes için gerekli olmalı ve herkese fayda sağlamalıdır ki bu da ancak toplumun tüm fertlerinin eşit temsil edildiği bir başlangıç

²²⁷ Cécile Fabre, **Social Rights Under the Constitution: Government and the Decent Life**, Oxford: Clarendon Press, 2004, s.72-73.

²²⁸ Fabre, **Social Rights Under the Constitution: Government and the Decent Life**, s. 73-74.

durumu ile mümkündür. Anayasal süreçlerde, orijinal pozisyonadaki eşit temsil durumu korunmalıdır²²⁹.

Rawls, anayasal sürece eşit katılımı siyasal liberalizm düşüncesinin bir uzantısı olarak çeşitli kapsayıcı doktrinlerin desteğini kazanabilecek bir siyasi kavrayış üzerine toplumsal birliği kurmanın anahtarı olarak görür. Bu sebeple, demokrasilerde çoğunluğun yetkisinin kapsamı ve sınırları bağlamında yasama organının temel hak ve hürriyetlere saygı duyması gerektiği, oy hakkı, siyasete katılma hakkı, düşünce ve vicdan hürriyeti ayrıca hukukun üstünlüğü gibi ilkesel değerleri anayasal temeller olarak kabul ederek bunların kritik bir önemi olduğunu vurgular. Bunların ötesinde sosyal ve ekonomik meseleler ile ilgili sorunlara yönelik düzenlemelere anayasal temeller arasında yer vermez. Bu tip konuların daha çok sıradan kanunlar kapsamında yasama organları tarafından ele alınması gerektiğini belirtir²³⁰.

Rawls için iki tür anayasal esas vardır. İlki devletin erkleri ile ilgilidir ve siyasal süreci gösterir. İkinci ilkede ise vicdan özgürlüğü, düşünce ve toplanma hürriyeti gibi klasik haklar güvence altına alınmaktadır. Rawls, bu noktada eşit temel hak ve özgürlükleri ortaya koyan bu adalet ilkeleri ile sosyo-ekonomik eşitsizlikleri düzenleyen ilkeleri birbirinden ayırarak bunlar arasında ciddi farklılıklar görür. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ile ilgili ilkeleri anayasal esaslar arasında kabul etmez. Çünkü bu ilkeler arasında ilk olarak bir öncelik meselesi vardır. Kişi özgürlükleri ve siyasal hakların ivedilikle düzenlenmesi gerektiğini düşünürken sosyal ve ekonomik eşitsizliklere ilişkin hak ve özgürlükler için böyle bir durumu gerekli görmez. Ayrıca negatif özgürlüklerin gerçekte nasıl hayata geçirildiğini tespit etmek son derece katmanlı toplumsal ve ekonomik bilgi gerektiren ve diğer haklara nazaran üzerinde ortak kabullere ulaşmanın daha zor olduğu sosyal hakların amacına ulaşp ulaşmadığını tespit etmekten çok daha kolaydır. Dolayısıyla Rawls'un anayasal esaslar olarak görüp kabul ettiği ilk tipteki hak ve özgürlüklerin nasıl olması gerektiğini belirlemek çok daha kolaydır. Bütün bunlara dayanarak Rawls, farklılık ilkesini bir anayasal esas olarak görmez ve sosyal haklarla ilgili düzenlemelerin daha çok yasama organları tarafından ele alınması gerektiğini, anayasaların bu konuda söyleyeceği çok az şey olduğunu öne sürer²³¹.

²²⁹ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 221-222.

²³⁰ John Rawls, "The Domain of the Political and Overlapping Consensus", **Collected Papers**, ed. Samuel Freeman, Cambridge: Harvard University Press, 1999, s. 481.

²³¹ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 261-264.

Sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin telafi edilmesine kuramında bu kadar önemli bir yer vermişken, Rawls'un fark ilkesinin anayasada yer almasına yönelik bu yaklaşımı dikkate değerdir. Bu amaçla öne sürdüğü kriterlerin ikna edici olmadığını söylemek güç değildir. Öncelikle adaletin iki ilkesinin sosyal yaşamda farklı amaçlara hizmet ettiğini kabul ederken ilkinin anayasal esaslar arasında görülmesi gerektiğini belirtip ikincisinin anayasa tarafından düzenlenemeyeceğini belirtmesi onun temelde birçok siyaset felsefecisi gibi anayasaların, sadece hükümetlerin sahip oldukları güce karşı bireylerin özel alanlarını korumak için var olduğuna dayanan düşünceye sahip olduğunu gösterebilir. Neticede ilk ilke siyasi gücün sınırlanması ile ilgiliyken ikinci ilke devletin bazı eylemleri yapma konusunda kısıtlanması gerektiği iddiasının aksine devlete belli politikaları uygulama yükümlülüğü getirir. Rawls böyle bir düşünceye sahip olarak bunu öne sürüyorsa temel hak ve hürriyetler kategorisine aldığı hak ve özgürlüklerin de son derece karmaşık kurumsal araçlar gerektirdiği gerçeğini gözden kaçırıyor demektir²³². Çünkü örneğin kişisel mülkiyet hakkı ancak devletin mülk alımı, satımı veya transferini onayladığı durumlarda bir anlam ifade eder ya da evlenme hakkı veya aile kurma hakkı devletin evlilikten yahut ebeveynlikten doğan özel ilişki türlerini yasal olarak tanımasına bağlıdır. Bu temel hak ve hürriyetler devlet müdahalesinin engellenmesini gerektirir bunun dışındaki değerler devletin faaliyetlerini gerekli kılar demek ve sadece buna dayanarak hangi hakların anayasallaştırılacağına karar vermek problemlidir. Yine birinci ilkenin ikinci ilkeye olan önceliği, bu iki ilkenin gerektirdiği hakların ve değerlerin anayasallaştırılması bakımından bir fark yaratmak zorunda değildir. Temel hak ve hürriyetler fark ilkesi ve fırsat eşitliği ilkesi ile beraber anayasal düzlemde ele alınırken söz konusu ilkelerin temel hak ve hürriyetlerin önüne geçemeyeceğini belirten bir hükmün konulması meselenin hallolması için yeterli olacaktır. Bütün bunlarla beraber Rawls'un iddia ettiği gibi bireylerin özel alanlarına saygı duyulup duyulmadığını görmek, fark ilkesinin uygun bir biçimde uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmeye nispetle daha az çaba gerektirebilir. Ancak bu kolaylık ile ilgili kriter sosyal hakların anayasal güvenceden yoksun olması gerektiğini göstermez. Yine temel hak ve hürriyetlerin genel çerçevesinin çizilmesinde toplumsal bir uzlaşya varmanın sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin nasıl telafi edileceğinin belirlenmesinde ortak bir kanıya varmaktan daha kolay olması da temelde neyin anayasallaşması gerekip neyin gerekmediği hususu ile

²³² Fabre, **Social Rights Under the Constitution: Government and the Decent Life**, s. 84.

ilgili değildir²³³. Ancak bu klasik eleştiri makul kriterlerle meşrulaştırılmaktan uzak olduğu gibi kuramına asıl rengini veren temel düşünce ile de uyumlu gözükmemektedir.

Rawls ve Barry üzerinden bu başlık altında bir karşılaştırma yapılacaksa değinilmesi gereken ilk nokta her ikisi için de iktisadi özgürlüklerin²³⁴ ne anlam ifade ettiğidir. Barry'e göre iktisadi özgürlükler ve sivil özgürlükler arasında bir ayrım yapmak doğru değildir. Çünkü bireysel özgürlüklerin iktisadi özgürlüklerin yokluğunda etkili olmaları zordur. Bunu, Rawls'un da üzerinde önemle durduğu ifade hürriyetini ele alarak açıklamaya çalışır. Söz gelimi, basın hürriyeti ancak özel yayıncılığa imkan veriliyorsa mümkün olacaktır. Basım için gerekli araçlar belli merkezi kurumlarca tahsis ediliyorsa bu ifade hürriyetinin kısıtlanmasına sebebiyet verebilir²³⁵. Burada iktisadi özgürlük, basın için olduğu kadar diğer özgürlüklerin de etkin bir biçimde kullanımı bakımından bağımsızlığı sağlamak için gereklidir. Bilgi, düşünce ve kanaatlerin basın aracılığı ile yayılması için devlete yahut belli merkezlere duyulan maddi bağımlılık özgür ifadeyi engelleyecektir²³⁶. Bu sebeple Barry, iktisadi özgürlükler ile kişisel özgürlükler arasındaki bağı önemser ve bunlar arasında bir zorunluluk ilişkisi görür. Buradaki esas ayrım klasik haklar kategorisi içinde görebileceğimiz siyasi haklar, ifade hürriyeti, düşünce ve vicdan hürriyeti gibi liberal toplumun bazı temel değerlerinin gerçek bir anlam ifade edebilmesi, etkin bir biçimde hayata geçirilebilmesi için neyin gerekli olduğu ile ilgilidir. Rawls'un özgürlük anlayışı, kişisel mülkiyet ve meslek seçme hürriyeti hariç tutulursa, ekonomik alanın dışlandığı bir zemin üzerinde kuruludur. Bireysel özgürlüklerin somut dünyaya aktarılabilmesi sosyo-ekonomik eşitsizliklerin düzenlenmesi ile ilgilidir. İktisadi

²³³ A.g.e., s. 85-86.

²³⁴ XVIII. yüzyılda Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile ortaya çıkan liberal devlet ile klasik hak ve özgürlükler anlayışı iktisadi özgürlükler kategorisine yabancıdır. Aslında bunlar daha önce de belirtildiği üzere ikinci kuşak haklar kapsamında ilk defa ele alınmıştır. Bunun sebebi, XVIII. ve XIX. yüzyılda ekonomik düzenin siyasi iktidarın etkinlik alanının tümüyle dışında şekillenmesiydi. İktisadi hayat, tamamen hür bir biçimde bireylerin tercihleri ekseninde şekillendiği için ekonomik alana katılmak noktasında belli hak ve özgürlüklere ihtiyaç yoktu. Fakat sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle beraber bu kavram bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Çünkü sosyal devlet iktisadi alana müdahalelere izin veriyordu, bu da ekonomik alanda bireylerin yapabileceklerinin yasalarla sınırlandırılmasını mümkün kılıyordu. Bkz.: Ayferi Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976, s.120-124. Dolayısıyla bugünkü mevcut durum, iktisadi hak ve özgürlükler kategorisinin bu tip hakların kısıtlanmasını savunanlar bakımından da bunların sınırsız olması gerektiğini düşünenler bakımından da ele alınmasını gerektirmektedir. Barry, burada özgürlükler ile ilgili yapılmakta olan bir ayrıma dayanarak iktisadi özgürlükler kavramı ile birçok hukuk sistemi tarafından belli sınırlandırmalara tabii tutulan mülkiyet, mal ve hizmetlerin gönüllü mübadelesini sağlayan sözleşme yapma hakkı, serbest teşebbüs hürriyeti gibi hak ve özgürlükleri kasteder.

²³⁵ Barry, **Yeni Sağ**, s. 72.

²³⁶ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 245.

faktörler, özgürlüğün varlığına doğrudan bir etkide bulunmasalar da bunun değerini etkilerler. Dolayısıyla Rawls, ekonomik özgürlükleri kapsamlı ve sınırsız bir biçimde ele almak yerine çoğulcu ve demokratik bir toplum yaratmak için refah düzeyindeki eşitsizlikleri gidermek ile ilgilenir. Oysa Barry, ekonomik özgürlüklerin devlet ve diğer otoriteler karşısında kişiye sağladığı özerklik bakımından bireysel hürriyetler için gerekli olduğunun altını çizer.

Barry'e göre liberal bir toplumun esas değerleri anayasal korumalar ile güvence altına alınmalıdır. Fakat özellikle Amerika'daki yüksek mahkeme yargıçlarının, liberal bir hukuk teorisinin bireysel haklar için olduğu kadar iktisadi özgürlükler de için geçerli olması gereken anayasal korumalara aykırı kararlarını, ekonomik alandaki özgürlükleri sınırladığı gerekçesiyle eleştirir. Bu durumun sivil özgürlükler ile iktisadi haklar arasındaki ayrımın onaylandığı anlamına geldiğini belirtir²³⁷. Serbest sözleşmeler yapmak ile kendini hür bir biçimde ifade edebilmenin kişinin iyiliğinin sağlanması bakımından birbirinden farklı şeyler olmadığını söyleyerek düşünciyi açıklama hakkı yasal düzenlemelerle korunurken özgürce sözleşme yapma hakkının devletin müdahalelerine karşı aynı ölçüde korunmamasını çelişkili olarak bulur. Bu iki tip hakka yönelik devlet kısıtlamaları da, Barry için, bireylerin kendi yaşamları hakkında karar verebilme, tercihlerde bulunabilme imkanlarını engellemek bakımından eşit derecede tehlikelidir. Yine bununla ilgili olarak iş hukuku kapsamında çalışma hayatına yönelik getirilen sınırlamaları eleştirir. Çalışma saatleri ve çalışma şartlarının yasalar yoluyla fazlaca düzenlenmesini kişilerin tercihlerde bulunma ve devletin kısıtlamaları karşısında kendi yaşam planını uygulama özgürlüğünü zedelediğini ileri sürer²³⁸.

Rawls ve Barry arasındaki bir diğer esaslı ayrım ise kolektif mülkiyete yönelik yaklaşımları noktasında ortaya çıkar. Rawls, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile bu araçlara devletin sahip olması arasında seçimi toplumların kendisine bırakır. Bu, her iki düzenin de onun adalet ilkesi ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Adalet söz konusu olduğunda gerekirse üretim araçlarının özel mülkiyetine de sınırlama getirilebilir²³⁹. Çünkü serbest piyasa ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasında zorunlu bir bağlantı yoktur. Sosyalist bir rejimde de serbest piyasanın avantajlarından faydalanılabilir. Hem özel mülkiyet hem de sosyalist bir sistem kişilerin özgürce

²³⁷ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 34.

²³⁸ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 245.

²³⁹ Hart, "Rawls on Liberty and its Priority, s. 237.

meslek ve çalışma ortamı seçimine imkan verir²⁴⁰. Bu durum özgürlüklerin önceliği ilkesine zarar vermeyecektir. Fark ilkesi, mülkiyet haklarını, miras ve vergi hukukunu bunlarla beraber sözleşme hukukunu düzenleyen, bu alanlarda sınırlamalar getiren araçlar kullanılmasının önünü açar²⁴¹. Rawls burada, kişisel mülkiyeti adaletin ikinci ilkesi kapsamında dağıtımın bir unsuru olarak görmez. Herkesin tüm sahip oldukları bakımından ortak bir mülkiyete dahil edilmesini, bu ortak mülkiyetten herkese eşit pay düşmesini de istemez. Neticede adalet teorisini faydacılık gibi ortak iyilik kavramı üzerine değil bireylerin hak ve özgürlükleri üzerine kurmuştur. Burada kastettiği üretim araçlarının mülkiyetidir. Üretim araçları ve bununla birlikte doğal kaynaklar da kamuya ait olacaktır²⁴². Rawls'un bahsettiği bu rejim tipi hem liberal hem de demokratik unsurları bünyesinde beraber taşıyabilir ayrıca piyasanın varlığına da düşman değildir²⁴³.

Barry ise kolektif mülkiyet adına özel mülkiyetten vazgeçilmesinin adil bir düzenin kurallarıyla asla uyuşmayacağını belirtir. Bu sebeple mülkiyeti koruyan hukuk sistemlerinin belli bir azınlığın menfaatleriyle uyumlu olarak daha büyük bir kesimin özgürlüğünü azalttığı yönündeki eleştirileri de kabul etmez. Mülkiyeti koruyan yasalar belli bir kesimin özgürlüklerini belki biçimsel olarak azaltır fakat yine de bu özgürlüğün olmadığı anlamına gelmez. Bu tip hukuk sistemlerinde olan sadece bireylere kanunlarla tanınan mülkiyetin kullanımını kısıtlama hakkının şahıslardan kamu makamlarına aktarılmasıdır. Şahıslardan kamuya geçen mülkiyet sahipliğinin mülkiyeti arttıracığının da herhangi bir garantisi yoktur. Aksine kişiler siyasal iktidar karşısında özgürlüklerini mülkiyet hakları sayesinde güvence altına alacaklardır. Kişisel özgürlükler noktasında özel mülkiyetin önemini vurgulayan Barry, bunun tek başına yeterli olmadığının da altını çizer. Kişisel bağımsızlık ve siyasal iktidarın sınırlandırılması açısından mülkiyet hakkı kadar diğer hak ve özgürlükler de gereklidir fakat bu özel mülkiyetin zorunlu bir şart olduğu gerçeğini değiştirmez²⁴⁴. Esasında mesele sadece bireylerin tercihlerde bulunabilme potansiyellerini hayata geçirebilmek açısından yeterli imkanlara sahip olup olmadıkları ya da kişiler tarafından kullanılсын ya da kullanılamasın bu potansiyellerin devlet gücü karşısında korunması değildir.

²⁴⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 271.

²⁴¹ Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar*, s. 167.

²⁴² Rawls, *A Theory of Justice*, s. 242.

²⁴³ William A. Edmondson, *John Rawls: Reticent Socialist*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 29-31.

²⁴⁴ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 61-62.

Üretim araçlarının belli ellerde toplanmasının, nesiller boyu süren sınıflar arası bir egemenlik ve tabiiyet ilişkisinin önünü açması olasıdır. Bu, devlet karşısında bireyin bağımsızlığının ve özgürlüğünün güvenceye alınmasıyla göz ardı edilebilecek bir mesele değildir. Kişilerin o an için sahip oldukları, onlar bakımından bazı özgürlüklere ulaşmayı mümkün kılmıyor olabilir fakat bu durum hukuki bir sistem dahilinde kabul edildiğinde siyasi iktidar dışındaki diğer toplumsal iktidarlar karşısında bazılarının hep güç ve hakimiyet altında ezileceklerine yönelik iddialar kolayca üstesinden gelinebilecek karşı çıkışlar gibi gözükmemektedir.

Yine tartışmanın bu noktasıyla ilgili Rawls'un özgürlüklerin değerinin sağlanması için fark ilkesini devreye sokmasının Barry'nin düşünceleri bakımından hangi noktalarda eleştiriye değer olduğuna bakılabilir. Rawls şansa bağlı olarak ortaya çıkan bireyler arası bazı eşitsizliklerin özgürlüğün değeri bakımından da dengesizlikler yaratacağını düşündüğü için fark ilkesi temelinde devletin dezavantajlı grupların durumunu düzeltecek faaliyetlerde bulunması gerektiğini kabul eder. Fark ilkesinin hayata geçebilmesi için toplumsal kaynaklar devlete bırakılmalı ki devlet kamu mallarını üretebilsin. Devletler bu amacı yerine getirirken vergi düzenlemeleri yapacaktır²⁴⁵.

Devletin zor durumda olan dezavantajlı gruplara yardım etmesi, bunun için vergi politikaları oluşturmaları, yasalar koyması belli kitlelerin anayasal haklarına ulaşmalarını daha mümkün kılsa da toplumun genel özgürlüğü için esas gerekli olan şey genel ve öngörülebilir bir hukuk sistemi olduğu söylenebilir. Barry'nin eleştirisi de bu yöndedir. Rawls'un kişilerin sahip olduğu imkanları ve fırsatları arttırmak suretiyle devletin faaliyet alanını geliştirmesi böylece özgürlüklerin değerinin artacağına olan inancına karşılık Barry, bir hukuk sisteminin taraflar arasında nötr kalarak sadece kişilerin önündeki seçeneklerin kapsamını arttırması gerektiğini savunur. Aksi halde devletin sosyal güvenliği ve sosyal dayanışmayı sağlama girişimleri refahı arttırma amacına yönelik olsa da bunların toplam özgürlüğe katacağı bir değer olmayacaktır. Bu tip düzenlerin hükümetlerin anlık kararlarıyla belirsizlik ve kaosa sürüklenmesi, başta düşünülenin aksine özgürlüklerin aleyhine olacaktır²⁴⁶. Çünkü Barry, refah seviyesinin düşüklüğünü ve cehaleti doğrudan özgürlük ile ilişkili bir mesele olarak görmez. Yeteneklerin ve sahip olunan güçlerin artışı, özgürlüğün

²⁴⁵ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 278.

²⁴⁶ Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, s. 63.

artışıyla paralel görmenin sakıncalarına işaret ederek hükümetlerin sadece buna dayanarak müdahalelerini meşrulaştıracak bir yol bulabileceklerini söyler. Kişiler, özgürce seçim yapma haklarını sadece imkanlarının yetersizliği sebebiyle kullanamaz değillerdir. Bunun birçok sebebi olabilir. Örneğin gelenekler de kişinin kendi yaşamı üzerindeki tasarruflarını kısıtlayabilir. Burada önemli olan bir potansiyel olarak seçenekler arasında tercih yapma imkanının bulunmasıdır. Bu da ancak baskıcı yasaların kaldırılması, hak ve özgürlükler için güçlü korumaların getirilmesi ile mümkün olur²⁴⁷.

III. Rawls ve Barry'de Sosyal Adalet Düşüncesi

Buraya kadar John Rawls'un teorisinin başlıca unsurları ile Norman Barry'nin klasik liberal teoriyi geliştirmek için ele aldığı meseleleri genel hatları inceledik. Bununla yapılması amaçlanan iki düşünürün de devlet-birey-hukuk eksenindeki fikirlerinin seyrinin incelenmesiydi. Sosyal adalet, salt soyut ve felsefi tanımlamalarla ele alınması mümkün olmayan bir kavramdır. Modern anlamını yaklaşık iki yüzyıl önce, yakın denebilecek bir tarihte kazanmış ve birçok güncel, somut meselenin odağında yer almıştır. Bu sebeple sosyal adalete dair herhangi bir konuyu, siyasi iktidarın bireyle arasına hukuk eliyle çizilen kırmızı bir çizgi üzerinde ilerlerken konuşmak zorunda kalırız. Sosyal adalet, bireyin özelliklerinin nasıl tanımlandığı ve özgürlük, hak, eşitlik gibi kavramların ne şekilde savunulduğu ile yakından ilgilidir. Bir yazar, sosyal adalete yönelik eleştirilerini ya da bir teorisyen sosyal adaletin tesis edilmesi gerektiğine yönelik iddialarını çoğu zaman bu kavramlar ile ilintili olarak öne sürecektir.

Rawls'a bakarsak, pozitif özgürlüğe yakın fikirleri, ekonomik faktörlerin yarattığı eşitsizlikler bakımından fark ilkesinin yol açtığı yeniden dağıtımcı politikaları desteklemesi, bireyleri soyut birimler olarak ele almak yerine onları sosyo-ekonomik durumları ile içlerinde yer aldıkları toplumsal gruplar bakımından değerlendirmesi, şekli eşitlik anlayışını yeterli bulmaması gibi sebepler dolayısıyla onun sosyal adalet teorilerine katkı sağlayan bir düşünür olduğu rahatça söylenebilir. Fakat Rawls'un teorisinin usûli özellikleri de göz ardı edilemez.

²⁴⁷ A.g.e., s. 64.

A) Adalet/Özgürlük İkilemi

Rawls, prosedürel adaleti üç farklı şekilde ele alır. Mükemmel prosedürel adalet, saf prosedürel adalet ve mükemmel olmayan prosedürel adalet. Mükemmel prosedürel adaletin iki belirleyici özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, mükemmel prosedürel adalet için bağımsız bir kriterin bulunması gerekliliğidir. Bu kriter, takip edilen süreçten tamamen ayrı ve ona göre önceliklidir. İkinci olarak, arzulanan sonuçlara götürecek bir süreç tasarlanmalıdır. Hangi sonuçların adil olduğunu belirleyecek bağımsız ve dışsal standartlar söz konusudur. Mükemmel olmayan prosedürel adalet örnek olarak ise ceza davalarını verilebilir. Burada bağımsız kriterler olarak yasal kurallar olmasına rağmen her zaman adil sonuca ulaşmayı mümkün kılacak bir prosedür yoktur. Kanuna uyulsa da bazen masum kişilerin suçlu bulunması olumsuz tesadüflerin bir sonucu olarak meydana gelebilir. Buna karşılık saf usûli adalette adil sonuçlara ulaşmak için bağımsız kriterlere gerek yoktur. Bu tip standartlar yerine doğru ve adil bir prosedürün varlığından söz edilebilir. Prosedür uygun bir biçimde takip edildiğinde sonuç mutlaka doğru ve adil olacaktır²⁴⁸.

Rawls, tanımladığı orijinal pozisyonda saf prosedürel adaletin var olduğunu ifade eder. Bu, grupların kendilerine sunulan alternatif kavramlar listesinden hangi ilkeyi seçerlerse seçsinler bunun adil olacağı anlamına gelir. Orijinal pozisyonun saf prosedürel adalet ile birleştirilmesinin ona göre bir sebebi de bu sayede, grupların rasyonel ve otonom olarak tanımlanmasının mümkün olmasıdır. Müzakereler sonucunda ortaya çıkacak adalet ilkeleri, grupların tamamen kendi bakış açılarının, kendi tercihlerinin bir sonucudur. Onları bağlayan ya da sınırlayan başkaca kriterlerin varlığı bu sebeple de mümkün olamaz²⁴⁹.

Rawls, esasında öze dair adalet ile usûli adalet düşüncesi arasında keskin bir ayrım kabul etmez. Usûli adalet bir sürecin adilliğini temsil ediyorsa içerikli adalet bu sürecin sonucunun adilliğini işaret eder. Dolayısıyla bunlar birbirlerini izler ve birbirleriyle ilgilidirler. Fakat aralarındaki bağlantıya rağmen, Rawls, usule dair adaletin öze dair adaletten sonra geleceğini yani ona bağlı olduğunu da öne

²⁴⁸ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 74-75.

²⁴⁹ John Rawls, "Kantian Constructivism in Moral Theory", **Collected Papers**, ed. Samuel Freeman, Cambridge: Harvard University Press, 1999, s. 310-311.

sürmektedir²⁵⁰. Kendi adalet teorisi de usûlî özellikler taşıdığı kadar özlüdür de. Çünkü Rawls'a göre hakkaniyet olarak adalet, ancak demokratik toplumların siyasal kültüründe var olabilir ve liberal düşüncenin bir sonucudur²⁵¹. Sonuç olarak onun saf prosedürel adaletin özelliklerini taşıyan teorisi, sosyal adaletin farklı bir yansımasıdır²⁵².

Rawls'un adalet düşüncesi ile ilgili burada ifade edilmesi gereken bir diğer önemli nokta, dağıtımçı adalet ile bölüştürücü adalet arasındaki ayrıma yaptığı vurgudur. Kuramının temelini oluşturan iki ilkeyi dağıtımçı adaletin kavramları olarak tanımlar fakat dağıtımçı adalet bölüştürücü adalet ile aynı anlama gelmez. Aksine bölüştürücü adalet, mevcut mallar toplamının arzu, istek ve ihtiyaçları bilinen belirli kişiler arasında paylaşılması durumlarında uygulanır. Bu bölünme bireylerin arasındaki bir işbirliğinin sonucu değildir. Dağıtılacak şeyler arasında bir öncelik durumu yoktur, onları ihtiyaca göre dağıtmak olağandır²⁵³. Hakkaniyet olarak adalet ise temel toplumsal kurumların yapısıyla bağlantılıdır. Gruplar için sözleşme şartlarının eşit olduğu bir orijinal pozisyonda belirlenen adalet ilkeleri, toplumsal kurumlar tarafından uygulanacaktır. Dağıtım, Rawls'un saf prosedürel adaletinin bir sonucu olarak kişisel isteklere göre değil fark ilkesi gereği en kötü durumda olanın gözetileceği bir anlayış içinde gerçekleştirilir²⁵⁴. Fark ilkesinin işaret ettiği en dezavantajlı gruplar, birincil değerlere en az sahip olan kişilerden meydana geliyorsa Rawls'un sosyal adalete yönelik yaklaşımını daha iyi anlayabilmek bakımından söz konusu birincil değerleri nasıl değerlendirdiğini incelemek faydalı olacaktır. Birincil değerler, vatandaşların ihtiyaçları olarak görülür.

Rawls, kuramında kişilerin vatandaş olarak ihtiyaçlarının birincil değerler kapsamında ele alınmasını hakkaniyet olarak adaletin bir gereği kabul eder. Dolayısıyla bu ihtiyaçların karşılanması kişilerin kendi yaşam planlarını gerçekleştirebilmelerine olanak sağlar, içlerinde bulundukları şartları geliştirmelerini kolaylaştırır²⁵⁵. Vatandaşların ihtiyaçlarını yansıtan birincil değerlerin güvence altına alınması kendi iyi anlayışlarını izleme noktasında amaçlarına ulaşmayı kolaylaştıran

²⁵⁰ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 444-446.

²⁵¹ A.g.e., s. 454-455.

²⁵² Sağlam, **Liberalizm, Adalet ve Ütopya: Hayek, Rawls, Dworkin ve Nozick**, s. 37.

²⁵³ Rawls, **A Theory of Justice**, s. 77.

²⁵⁴ Sağlam, **Liberalizm, Adalet ve Ütopya: Hayek, Rawls, Dworkin ve Nozick**, s. 37-38.

²⁵⁵ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 214.

araçlardan da adil bir biçimde yararlanmalarını mümkün kılacaktır²⁵⁶. Rawls'un birincil değerlere ilişkin bir liste oluşturarak ihtiyaç kavramını öne çıkarması onun adalet kuramını ihtiyaca dayanan adalet teorilerine yakınlaştırır²⁵⁷. Her ne kadar tam anlamıyla katı bir ihtiyaç teorisi ortaya koymasa da adalet ilkelerinin temel sorusu amaçlara ulaşmak için birer kaynak olan birincil değerlerin nasıl dağıtılacağı meselesidir. Yani ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ile ilgilenir²⁵⁸.

Bu tip bir sosyal adalet anlayışı, ihtiyaçlar ile ilgili iki temel varsayıma dayanır. Öncelikle ihtiyaç kavramı, isteklerden tamamen farklı bir şeye işaret eder. İkisi arasındaki fark kişilerin somut birer varlık olarak içinde yaşadıkları toplumun etkisi ile soyut bir kişi anlayışının gerektirdiği genel gereksinimler arasındaki ayrılığa dayanır. Yani ihtiyaçlar, herkes içindir, yaşamın idamesi için kaçınılmazdır. Bu sebeple de evrensellik taşır. İstekler ise kişisel değerlendirmeler sonucu farklılıklar içerdiğinden objektif olarak kabul edilemezler. İkinci olarak da bu temel ihtiyaçların giderilmesi eşitlikçi bir anlayışın sonucudur. İnsanlar arasındaki eşitlik, bazı kişilerin zor koşullarda hayatlarını sürdürmelerine sebep olan ihtiyaçlarının giderilmemesini ahlaken sakıncalı sayar. Kişilere belli imkanlar sunuluyorsa, bu, eşit birer varlık olarak kabul edilmelerinin bir gereğidir²⁵⁹. Rawls'taki ilk farklılık, onun kuramının ancak anayasal demokratik toplumlar için bir anlam ifade ettiğidir. Liberal bir toplumda desteklenebilecek adalet ilkeleri ortaya konmaktadır²⁶⁰. Dolayısıyla birincil değerler olarak tanımlanan ihtiyaçlar, aslında sadece bu tip toplumlar içinde yaşayan kişiler için geçerli olabilir. Soyut bir insan düşüncesine dayanan ihtiyaçlardan bahsedilmez, onun yerine belirli bir sosyal yapı içindeki vatandaşların sahip olması gereken asli iyiler değerlendirmeye alınır. Yine kuramın tümüne bakıldığında bu ihtiyaçların, siyasi

²⁵⁶ A.g.e., s. 222.

²⁵⁷ Miller, adaletin nasıl anlaşıldığı ile ilgili ikili bir ayırmadan söz eder. Bunlar, eşitlik ve ihtiyaç temelli bir adalet düşüncesi ile hak etmeye dayalı bir adalet anlayışıdır. İhtiyaçlar ve kişilerin neyi hak ettikleri meselesi, adaletin neden farklı bireylere farklı davranmayı gerektirdiğini açıklarken dayanabileceğimiz iki argümana kaynaklık teşkil ederler. Hak etme, yapıp etmelerimizin sonucu olarak elde ettiğimiz şeylerle ilintilidir. Örnek vermek gerekirse, eğer bir kişi olumlu bir davranış gerçekleştirdiğinde mesela bir projeye katkı sağlama amacıyla zaman ve efor harcarsa bunun sonucunda bir gelir ya da bir ödül elde eder. Bkz.: David Miller, **Political Philosophy: A Very Short Introduction**, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 82-83. Böylece adaletin gereği olarak hak etme temelli bir fayda sağlar. Benzer bir şekilde, Miller, birinin ihtiyaç içinde olmasının da güçlü bir biçimde adalet talepleriyle temellendirilebileceğini belirtir. İhtiyaç temelli adalet düşüncesi, herkesin taleplerinin karşılanmasına yetecek kadar kaynağın bulunmadığı kıtlık durumlarında ve sosyal adalet ile ilintili olarak ancak belirli bir toplumun ya da onun içindeki bir grubun sınırları dahilinde söz konusu olabilir. Bkz.: David Miller, **Principle of Social Justice**, s. 204-205.

²⁵⁸ Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 364-365.

²⁵⁹ Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 363-364.

²⁶⁰ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, s. 6.

olarak tanımlandığı görülmektedir. Çünkü Rawls'ta kişi, siyasal bir bakış açısından yalnızca vatandaşdır. Dolayısıyla burada, bireylerin tüm yönleriyle ihtiyaçları tespit edilmez yalnızca vatandaş olarak ihtiyaçları ile ilgilenilir²⁶¹.

Rawls'un kuramını katı bir ihtiyaç temelli adalet teorisi olmaktan çıkaran ikinci bir neden olarak da onun, birincil değerler olarak ihtiyaçların pratikteki anlamını, bireylerin kendi iyi anlayışlarını daha başarılı bir şekilde izleyebilmelerinin ve ahlaki yeteneklerini geliştirmelerinin sadece bir aracı olarak görmesidir²⁶². Bireylerin ahlaki eşitliği kavramı, sosyal adaletin dağıtım koşullarının belirlenmesinde bir etki yaratmaz. Kişilerin ahlaki değerleri eşit olduğu için ihtiyaçları giderilmez, aslında ahlaki eşitlik onların iktisadi açıdan da eşit olmalarını gerektirmez²⁶³.

Barry'nin ise sosyal adalete ve onun amaçlarına yönelik şüpheli bakışı açıkça görülebilmektedir. Örneğin adaletin uzunca bir geçmişe sahip olmasına rağmen hala kesin bir anlama kavuşmadığından söz ederken bu durumu, son yıllarda yükselen sosyal adalet taleplerinin daha da karmaşık hale getirdiğini ifade etmektedir. Adalet, sosyal ve iktisadi belli başlı kararları meşrulaştırma aracı olarak kullanılırken birçok ahlaki ve siyasi kavramla da iç içe ele alınmaktadır. Toplum içindeki zenginlik ve refahın dağıtımı dahi adaletin bir sorunu olarak gündeme getirilmektedir. Bu da kavramın neyi gerektirdiğinin tespitini daha da zorlaştırır. Tabii Barry, sosyal adaletin asıl tehlikesinin devlete verilen pozitif görevler olduğunu vurgular²⁶⁴. Devletin adaletin tesisini sağlamak amacıyla daha aktif bir hale getirilmesi, Barry'nin 1970'li yıllara kadar uzanan savaş sonrası dönemde ortaya çıkan sosyal ve siyasal hayata yönelik fikirlerin bir uzlaşısı olarak tanımladığı “mutabakatın” bir sonucudur. Mutabakat, insan haklarının gerçekleştirilmesinden sosyal ve siyasal eşitliğin sağlanmasına kadar birçok talebin devletin rolünün artırılmasıyla gerçekleştirileceğine yönelik bir talebi içerir. Sosyal hayata dair sorunları çözmek devletin vazifesi olarak kabul edildiğinden bireylerin yaşamı neredeyse tümüyle devlet müdahalesine açık hale gelecektir. Kişileri piyasanın keyfilğine terk etmek yerine işsizliğin giderilmesi, yoksullara yardım edilmesi gibi toplumsal problemlerin çözümünü gerektiren sorunlar için sosyal adaletin bir gereği olarak devletin başrolde olduğu farklı bir eşitlik anlayışının geliştirilmesinin tercih edilmesi de bu anlamda

²⁶¹ A.g.e., s. 214.

²⁶² A.g.e., s. 222.

²⁶³ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 312.

²⁶⁴ Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, s. 153.

mutabakatın hedeflerinden biridir²⁶⁵. Barry, çalışmada da başından beri ifade edildiği üzere bunu özgürlükler açısından tehlikeli bulmaktadır. Miller'ın dediği gibi kimi düşünürler için sosyal adalet bir yanlısamadır ve toplumsal hayat, yasalar, politikalar maddi eşitliğin değil kişisel özgürlüklerin rehberliğinde düzenlenmelidir²⁶⁶. Barry için de merkezde olan özgürlüktür, sosyal adaletin devlet faaliyeti gerektiren taleplerini kişisel hak ve özgürlükler ile yasal bir şekilde kazanılmış mülkiyeti tehlikeye attığının üzerinde durarak eleştirir. Kanunlar önünde eşitliği yeterli bulmayan ve sosyo-ekonomik anlamda da bir eşitliğe ulaşmak isteyen maddi adalet anlayışı ile özgürlüğün çatışması kaçınılmazdır. Oysa Rawls eşitlik ile özgürlük arasında uyumlu bir bütünlük kurgulamaya odaklanmaktadır.

Barry, sosyal adaletçi düşüncede eşitliğin esas olduğuna ilişkin bir karinenin mevcut olduğunu ifade eder. Buna göre, eşitlikten her sapma belli kriterlere dayanılarak meşrulaştırılmalıdır. Gelirin eşit bir biçimde dağılımı gerçekleşmiyorsa bunun nedeni açıkça belirtilmelidir. Kısaca esas olan dağılımın eşit olmasıdır²⁶⁷. Eşitliğe yönelik bu güçlü vurgu Barry için sosyal adaletin temel sorunlarından biridir²⁶⁸. Sosyal adalet düşüncesi ile ilintili olarak toplumsal faydaların ve mülkiyet hakkından türeyen gelir ve refahın eşitlikçi ilkelerle dağıtılmasını savunan Rawls ve Dworkin gibi düşünürlere katılmaz. Bu tarz bir yaklaşım öncelikle üretim ve dağılım arasında keyfi bir ayırım yaptığı için hatalıdır²⁶⁹. Piyasa içerisinde akışkan, kendi kendine ayarlanan bir süreç vardır. Dağılımın, ihtiyaç gibi sosyal adalet ilkeleri esas alınarak yapılması bu kendiliğinden süreci bozar. Rawls'un sosyal değerlerin sonradan fark ilkesine uygun olarak devlet eliyle dağıtılması düşüncesine olduğu gibi eşitlikçi yaklaşımlara da her bireyin kendi çabası sonucu ürettiğine sahip olmasını gerektiren ahlaki ilkeyi dayanak göstererek karşı çıkar. Üretimin adil sonucu dışsal bir müdahaleye gerek kalmadan kendiliğinden ortaya çıkabilmektedir²⁷⁰.

Rawls'un toplum içinde en dezavantajlı kesimin lehine düzenlemeler yapılmasını gerektiren adalet kuramı, temelde bireysel çabanın ürünü olmayan, çoğunlukla doğuştan getirilen belli avantajların yarattığı ve yine onun keyfi olarak nitelediği kişiler arası gelir ve refah farklarını telafi etmeye çalışır. Dolayısıyla bireysel

²⁶⁵ Barry, **Yeni Sağ**, s. 2.

²⁶⁶ Miller, **Principle of Social Justice**, s. ix.

²⁶⁷ Barry, **Yeni Sağ**, s. 21.

²⁶⁸ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s.171.

²⁶⁹ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 86.

²⁷⁰ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 158.

başarıları ahlaken keyfi bu avantajlarla beraber görür. Fakat Barry, bu noktaya birçok klasik liberal düşünür gibi karşı çıkar. Kişilerin sahip oldukları yetenekler ile elde ettikleri onun şahsından ayrı olarak ele alınabilecekse ve piyango misali şans eseri ortaya çıkmış şeylerse bizler başarının ne olduğunu asla bilemeyiz²⁷¹. Ayrıca Barry, liyakate dayanmayan ve tamamen talihin bir sonucu olarak ortaya çıkan kazançların da olabileceğini fakat yine de bunların da yeniden dağıtımın bir parçası olarak görülmesinin özgürlükler açısından tehlike yaratabileceğini belirtir. Çünkü ister miras sonucunda kazanılsın ister bir bağışın sonucu olsun elde edilen her şey, mülkiyet haklarını düzenleyen hukuk sistemlerinin çizdiği sınırlar içinde elde edilir. Birilerinin emeğin, çabanın sonucu kazanmadığı şeyler de, başlangıçta bunlara hak ediş temelli sahip olan bir başkasının mülkiyeti devretme hakkını özgürce kullanması sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Barry, üretken emeğin sonucu olmasa da mülkiyete yönelik kazanımların korunmasını bireysel özgürlükler açısından değerlendirir. Bu sebeple, sosyal adalet düşünürlerinin liyakate dayansın ya da dayanmasın kişilere ait varlıkların toplumsal bir havuzda toplanarak yeniden dağıtımın bir parçası haline getirilmesi gerektiği yönündeki iddialarını bütün bir mülkiyet kazanma sistemine aykırı bulur ve onların belli kıymetli varlıkları dağıtımın unsuru haline getirme çabalarını hak kazanma ile ilgili kabul edilen kurallara aykırı bularak, bu tip fikirlerin çelişki taşıdıklarını belirtir²⁷².

Barry, bütün bunlara ilaveten, ihtiyaç temelli adalet teorilerine karşı da eleştirel bir yaklaşım geliştirir. İhtiyaç kavramını tanımlamanın merkezi bir planlayıcı tarafından kişilerin neyi tüketeceklerinin de belirlenmesi anlamına geldiğini ifade eder. Bunu düzenleme görevi çoğunlukla dağıtımı gerçekleştirecek devlettir; fakat devlet de neticede Barry için bireylerden meydana gelir, dolayısıyla kişilere hangi hizmetlerin ihtiyaç olarak sunulacağı sübjektif yargılardan kurtulamayacaktır. Yani kimin neye ihtiyacı olduğu merkezi bir sistem yoluyla belirlenecektir²⁷³. Bu anlamda Rawls'un liberal ve demokratik toplumlardaki kişilerin yaşamlarını kendi planları doğrultusunda ilerletebilmeleri için belli bazı ihtiyaçlara sahip oldukları görüşü, Barry için geçerli değildir. Buradaki ayrım, ihtiyaçların belirli bir toplumun fertleri açısından ortak olarak belirlenebilir olup olmaması ile ilgilidir.

²⁷¹ A.g.e., s. 201.

²⁷² Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 82-83.

²⁷³ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 172.

Özetle Barry, adaleti Rawls'takine benzer bir şekilde eşitliğe dayalı olarak değil "özgürlük ahlakı" esaslı çerçevesinde ele alır²⁷⁴. Adaleti, yükümleyici bir değer olarak değil de negatif bir erdem olarak görür. Sosyal adaletin, kendiliğinden ilerleyen bir düzende merkezi müdahalelerle eşitliğin devlet eliyle sağlanma çabasını gerektirdiğini ve bunun da piyasa açısından bir etkinlik sorunu yarattığını kabul eder, sosyal adalet teorisyenlerinin savundukları yeniden dağıtım politikalarının bireylerin kendi ürettiklerine sahip olma haklarını ihlal eder nitelikte olduğunu ve mülkiyet haklarını düzenleyen bir hukuk sistemi içinde bu tip uygulamaların büyük bir çelişki yaratacağını açıklar; fakat o aynı zamanda bir kurallar sisteminin olmasının ve bunlara uyulmasının adil olanın gerçekleşmesi bakımından yeterli olmayacağını da savunmaktadır. Hayek'i de bu anlamda adaletle ilgilenmekten çok piyasanın koordinasyonunun sağlanmasına ilişkin sorunları önemseyen gerekçesiyle eleştirir. Dolayısıyla onun, adalete yeterince merkezi bir değer vermediğini düşünür. Hayek, için devletin görevi, piyasanın işleyişini mümkün kılan kuralların bir hukuk devleti ilkesi çerçevesinde düzenlenmesini sağlamaktır. Piyasa süreçlerinin sonuçları adaletle ilişkilendirilemez. Adil olan ya da olmayan, kurallarla sınırları çizilmiş insan davranışları ile açıklanabilir²⁷⁵. Barry'e göre, Hayek'in adalet söz konusu olduğunda onun anlamını yalnızca belli şekli kurallara uyulup uyulmadığının tespitiyle açıklaması yeterli değildir. Sosyal adaletle yönelik entelektüel anlamdaki karşıt tavrı ve Hayek ile piyasanın serbest işleyişinin gerçekleşmesini sağlayan bir hukuk devletinin gerekliliği noktasında birleşen fikirlerine rağmen Hayek'in teorisinde adaletle yönelik bazı eksiklikler olduğunu tespit eder. Adalet, bireysel davranışları ilgilendiren bir değer olarak ele alındığında devletin kanunlarla ya da uyguladığı politikalarla eşitlikçi ücret yapılarını sağlamaya çalışması akılcı bir biçimde de olsa yalnızca etkinlik açısından açıklanabilir fakat bu ahlaki bir gerekçelendirme sağlayamaz. Dolayısıyla Barry, hak edişin adaletten tamamen ayrı bir kavram olarak ele alınmaması gerektiğini de savunur. Kurallara uyulduğu takdirde elde edilen kazanımların bir hak olduğu kabul edilse bile bu o kuralın da adil olacağı anlamına gelmez²⁷⁶. Barry için kuralların nasıl meydana geldiği ve bunların hangi hükümet şekline bağlı olarak ortaya çıktığı kuralların mahiyeti kadar önemli değildir²⁷⁷. Kurallar, kişisel tercihleri ve serbest piyasayı güvence altına almalı ve devletin eylem

²⁷⁴ Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, s. 84.

²⁷⁵ Şebnem Gökçeoğlu Balcı, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Ankara: Dost Kitabevi, 2007, s. 58-59.

²⁷⁶ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 165-167.

²⁷⁷ Barry, **Yeni Sağ**, s. 65.

alanını akılcı bir biçimde sınırlamalıdır. Ona göre yine sonuçların adaletinin devlet eliyle sağlanmasından, yetenekli kişilerin adeta yeteneklerinin bir bedeli olarak vergi ödemeleri gerektiğinden ya da diğer tüm dağıtıcı politikaların geçerliliğinden söz edilemez. Kuralları izleme yolundan vazgeçilerek politikaya üstünlük verilmesi kesinlikle adalete zarar verecektir. Ancak yine de piyasa düzeninin de ahlaki açıdan ele alınması gerekir. Hayek'in göz ardı ettiği mülkiyetin ilk kazanımı, miras ya da bağış gibi tesadüfi durumların gelir ve refah yaratması gibi tartışmalı meselelere cevaplar üretmek önemlidir.

Bu açıklamalar da göz önünde bulundurulduğunda, Barry'nin sosyal adalete karşıt pozisyonu açıktır. O, adalet teorileri içinde usûli adalet düşüncesine yakın bir duruş sergiler. Bu, kişiler için en büyük değer olan özgürlük olduğu inancının bir sonucudur. Klasik liberal teoriyi sol liberal, sosyalist, komünoteryen eleştirilere karşı savunurken, sosyal adalete karşı adeta karikatürleşmiş iddialarda bulunmaktan da uzaktır. Bir Hayekyen olarak Hayek'in adalete yönelik düşüncelerinin aşırılıklarını tek tek ele alırken de yapmaya çalıştığı şey klasik liberalizmi gerçekçi bir noktadan yakalayarak ona katkıda bulunmaya çalışmaktır. Sosyal adalete dair birçok tartışmayı güçlü bir şekilde gündeme getiren Rawls için de birey önceliklidir ve bireysel özgürlükler ortak bir iyinin sağlanması uğruna feda edilemez. Çıkış noktası insan onurudur. Temelinde adalet ilkelerinin yer alacağı toplum, üyelerinin onurlu bir yaşama sahip olmalarını güvence altına alacak şekilde düzenlenmelidir. Bu noktada yoksulluk bir sosyal eşitsizlik olarak değerlendirilir²⁷⁸. Teorisinde bilgisizlik peçesi ardında şekli eşitlik ile yoksullar ve zenginler arasındaki uçurumu azaltmaya çalışan iktisadi anlamdaki eşitlikçi tutum uyumlu biçimde işler. Refah devletinin en önemli araçlarından biri olan sosyal sigortalar bu uyumun bir temsilidir çünkü bilgisizlik peçesi ardında herkes gerçek düzende karşılaşılabilecek sosyal riskler karşısında eşit varsayılıyordu ve bu riskler hakkaniyet ilkesi çerçevesinde paylaşılıyordu²⁷⁹. Rawls, liberal bir zeminde kalarak adil bir sosyal sistem oluşturmaya çalışmış ancak özgürlükten taviz vermeme çabalarına rağmen bu konuda sık sık klasik liberallerle çatışmıştır.

Buraya kadar tespit ettiğimiz, iki yazarın da sosyal adalet karşısında aldıkları pozisyonudur. Barry ve Rawls liberalizmin iki farklı ucunda sosyal eşitsizliklere karşı

²⁷⁸ Balcı, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, s. 66.

²⁷⁹ A.g.e., s. 63.

birbirlerinden oldukça farklı fikirler geliştirmişlerdir. Ancak yalnızca bunu tespit etmek başlı başına bir şey ifade etmez. Burada esas odaklanılması gereken her iki düşünürün de liberal bir düzlemde insanın saygınlığını esas alan bir noktadan hareket etmelerine rağmen birbirlerinden farklı yerlere varmalarıdır. Bu farklılığa neden olan unsurların karşılaştırmalı bir incelemesi sosyal adalete yönelik destekleyici ya da eleştirel entelektüel iddiaların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Üzerinde değerlendirme yapılan bu unsurlar aynı zamanda sosyal adalet kavramının nasıl tanımlanması gerektiğine yönelik bir tercihi de belirleyecektir.

Rawls, adaletin ilkelerine aklın ışığı altında ulaşılacağına inanır. Adaletin neyi gerektirdiği meselesi bireylerin akıl yürütmeleri ile cevaplanır. Adalet akıl yoluyla ulaşılan bir şeydir. Rawls, teorisini açıklarken toplum sözleşmesinden yararlanmaktadır. Fakat diğer sözleşme kuramcılarının yaptığı gibi devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmaz. Yine de Rawls için adalet, sosyal kurumların ilk erdemiyse²⁸⁰ bireyler uzlaşmaya vardıkları ilkeler üzerinden bir toplum da inşa ederler. Barry ise bütün toplumsal kurumları sosyal evrimin bir sonucu olarak görmese de özellikle etkin bir sistemin oluşmasında ve adalete ulaşmada piyasadaki kendiliğinden düzenin önemini vurgular. Bu ayrım şu soruyu getirir: “Toplumda arzulanan, faydalı bulunan şeylere sahip olma noktasındaki eşitlik, kendiliğinden ortaya çıkan bir şey değilken bunu sağlamak için devletin iktidar gücünü kullanması meşru ve gerekli midir?” Buna verilecek yanıtlar değişkenlik gösterir. Burada Rawls ve Barry özelinde gördüğümüz iki kutuplu cevapların dışında alternatiflerin de olduğu unutulmamalıdır. Sorudaki varsayıma karşıt, asıl eşitliğin, insan doğasına uygun olanı yansıttığını ve eşitsizliği yaratanın devlet ve buna benzer tüm hiyerarşik iktidarlı yapılar olduğunu iddia eden anarşist düşünceler de söz konusudur. Anarşizm, modern diskura ait bir söylem olmakla beraber liberalizmden daha farklı bir toplum ve birey düşüncesi inşa eder. Buna göre, bireyler toplumun dışında asla var olmamışlardır. Bu anlamda toplumsal birer varlıktırlar ve yardımlaşma, işbirliği, gönüllülük esaslı tüm dayanışma biçimleri insan doğasında içkindir. İşte bu sebeple, eşitsizlik insanlığın yaşam mücadelesinin doğal seyrinin dışındadır ve devlet gibi yapay bir kurumun zararlı bir yan ürünüdür²⁸¹. Klasik dönemin önemli anarşist düşünürlerinden biri olan Bakunin, eşitlik temeline dayanan dayanışmanın, yasanın zorlayıcılığı ile değil, toplumsal

²⁸⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 3.

²⁸¹ Oktay Uygun, “Devletsiz Toplumda Hukukun Niteliği ve İşlevi”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, No. 2, 2017, s. 401.

yaşamın tabi olduğu ahlak ile ortaya çıkacağına inanır²⁸². Anarşistler ne toplumsal eşitsizliklerin kaçınılmaz olduğunu düşünürler ne de mevcut eşitsizliklerin devlet eliyle düzeltilebileceğine inanırlar.

İnsanın yardımlaşmaya duyduğu arzuya rağmen toplumsal eşitsizliğin kendiliğinden ortaya çıktığını fakat bu eşitsizliklerin açtığı uçurumların mümkün olduğu kadar önlenmesi gerektiğini düşünenler de vardır. Birçok devlet açısından anayasa tarihi bakımından bir ilki işaret eden Alman Anayasası'nın sosyal devlet olma ilkesini benimsemesi eşitliksizlikler üzerine dönen tartışmaların bir sonucudur. Çünkü o dönemlerde insanlar arasında yoksulluğun, sefaletin ve tüm sosyal sıkıntıların devletin bu meselelere kayıtsız kalmasından kaynaklandığı düşüncesi ve peşi sıra gelen diğer itirazlar ciddi bir biçimde tartışılıyor ve söz konusu görüşler geniş kitleler arasında kabul görüyordu. Böylece sosyal sigorta kurumu, sosyal devletin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Kişilere bu amaçla sunulmak istenen asgari yaşam standardı ekonomik eşitsizlikleri haklar açısından da ciddi bir gündem haline getirmektedir. Bu anlamda sosyal devletin hedefledikleri ile sosyal adaletin gerektirdikleri arasındaki paralelliği görmek mümkündür²⁸³. Rawls gibi liberal eşitlikçilerin arzuladıkları da buna benzerdir. Rawls eşitlik ve özgürlük arasındaki dengeyi sıkıntılı görmektedir ve bunun fark ilkesi ya da fırsat eşitliği gibi enstrümanlarla çözüleceğini düşünür²⁸⁴. Yine de ne Rawls'un temel düşüncesi ne de sosyal devlet ilkesinin ana gayesi mutlak eşitliği sağlamak değildir. Sosyal adaletle dair liberaller arasında üretilen fikirler de, sosyal devlet de sosyo-ekonomik eşitsizlikler karşısında mülkiyet haklarını önceleyen klasik liberal devlet ve adalet anlayışının içine girdiği dönemsel krizlerin bir sonucudur. Sistemin devamı, insanların inancını ve halkların güvenini gerektirir. Dolayısıyla eşitsizlikler devlet tarafından mümkün mertebe giderilmeli hiç değilse azaltılmalıdır. Mevcut düzene aykırı bir reçete sunmaktan uzak olması sebebiyle bu yaklaşımın muhafazakar bir tını taşıdığını söylemek de mümkündür.

Öbür yanda ise Barry gibi son dönemlerde eşitliğe yönelik tüm eylemlerin zorunlu olarak iyi olduğu inancını ve sosyal devlet uygulamalarının eşitliği sağlamak

²⁸² Mihail Bakunin, **Tanrı ve Devlet**, çev. Sinan Ergün, İstanbul: Öteki Yayınevi, 2016, s. 140.

²⁸³ Arslan Topakkaya, **Hukuk ve Adalet**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2017, s. 70.

²⁸⁴ Yavuz Yayla, "John Rawls'ın Adalet Teorisinde Adaletin İki İlkesi Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Yönelik Bazı Eleştiriler", **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 5, No. 2, 2020, s. 4264.

için aldığı önlemleri eleştirenler yer almaktadır²⁸⁵. Barry, eşitliğin sosyal adaletin temel unsurlarından biri olduğunu belirtirken, sosyal adalet düşünürlerinin gelir dağılımında bireylerin ahlaki eşitliğine dayandığını ve kişilerin sahip olduğu bu değer tesisinde devlet faaliyetlerine öncelikli bir yer verdikleri tespitinde bulunurken özgürlüklerin değerini vurgulamayı da ihmal etmeyen bu düşünürlerin bireyin ahlaki değerinin sağlanması ve korunması noktasında merkezi bir otoritenin siyasi kontrollerine güvenmenin çok da uygun olmadığını belirtmektedir²⁸⁶.

B) Adaletin Amacı Bağlamında İnsan Onurunun Korunması

İnsan onuru hem Rawls'un hem de Barry'nin kıymet verdiği temel dayanak noktalarından biridir. Bunun açık bir kanıtı olarak her ikisi de faydacı düşünürlere karşı bireyin toplumun toplam yararı uğruna feda edilmemesi gerektiğini savunmaları ve bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasına özel bir önem vermeleri gösterilebilir.

İnsan onuru bakımından kişinin değeri, birey ve toplum arasındaki ilişkide kendini gösterir. Birey, sayısal hesabın ötesinde bir değere sahiptir. İnsan hakları hukukunun da sağlamayı amaçladığı nihai hedef budur. Kişinin toplum deneni çarkın basit bir dişlisi olarak görülmesi kabul edilemez. Herkes insan olmaktan kaynaklı eşit bir değere sahiptir ve kimse bir amaç için araç olarak kullanılamaz. Bütün bunlar kişinin değerinin sonuçlarıdır²⁸⁷. Oysa hem Rawls'un hem de Barry'nin eleştirdiği faydacılık, bireylere eşit hak ve özgürlükler tanımaz. Buna göre önemli olan insan hakları ve insan onuru değil sonuçlardır. Sonuçların önemsenmesi ise hak temelli eşitsizliklere sebep olacaktır²⁸⁸.

İnsan onurunun neye bağlı olduğu ya da hangi şartlarda korunacağı liberal düşünürler arasında bile tartışmalıdır. Açıkça kabul edilen ise bu kavramın yüksek değeridir. İnsanlar ahlaken eşit ve özerktirler, sahip oldukları değer korunmalıdır. İnsan hakları da uzun bir hazırlık sürecinin ardından bu amacı gerçekleştirmek için ortaya çıkmıştır²⁸⁹. Adaletin de hukukun da nihai hedefi bu insan onurunun

²⁸⁵ Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, s. 191.

²⁸⁶ **A.g.e.**, s. 193.

²⁸⁷ İoanna Kuçuradi, **İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)**, İstanbul: Yankı Yayınları, 1971, s. 57.

²⁸⁸ Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, s. 139.

²⁸⁹ Nihat Bulut, "Eski Yunan'dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, 2008, s. 11-12.

korunmasıdır. Bu noktada insanı nasıl tanımladığımız ayırt edicidir. Eğer onu dayanışmacı, yardımsever bir varlık olarak görür ve bu yanlarını vurgularsak sosyal adaletin gerçekleştirilebileceğinden bahsedebiliriz. Toplum içindeki güçsüz grupların korunması insana yönelik ahlaki ve felsefi bir bakış açısının gereği haline gelebilir. Yalnız kendi menfaatini düşünen birey tanımı ise sosyal adalete yönelik gerçekçi hiçbir hamlenin yapılamayacağı sonucuna bizi götürür. Çünkü sosyal adalet çoğunlukla, eşitsizliklerin telafi edilebilmesi için dağıtımcı politikaları ve bunu yapacak bir merkezi sistemi gerekli kılar. Barry, bireysel yardımlaşma faaliyetlerinin ötesinde bireylerin başkalarının faydasını düşünebilen özneler olarak kabul edilmelerini gerçekçi bulmayarak dağıtımı yapacak devletin de kişilerden oluştuğunu ve bu yüzden de bu tip iktidar faaliyetlerinin sonucunda kişisel çıkarlardan başka ulaşılabilir bir sonuç olmadığını vurgular.

Sosyal adalet, devletin faaliyet alanının nasıl tanımlandığı ile de yakından ilgilidir. Liberal bir devletin görevi yalnızca güvenliği temin etmek olmalıdır. Doğal ekonomik işleyişe müdahale edilmemeli, mülkiyet haklarını sınırlayan düzenlemeler yapmaktan kaçınılmalıdır. Ekonomik alanda mutlak bir özgürlüğün sağlanması gerektiği gibi, sosyal alana da müdahale edilmemelidir aksi halde doğal denge bozulacaktır²⁹⁰. Oysa sosyal adaleti gerçekleştirme amacıyla sosyal devlet, bireyi toplumsal bağları içinde ele alarak sosyal ve iktisadi hakların korunmasını sağlama görevini üstlenir ve buna bağlı olarak yeniden dağıtımcılığı insan onurunun korunması için gerekli görür²⁹¹. Devlet müdahaleciliğine ilişkin her iki görüş de kapitalizm ile bağlantılı olması ve mutlak eşitliği sağlamak gibi bir amaca mesafeli duruşu açısından benzer olsa da sistemin devamlılığı bakımından sosyal devlet eşitsizliklerin aşırılığını zararlı bulur. Devletin nasıl tanımlanacağı üzerine bu iki farklı görüş kendi gerekçelendirmelerini özgürlük üzerinden yapar. Barry'e göre Marksizmin çöküşünden sonra bile özgürlükler büyük tehdit altındadır. Sosyal sorunları çözme noktasında devlet yegane güç haline gelmiş ve politikanın üstünlüğü kabul edilmiştir. Bireysel tercihler, kişilerin tercih yapabilme potansiyellerinin yasal olarak güvence altına alınması gibi uygulamalar yerini belli grupların menfaatlerini koruyan genel siyasi uygulamalara bırakmıştır. Sosyal adaletin devlet uygulamasındaki görünümü bu sebeple kişisel özgürlüklerin tehlikeye düştüğü iddiası ile eleştirilmektedir.

²⁹⁰ Göze, **Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, s. 21-22.

²⁹¹ Arzu Maltaş Erol, Hakan Candan, A. E., "Türkiye'de Sosyal Adaletin Temininde Sosyal Devletin Rolü", **Sayıştay Dergisi**, C. 28, No. 106, 2017, s. 93.

Özgürlüğün başlı başına değerli olması noktasında Rawls ve Barry hemfikirdir. Rawls, sosyal hakları tanısa da birinci kuşak hakları bunlar karşısında önceler ve bireysel hakların anayasal koruma altına alınması gerektiğini ifade eder²⁹². Esas ayrım ekonomik alandaki özgürlüklere müdahale noktasında gündeme gelir. Dolayısıyla sosyal adalete yönelik tartışmaların bir ayağını da iktisadi özgürlüklerin ve mülkiyet haklarının nasıl düzenleneceği meselesi oluşturur. Bu alanlara müdahale bireyin saygınlığı açısından gerekli görülebildiği gibi tehlikeli de bulunabilir.

Özetle sosyal adalet söz konusu olduğunda Rawls ve Barry'nin adaletin ortaya çıkışında kendiliğinden düzenin mi yoksa kurucu aklın mı rol oynadığı sorusu başta olmak üzere bireyin hangi özelliklere sahip olduğu, devletin müdahaleciliğinin özgürlükler bağlamında nasıl açıklandığı, eşitliğin anlamı gibi meselelerde benzer referans noktalarına sahip olsalar da farklı sonuçlara ulaştıkları görülebilir. Onları adalete dair nihai fikirlerine götüren düşünsel sürecin anlaşılması söz konusu bu uğrak noktaları üzerinde bir inceleme yapılmasını gerekli kılmaktadır.

SONUÇ

Kişiler ister yararlı ister zararlı bir nitelik atfetsinler, sosyal adalet, insan yaşamı için son derece önemli ve hayati bir kavram haline gelmiştir. Önemi insan yaşamının en sıradan ve basit anlarına kadar etki edebilmesinden kaynaklanır. Sıradan insanların gündelik hayatından devlet ve toplumu ilgilendiren düşünce sistemlerine kadar geniş bir etki yelpazesine sahiptir. Tarihsel süreçlerin, büyük toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak bugünkü yerini almıştır. Elbette sosyal adalet, yeni doğan, ihtiva ettikleriyle daha önce hiç varlık gösterememiş bir kavram değildir; fakat

²⁹² M. Gözde Atasayan, “Devletin Sosyal ve Ekonomik Ödevlerinin Sınırı”, **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No. 1, 2013, s. 99.

sosyal devlet ilkesinin anayasalarda yer almasıyla beraber modern bir anlam kazanmış ve bu anlamıyla Antik Çağların yahut dinsel toplumların adalete yönelik yaklaşımlarından daha farklı bir niteliğe sahip olmuştur. Sosyal adaletin, kapitalist düzenin açmazları için onun genel değerleri ile çatışmayan ancak toplumsal sorunlarla başa çıkmak amacıyla alternatif çözüm yolları geliştiren bir reçete olarak görülmesi mümkündür. Dolayısıyla, liberalizmin temel değerlerine tutunarak sistemdeki kopmaları önlemeyi mümkün kılar. Bu açıdan sosyal adaletin en net yansımalarından biri hukuktur. Hukukun toplumsal düzeni sağlama görevi, sosyal adaletin tesisine yönelik talepleri karşılama noktasında ortaya çıkar. Böylece adaletin gerektirdikleri hukuk eliyle yaşama geçirilir. Kişilerin hayatına etki eden şeylere yönelik hukuki itirazlar ya da gerçekleşmesini talep ettikleri beklentilerini dayandırdıkları kavramlar sosyal adalet ile ilgili hale gelmektedir.

Bugün birçok ülkenin anayasası sosyal adalet ve sosyal devlet ilkesini içermektedir. Bir kişi çocuğunun eğitim almasını, hasta olduğunda ya da yaşlandığında belli güvencelere sahip olmayı, çalıştığı yerdeki iş koşulları konusunda güçlü patronlar ve sermayedarlar karşısında korunmayı ve desteklenmeyi istediğinde bunun gibi hemen hemen birçok durumda sosyal adalet fenomeni ile karşı karşıya gelmektedir. Bu sebeple sosyal adalet meselesi, yalnızca sosyal bilimcileri ilgilendiren teorik bir mesele değil güçlü etkileri ile topluma sirayet eden ciddi bir kavramdır.

Bu geniş etki alanına rağmen nasıl tanımlanacağı, nasıl anlaşılacağı daha önemlisi gerekliliğinin nasıl kanıtlanacağı konusunda tartışmalar hep olmuştur. Bu tezde, yapılmak istenen, sosyal adaletin anlaşılmasını zorlaştıran muğlak alanına onun ilişkili olduğu kavramları ele alarak girmektir. Sosyal adalet; bireye, özgürlüğe, eşitliğe, devletin meşru faaliyet alanına, hukuk sistemlerine kadar birçok mesele ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bağlantılı olduğu tüm bu terimler üzerinden bir değerlendirme yapmak sosyal adalete yönelik daha sistemli ve bütüncül bir bakış açısı yakalanmasını sağlayacaktır.

Sosyal adalet, ilgili olduğu kavramlar ve genel kamu hukukunun birey ile devlet ve onun sahip olduğu siyasi iktidar olgusu ile ilişkisine dayanan konusu arasında paralellikler vardır. Çalışmada da, sosyal adalet, ona ve köklerinin ulaştığı kavramlara yönelik eleştirel ya da destekleyici fikirler üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Böylesi bir adalet anlayışını tesis etme çabasının somut bazı sonuçları olacaktır. Öncelikle bu, devletin faaliyet alanının meşru sınırlarının belirlenmesinde etkilidir.

Dolayısıyla sosyal adalet bir hedef haline getirildiğinde bundan ilk olarak anayasal düzenlemeler etkilenecektir. Kişi hak ve hürriyetlerinin kapsamı da buna göre belirlenecektir. Bütün bunlar temelde bireyin özgürlük alanının siyasi iktidara karşı nasıl korunacağını, bu sınırın nerede başlayıp nerede biteceğini gösteren yasal sınırlar ile ilgilidir. Sosyal adalet düşüncesi iktidar, devlet, birey arasındaki etkileşimde önemli bir yere sahip olduğu gibi mevcut hukuk sisteminin anlaşılmasında ve anayasa mahkemelerinde kanun hükümlerinin yorumlanmasında da ölçü bir değer olarak görülmektedir. Bunun bir örneği de Türkiye’dir. Sosyal adalet, 1982 Anayasası’nın dayandığı temel ilkelerden biridir. Anayasa Mahkemesi, kanun hükümlerinin anayasaya uygunluğunu denetlerken söz konusu ilkeyi göz önünde bulundurmaktadır. Özetle sosyal adalet kavramı, hukuktan siyasete, gündelik yaşamdan akademik tartışmalara önemli bir yer tutmaktadır.

Kavramın ele alınmasının sınırlarını, tez kapsamında Rawls ve Barry’nin düşünceleri oluşturmuştur. Sosyal adaletin tarihsel seyrini izlemek ya da bir tanımını yapmak yerine birbirleriyle çatışan fikirler taşıyan iki düşünürün genel olarak düşünce sistemleri incelenerek çalışmaya başlanmıştır. Bu noktada şu görülmüştür ki hem Rawls hem de Barry, bireyi merkeze almaları ve bireysel özgürlüklere büyük önem vermeleri sebebiyle liberal fikir şemsiyesi altında yer almaktadırlar fakat buna rağmen öngördükleri devlet ve hukuk düzeni büyük oranda farklılıklar taşımaktadır. Bu, aynı zamanda liberal değerlere dayanılarak aynı noktadan yola çıkıldığında bile ne kadar farklı sonuçlara ulaşılabileceğinin de bir göstergesidir.

Liberalizmin iki karşı ucunda Rawls ve Barry, öncelikle toplumsal kurumların evrimsel bir süreç sonunda mı yoksa aklın kurgulamasıyla mı meydana geldiği konusunda farklı fikirlere sahiptirler. Rawls, adaleti, insan aklının ulaşabileceği bir değer olarak görür ve onu buna dayanarak açıklamaya çalışır. Barry ise toplumsal düzenin pek çok unsurunun kendiliğinden bir şekilde ortaya çıktığını savunurken bu düşünceye tutucu bir biçimde bağlanmamıştır. Gelenegin yarattığı düzenin zorunlu olarak özgür bir düzen yaratmayacağını öngören Barry, zaman zaman akılcı düzenlemeleri de gerekli görür fakat asla kurucu bir aklın dizayn ettiği toplumsal bir düzenin bireysel özgürlükleri garanti altına alacağını kabul etmez. Bu tutum farklılığının esasta ne ifade ettiği, sosyal adaletin kurucu akli gerektiren bir düzene uygun yanları değerlendirildiğinde daha açıklayıcı olmaktadır. Bununla beraber Rawls’un, kuramı unsurları incelendiğinde toplumsal açıdan en dezavantajlı gruplar, doğuştan gelen yeteneklerin yarattığı eşitsizlikler, fırsat eşitliği gibi kavramları

merkezine aldığı ve kişilerin öz saygılarının korunmasına büyük önem verdiği görülürken Barry'nin temel endişesinin devletin giderek genişleyen faaliyet alanı ve politik süreçlerin siyasi iktidarlara yönelik anayasal sınırlamaları ihlal etmeye başlaması olduğu görülmektedir. İlk iki bölümde açıklanan bu durumlar, daha sonra hangi gerekçelerle sosyal adaletin gerçekleşmesine zemin hazırlayan fikirlere sahip olduklarını ya da sosyal adaletin hangi dayanaklarla eleştirildiğini anlamamızı sağlamaktadır.

Çalışma boyunca yapılmak istenen de sosyal adalet ile ilgili meselelerde hangi noktalarda ve neden çatışma çıktığını görebilmektir. Mesela sosyal kurumların evrimleşerek meydana geleceğini savunan fikirlere tümüyle katılmasa da Barry için gelirin merkezi bir otorite tarafından dağıtıldığı ve devletin iktisadi alana müdahale ettiği bir düzen kabul edilemezdir. Dolayısıyla onun, devlet, hukuk ve sosyal kurumlar ile ilgili genel açıklamalarını incelemek dahi sosyal adalet teorilerine yöneltilen eleştirilerin en azından bir cepheden izini sürmek anlamına geldiği açıktır. Benzer şekilde, Rawls'un da fark ilkesi sayesinde bireyleri klasik liberal düşünceden farklı olarak soyut bir biçimde ele almak yerine somut bir varlık olarak ve içinde bulunduğu toplumsal bağlarla beraber değerlendirdiğini görürüz. Sosyal adalet ile beraber sosyal devletler de bireye içinde yer aldığı sosyo-ekonomik duruma göre muamele edilmesini gerekli görür. Böylece ulaşılmaya çalışılan eşitlik, herkesin kanun önünde aynı olması anlamına gelen şekli eşitlik anlayışını aşarak sınıflararası eşitlik manasına gelir.

Son bölümde karşılaştırma için belirlenen kavramların, sosyal adalet tanımının bütünleyici parçaları olduğu söylenebilir. Bu anlamda iki yazarın da sosyal adaletle yönelik fikri yaklaşımları incelenirken parçadan bütüne gidilmesi amaçlanmıştır. Kavramın anatomisi, özgürlük, birey, eşitlik, devlet müdahaleleri gibi unsurların tek tek ele alınmasıyla incelenebilecektir. Bu kavramları tanımlama çabası sonucunda Rawls ve Barry sık sık birbirleriyle uyuşmayan sonuçlara varmışlardır. İşte parçalardaki bu uyuşmazlık noktaları bütüne yönelik farklı tespitlerin de dayanağını oluşturmaktadır.

Rawls'un faydacılığa yönelik eleştirilerini benzer sebeplerle Barry de öne sürer böylece bireyi toplumun önüne koyarlar fakat bireyin bu açık değerinin Rawls için devlet tarafından korunması gerekirken Barry, bireyin sahip olduğu değer ancak devletin sıkı anayasal tahditlerle sınırlandırıldığı bir durumda gerçekleşebileceğine inanır. Devlet, diğer bireyler gibi kişisel çıkarlarını önceleyen bireylerden meydana gelmiştir,

bundan fazlası değildir. Dolayısıyla toplumun bir kesiminin korunması için devlete güvenilemez. Onun müdahaleleri ancak bireysel haklar için bir tehdit meydana getirir. Burada her iki düşünürün insanların sahip olduğu özellikler bakımından farklı kabulleri vardır. Rawls, bireylerin menfaatlerini öncelikle eğilimini reddetmez, söz gelimi klasik dönem anarşistleri gibi insan doğasının belli engeller kaldırıldığında yardımlaşmaya, diğergamlığa kendiliğinden ve bütünüyle meyil edeceğini düşünmez. Fakat yine de kişiler hakkaniyete dayalı bir işbirliği içinde bulunabilirler, gönüllü ortaklıklar kurabilirler ve bu da onları daha iyi bir toplum yaratma noktasında harekete geçirebilir. Barry ise toplumdan tamamen soyutlanmış atomik birey düşüncesine yöneltilen eleştirilere karşı kişilerin ancak son derece sınırlı bir iyilikseverlik taşıdığını, bunun gönüllü toplumsal yardım ve sivil toplum faaliyetlerini mümkün kılabilceğini ancak mesele bir hukuk sistemi inşa etme, devlete etkinlik alanı tanıma ya da ortak bir iyinin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini tespit etme noktasına geldiğinde kabul edilmesi gereken gerçeğin insanların kendi menfaatlerini her şartta önceleyecekleri ve bunun aksini düşünmenin gerçekçi olmayacağıdır.

Yine bireyin önceliğine dayanarak, ona insan onuruna yakışır bir yaşam sunma noktasında özgürlüğün önemi kabul edilen bir geçektir ancak esas olan özgürlüğün ne şekilde mümkün olacağıdır. Özgürlük ile hakların yakın ilişkisi de düşünüldüğünde bireysel haklara verilen önem de göz ardı edilemez. Rawls'un kuramına yönelik eleştiriler, onun teorisinde özgürlüklere öncelikli bir değer vermesine rağmen iktisadi özgürlüklere yönelik belli kısıtlamaları kabul eden noktalar barındırmasıdır. Rawls, özgürlüğü bir bütün olarak görmek yerine belli özgürlüklerden bahseder ve iktisadi özgürlüklerin sınırlandırılabilceğini kabul eder. Toplumsal eşitsizliklerin yaratacağı sıkıntıları çözüme kavuşturmak için devletin iktisadi alana müdahalesi hoş görülür. Barry ise, iktisadi özgürlüklerin kişisel hakların devlet eliyle sınırlandırılmasının kişilerin onurlu bir yaşama sahip olması bakımından asıl tehdit olduğunu belirtir.

Özetle Rawls ve Barry'nin sosyal adalet açısından tespit edilebilecek ayrışma noktaları özgürlük- eşitlik, bireyin sahip olduğu nitelikler ve devletin meşru etki alanına dairdir. Her iki filozof da liberal sınırlar içinde kalmaya çalışarak adaletin ve hukukun asli amacı olan, kişiler için insan onuruna yaraşır bir toplum düzeni yaratma idealini gerçekleştirmeye çalışırlar.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKAD, Mehmet, Bihterin Vural Dinçkol, Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul: DER Yayınları, 2014.

AKTAŞ, Sururi, **Hayek' in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2001.

AKAL, Cemal Bali, **İktidarın Üç Yüzü**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.

AKIN, İlhan F., **Kamu Hukuku**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1987.

ANAYURT, Ömer, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2020.

ANAYURT, Ömer, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

ANTALYA, Osman Gökhan, **Hukuk Teorisi Cilt:1**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2020

BAKUNİN, Mihail, **Tanrı ve Devlet**, çev. Sinan Ergün, İstanbul: Öteki Yayınevi, 2016.

BALCI, Şebnem Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.

BARRY, Brian, **Theories of Justice**, Berkeley: University of California Press, 1989.

BARRY, Norman, **Birey, Cemaat, Piyasa: Liberal Bir Perspektif**, çev. Aliye Mavili Aktaş ve Mustafa Erdoğan, Ankara: Liberte Yayınları, t.y.

BARRY, Norman, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, çev. Mustafa Erdoğan, Ankara: LDT Yayınları, 1997.

BARRY, Norman, **Modern Siyaset Teorisi**, çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Ankara: Liberte Yayınları, 2004.

BARRY, Norman, **Yeni Sağ**, çev. Cevdet Aykan, Ankara: Timasat Yayınları, 1989.

COHEN, Gerald Allan, **Rescuing Justice and Equality**, Cambridge: Harvard University Press, 2008.

ÇEBİ, Sezgin Seymen, **Sosyal Adalet: Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012.

ÇIN, Selim, **Demokrasi ve Hukuk Devleti İkilemi**, Ankara: Astana Yayınları, 2019.

DAHRENDORF, Ralf, **Essays in the Theory of Society**, Stanford: Stanford University Press, 1968.

DANIELS, Norman, **Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice**, New York: Cambridge University Press, 1996.

DERİCİLER, Özlem Yücel, **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014.

- DOEHRING, Karl, **Genel Devlet Kuramı**, çev. Ahmet Mumcu, Ankara: İnkılap Kitabevi, 2002.
- DURKHEİM, Emile, **Sosyoloji Dersleri**, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- EDMUNDSON, William A, **John Rawls: Reticent Socialist**, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- EREN, Abdurrahman, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2021.
- FABRE, Cécile, **Social Rights Under the Constitution: Government and the Decent Life**, Oxford: Clarendon Press, 2004.
- FREEMAN, Samuel, **Rawls**, London: Routledge, 2007.
- GAMBLE, Andrew, **An Introduction to Modern Social and Political Thought**, London: MacMillan Press, 1981.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Devlet, Birey ve Özgürlük**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.
- GÖZE, Ayferi, **Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.
- GÖZE, Ayferi, **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.
- GÜL, Songül Sallan, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti**, İstanbul: Etik Yayınları, 2004.
- GÜRİZ, Adnan, **Hukuk Felsefesi**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.
- HAYEK, Friedrich August von, **Özgürlüğün Anayasası**, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara: BigBang Yayınları, 2013.
- HAYEK, Friedrich August von, **Studies In Philosophy, Politics And Economics**, Chicago: The University of Chicago Press, 1967.
- HEYWOOD, Andrew, **Siyaset Teorisine Giriş**, çev. Hızır Murat Köse, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan**, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- HUME, David, **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, çev. Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009.
- HÜNLER, Solmaz Zelyüt, **Rawls ve MacIntyre İki Adalet Arasında: Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- KABOĞLU, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996.
- KANT, Immanuel, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, çev. Yavuz Abadan-Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.
- KOÇAOĞLU, Mehmet, **John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2015.
- KUÇURADI, İoanna, **İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)**, İstanbul: Yankı Yayınları, 1971.

LOUGHLIN, Martin, **Kamu Hukuku Kavramı**, çev. Defne Orhun, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2014.

LOCKE, John, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet**, çev. Serdar Taşçı ve Hale Akman, İstanbul: Metropol Yayınları, 2002.

MILLER, David, **Political Philosophy: A Very Short Introduction**, Oxford: Oxford University Press, 2003.

MILLER, David, **Principle of Social Justice**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

MISES, Ludwig von, **Economic Policy: Thoughts for Today and Tomorrow**, Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 2002.

ÖKTEM, Niyazi, **Özgürlük Sorunu ve Hukuk**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti., 1977.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2014.

POGGİ, Gianfranco, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, çev. Aysun Babacan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

RAWLS, John, **A Theory of Justice**, Cambridge: The Belknap of Harvard University Press, 2005.

RAWLS, John, **Justice as Fairness: A Restatement**, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001.

RAWLS, John, **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

SAĞLAM, Rabia, **Liberalizm, Adalet ve Ütopya: Hayek, Rawls, Dworkin ve Nozick**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2008.

STRAUSS, Leo, **Politika Felsefesi Nedir?**, çev. Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.

TOPAKKAYA, Arslan, **Hukuk ve Adalet**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2017.

TUNCAY, Can, **Adalet Peşinde**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018.

TURNER, Bryan, **Eşitlik**, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 1997.

UYGUN, Oktay, **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal, Felsefi Boyutlar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.

ÜSKÜL, Zeynep Özlem, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul: Büke Yayınları, 2003.

VINCENT, Andrew, **Modern Political Ideologies**, Chichester: Wiley- Blackwell, 2010.

VINCENT, Andrew, **The Nature of Political Theory**, Oxford: Oxford University Press, 2004.

WEBER, Max, **Economy and Society**, Berkeley, CA: University of California Press, 1978.

WEBER, Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.

YAYLA, Atilla, **Liberalizm**, Ankara: Liberte Yayınları, 2011.

YAYLA, Atilla, **Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

YOLCU, Serkan, **Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

MAKALE, KİTAP BÖLÜMLERİ ve TEZLER

AKAL, Cemal Bali, “Machiavelli, Makyavelizm ve Meşruiyet Sorunu”, **Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite**, ed. Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Yayınları, 2012.

ATASAYAN, Gözde M., “Devletin Sosyal ve Ekonomik Ödevlerinin Sınırı”, **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No. 1, 2013, s. 93-103.

ATASAYAN, Gözde, “Sosyal Hakların Yargısallaştırılması”, (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019).

BALDINI, Enzo, “Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite Sorunu”, **Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite**, ed. Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012.

BERLİN, Isaiah, “İki Özgürlük Kavramı”, **Liberal Düşünce**, Cilt. 12, No. 45, Kış-Bahar 2007, s. 59-72.

BİLGİN, Mehmet Fevzi, “Çevirmenin Sunuşu”, John Rawls; **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

BULUT, Nihat, “Eski Yunan'dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, 2008, s. 1-12.

BORAVALI, Murat, “John Rawls ve Siyaset Felsefesi”, John Rawls; **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, çev. Gül Evrin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

COHEN, Joshua, “Deliberation and Democratic Legitimacy”, **The Good Polity: Normative Analysis of the State**, ed. Alan Hamlin, Phillip Petit, New York: Blackwell, 1989.

DANIELS, Norman, “Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty”, **Reading Rawls: Critical Studies On Rawls' A Theory Of Justice**, ed. Norman Daniels, California: Standford University Press, 1989.

DUVAN, Ayşe Özkan, “Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke ve Montesquieu”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, No. 1, 2019, s. 35-60.

ERDOĞAN, Mustafa, “Özgürlük Adalet Refah”, **Sosyal & Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, ed. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 270-282.

ERDOĞAN, Mustafa, “Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri”, **Eskiye**, No. 15, 2009, s. 5-17.

EROL, Arzu Maltaş, Hakan Candan, A. E., “Türkiye’de Sosyal Adaletin Temininde Sosyal Devletin Rolü”, **Sayıştay Dergisi**, C. 28, No. 106, 2017, s. 87-119.

GAMBLE, Andrew, “Hayek ve Sol”, çev. Ataç Ünlü, **Liberal Düşünce**, No.6, Bahar 1997, s. 23-31.

GORR, Michael, “Rawls on Natural Inequality”, **The Philosophical Quarterly**, Vol. 33, No. 130, 1983, s. 1-18.

GÖREN, Zafer, “Sosyal Devlet”, **Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan**, DEÜ Yayınları, İzmir, 2000, s. 1-49.

GÜL, Songül Sallan, “20. Yüzyılda Yeni Sağın İdeolojik Yükselişi ve Yeni Sağda Sosyolojiye Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.11, No. 39, 2000, s. 1-22.

Hart, H.L.A., “Rawls on Liberty and its Priority, **Reading Rawls: Critical Studies On Rawls’ A Theory Of Justice**, ed. Norman Daniels, California: Stanford University Press, 1989.

HUBER, Ernst Rudolf, “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, çev. Tuğrul Ansay, **Hukuk Devleti**, der. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi yayını 4, 1998, s. 57-81.

İŞIKTAÇ, Yasemin, “Dikkat Cehalet Peçesinde Yırtık Var”, **HFSA: Hukuka Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, ed. Hayrettin Ökçesiz, Gülriz Uygur, Saim Üye, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 28-45.

KELSEN, Hans, “Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği”, **Devlet Kuramı**, der. Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

KEYMAN, Selahattin, “Hukuki Pozitivizm”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 35, No. 1, 1978, s. 17-56.

KYMLICKA, Will, “Yükümsüz Özne”, **Liberaller ve Cemaatçiler**, der. Andre Berten, Pablo da Silveira, Herve Pourtois, çev. Başak Demir vd., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

LEHNING, Percy B., “The Coherence of Rawls’s Plea for Democratic Equality”, **Critical Review of International Social and Political Philosophy**, Vol. 1, No. 4, 1998, s. 1-41.

LOMASKY, Loren E., “Libertarianism at Twin Harvard”, **Social Philosophy and Policy**, Vol. 22, No.1, 2005, s. 178-199.

ÖKÇESİZ, Hayrettin, “Hukuk Devleti Olgusu”, **HFSA**, No.3, 1996, s. 140-153.

ÖKTEM, Niyazi, “Max Weber”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 54, No. 1-4, 1994, s. 369 – 384.

ÖZCAN, Mehmet Tevfik, “Adalet Uygun Hukuk: Kendi İçinde Sorgulanmaya İhtiyaç Duyan Bir Arayış” **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, No:2, 2018, s. 243-279.

ÖZKÖK, Gülriz, “John Rawls’ın Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999).

Özlem Doğan, “Ahlakta, Hukukta ve Siyasette Özgürlük Kavramı Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFİM)**, C. LXXII, S. 1, 2014, ss. 87-94.

ÖZTÜRK, Armağan, “Çağdaş Liberal Adalet Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2007).

RAWLS, John, “Kantian Constructivism in Moral Theory”, **Collected Papers**, ed. Samuel Freeman, Cambridge: Harvard University Press, 1999.

RAWLS, John, “The Domain of the Political and Overlapping Consensus”, **Collected Papers**, ed. Samuel Freeman, Cambridge: Harvard University Press, 1999.

RYAN, Alan, “John Rawls”, **Çağdaş Temel Kuramlar**, der. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, Ankara: Vadi Yayınları, 1991.

TOPUZKANAMIŞ, Engin, “Max Weber’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonaliye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, No. 2, 2012, s. 253-274.

UYGUN, Oktay, “Devletsiz Toplumda Hukukun Niteliği ve İşlevi”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIV, No. 2, 2017, s. 397-410.

YAYLA, Yavuz, “John Rawls’ın Adalet Teorisinde Adaletin İki İlkesi Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Yönelik Bazı Eleştiriler”, **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 5, No. 2, 2020, s. 4243-4266.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Nisanur Önay
Tez Başlığı : John Rawls ve Norman Barry’de Sosyal Adalet
Düşüncesi
Savunma Tarihi : 27 / 06 / 2022
Danışman : Doç. Dr. Birden GÜNGÖREN BULGAN

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-Soyadı

İmza

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK

Enstitü Müdürü